คู่มือคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

๑. สนธิกัณฑ์

พระมหาสมปอง มุทิโต
ศูนย์การศึกษาบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
วัดวิหารธรรม ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

คู่มือ
คัมภีร์ปทรูปสิทธิ

ศิลปนิยม

ครุสิทฺโธ สิปฺปารมฺภา รวิสุกฺกา จ มชฺฌิโม
น สิปฺโป พุธจนฺทโร โสรีองฺคา จ มรณํ. (โปราณ)

เปิดเรียนศิลปศาสตร์ วันพฤหัสบดีสำเร็จ, วันอาทิตย์และวันศุกร์ มีความรู้ปานกลาง, ไม่ควรเปิดเรียนวันพุธและวันจันทร์ (เพราะรู้น้อย), วันเสาร์และวันอังคาร ฆ่าวิชา (ดูถูกความรู้ของตน)

ไม่รู้ก็เหมือนตาบอด

โย นิรุตฺตึ น สิกฺเขยฺย สิกฺขนฺโต ปิฏกตฺตยํ
ปเท ปเท วิกงฺเขยฺย วเน อนฺธคโช ยถา. (โมค.)

บุคคลใด ยังไม่ได้ศึกษานิรุตติศาสตร์ (ไวยากรณ์บาลีใหญ่) เมื่อศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก บุคคลนั้น อาจสงสัยทุกๆบท เหมือนช้างตาบอดในป่า (จะเดินหน้าหรือถอยหลังก็กลัวตกเหว)

เหตุให้พระศาสนาเสื่อมและเจริญ

เทฺวเม ภิกฺขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ. กตเม เทฺว. ทุนฺนิกฺขิตฺตญฺจ ปทพฺยญฺชนํ อตฺโถ จ ทุนฺนีโต. ทุนฺนิกฺขิตฺตสฺส ภิกฺขเว ปทพฺยญฺชนสฺส อตฺโถปิ ทุนฺนีโต โหติ. อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ. (องฺ.ทุก. ๒๑/๒๐)

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสลาย เพื่อความอันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม. ธรรม ๒ อย่าง อะไรบ้าง ? คือ (๑) บทพยัญชนะนำมาไม่ถูกต้อง และ (๒) เนื้อความนำมาไม่ถูกต้อง. ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบทพยัญชนะนำมาไม่ถูกต้อง แม้เนื้อความก็นำมาไม่ถูกต้องเช่นกัน. ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสลาย เพื่อความอันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม.

คันถารัมภะ คำเริ่มต้นคัมภีร์

คนฺถารมฺภ = คนฺถ + อารมฺภ
คนฺถ (ปกรณ, สตฺถ, สิปฺป) คัมภีร์
อารมฺภ คำเริ่มต้น คำปรารภ การกระทำในเบื้องต้น

คนฺถศัพท์

วิ. (วิคฺคห) **คนฺเถติ อตฺถํ เอเตนาติ คนฺโถ, คนฺถียเตติ วา คนฺโถ.**
(พระคันถรจนาจารย์) เรียงร้อยเนื้อความไว้ด้วยคัมภีร์นี้ ฉะนั้น
คัมภีร์นี้ จึงชื่อว่า คันถะ, หรือ คัมภีร์ที่ท่านรจนาไว้ ชื่อว่า คันถะ

ธา. **คนฺถ ทพฺพเน** คนฺถธาตุ ในอรรถร้อย เรียบเรียง รจนา

อารมฺภศัพท์

อารมฺโภ วีริเย กมฺเม อาทิกมฺเม วิโกปเน. (ธาน. ๘๕๒)

อารมฺภ ศัพท์ ใช้ในอรรถ (๑) **วีริยะ** ความเพียร (๒) **กัมมะ** การกระทำ (๓) **อาทิกัมมะ** การเริ่มต้น (๔) **วิโกปนะ** การทำลาย

อารมฺภ วิ. - **อารมฺภณํ อาทิกรณํ อารมฺโภ.**
การกระทำในเบื้องต้น ชื่อว่า อารัมภะ

อารมฺภ = อา+รภ อารมฺเภ (อาอุปสัค+รภธาตุ ในการเริ่มต้น)

คนฺถารมฺภศัพท์

วิ. **คนฺถํ อารมฺภณํ อาทิกรณํ คนฺถารมฺโภ.**
การกระทำในเบื้องต้นซึ่งคัมภีร์ ชื่อว่า คันถารัมภะ

คันถารัมภะ ๓

อาสีนมกฺกาโร วตฺถุ นิทฺเทโส วาปิ ตมฺมุขํ. (กพฺยาทาส)

คำเริ่มต้นคัมภีร์ ท่านแสดงไว้ มี ๓ อย่าง คือ

๑. **อาสีสปุพพกคันถารัมภะ**
คันถารัมภะที่ทำความปรารถนาเป็นเบื้องต้น

๒. **ปณามปุพพกคันถารัมภะ**
คันถารัมภะที่มีความนอบน้อมเป็นเบื้องต้น

๓. **วัตถุปุพพกคันถารัมภะ**
คันถารัมภะที่มีเรื่องเล่าเป็นเบื้องต้น

อุทาหรณ์

๑. อาสีสปุพพกคันถารัมภะ

มุนินฺทวทนมฺโภช- คพฺภสมฺภวสุนฺทรี
สรณํ ปาณินํ วาณี มยฺหํ ปีณยตํ มนํ. (สุโพธ.)

ขอพระวาณี (คือพระสัทธรรม) อันงดงาม อันบังเกิดในห้องบงกช (คือพระโอษฐ์) ของพระจอมมุนี (คือพระพุทธเจ้า) ผู้เป็นที่พึ่งแห่งปาณีทั้งหลาย (คือผู้มีลมปราณ) โปรดยังใจของข้าพเจ้าให้เอิบอิ่มด้วยเทอญ

คำว่า "**วาณี**" ฝ่าย**สกปักขะ** คือเถรวาท หมายเอา พระสัทธรรม, ฝ่าย**ปรปักขะ** คือฝ่ายอื่น หมายเอา พระวสวัตตีเทพธิดา

๒. ปณามปุพพกคันถารัมภะ

นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส. (ปาราชิก อรรถกถา)
ขอนอบน้อม แด่พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงมีพระมหากรุณา พระองค์นั้น

ตสฺส ปเท นมสฺสิตฺวา สมฺพุทฺธสฺส สิรีมโต. (อฏฺฐสาลินี)
ขอกราบไหว้พระบาทของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีสิริ พระองค์นั้น

วนฺเท สุคตๆ คติวิมุตฺตๆ. (ที.อฏ. ๑)
(ข้าพเจ้า) นอบน้อมพระสุคตเจ้า ผู้พ้นจากคติแล้ว

สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลๆ สสทฺธมฺมคณุตฺตมๆ
อภิวาทิย ภาสิสฺสๆ อภิธมฺมตฺถสงฺคหๆ. (อภิ.สงฺคห.)

ข้าพเจ้ากราบไหว้ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่มีใครเสมอเหมือน พร้อมด้วยพระสัทธรรมและหมู่แห่งพระอริยสงฆ์แล้ว จักรจนาคัมภีร์ชื่อว่า อภิธัมมัตถสังคหะ

๓. วัตถุปุพพกคันถารัมภะ

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ จิตฺตๆ ปญฺญญฺจ ภาวยๆ
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมๆ วิชฏเย ชฏๆ. (วิสุทธิ.)

ภิกษุนั้น เป็นนรชนผู้ฉลาด มีปัญญา ตั้งอยู่ในศีลแล้ว มีความเพียรกล้า เจริญจิตและปัญญาญาณอยู่เสมอ จะสามารถถางชัฏคือตัณหานี้ได้

คันถารัมภะในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

วิสุทฺธ-สทฺธมฺม-,สหสฺส-ทีธิตี
สุพุทฺธ-สมฺโพธิ-,ยุคนฺธโรทิตๆ
ติพุทฺธ-,เขตฺเตกทิวากรๆ ชินๆ
สธมฺมสงฺฆๆ, สิรสา-ภิวนฺทิย

กจฺจายน-ญฺจา-,จริยๆ นมิตฺวา
นิสฺสาย, กจฺจายนวณฺณนาทึ
พาลปฺปโพธตฺถ-มุชฺชุๆ, กริสฺสๆ
พฺยตฺตๆ, สุกณฺฑๆ, ปทรูปสิทฺธึ. (รูปสิทฺธิ)

ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าผู้เป็นดุจพระอาทิตย์ดวงเดียวในพุทธเขตทั้ง ๓ ทรงมีพระรัศมีหลายพันคือพระสัทธรรมอันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ลอยขึ้นเหนือภูเขายุคันธรคือพระสัพพัญญุตญาณอันพระองค์ตรัสรู้ดีแล้ว พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ด้วยเศียรเกล้า

และขอนอบน้อมท่านพระกัจจายนเถระ ขออาศัยคัมภีร์กัจจายนะและคัมภีร์นยาสะอันเป็นวรรณนาของคัมภีร์กัจจายนะเป็นต้น จักรจนาคัมภีร์ปทรูปสิทธิอันตรงต่อพระพุทธพจน์ ให้ปรากฏชัด มีกัณฑ์ดี เพื่อความรู้ง่ายของผู้มีปัญญาน้อย

(เพื่อป้องกันภัยและอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างรจนาคัมภีร์ และเพื่อให้คัมภีร์ที่จะรจนาขึ้นสำเร็จอย่างสมบูรณ์ ครบถ้วนทุกประการ)

คำว่า **นิรุตฺติ, พฺยากรณ, เวยฺยากรณ, สทฺท** แปลว่า ไวยากรณ์

ปณาม ความนอบน้อม ๓

๑. **กายปณาม** นอบน้อมด้วยกาย (ตนเองทำ คนอื่นเห็น)
๒. **วจีปณาม** นอบน้อมด้วยวาจา (ตนเองกล่าว คนอื่นได้ยิน)
๓. **มโนปณาม** นอบน้อมด้วยใจ (ตนเองรู้ คนอื่นไม่รู้ไม่เห็น)

ปณามทั้ง ๓ นี้ **วจีปณาม** สำคัญที่สุด เพราะมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น
นมามิ นมิตฺวา วนฺทิตฺวา อภิวนฺทิย อภิวนฺทามิ แปลว่า นอบน้อม

วจีปณาม ๒

๑. **เกวลวจีปณาม** กล่าวนอบน้อมเท่านั้น ไม่มีสรรเสริญพิเศษ
เช่น อหำ พุทฺธำ นมามิ.

๒. **โถมนวจีปณาม** กล่าวนอบน้อม พร้อมสรรเสริญคุณพิเศษ
เช่น วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิตี ...

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ เป็น **โถมนวจีปณามปุพพกคันถารัมภะ**

สรุป	
คนฺถารมฺภ ๓	อาสีสะ ปณามะ วัตถุ
ปณาม ๓	กายะ วจี มโน
วจี ๒	เกวละ โถมนะ

โปรดทราบว่า คัมภีร์กัจจายนะ และคัมภีร์นฺยาสะ เรียงตามลำดับสูตร
คัมภีร์ปทรูปสิทธิ เรียงตามลำดับอุทาหรณ์

เรียน ๓ ขั้นตอน

ปฐมำ กเร ปทจฺเฉทำ สมาสาทึ ตโต กเร
สมาสาโท กเต ปจฺฉา อตฺถำ นิยฺยาถ ปณฺฑิตา.
(สัมปญิง หรือ นฺยาสฏีกา)

(เมื่อเห็นคำบาลี) ขั้นแรก บัณฑิตควรทำการตัดบท ต่อจากนั้น ทำสมาส เป็นต้น หลังจากทำสมาสแล้ว ควรนำอรรถออกมา (ตีความ)

คาถานี้มาจากคัมภีร์ สัมปญิง หรือ นฺยาสฏีกา

พระ. **อหำ (ยุชนาเทวี) ราชธีตรำ อิจฺฉามิ.**
อาตมา ปรารถนา พระราชธิดา นามว่ายุชนาเทวี

ราชา. **สเจ มม ธีตรำ อิจฺฉสิ, เอกำ คนฺถำ กโรหิ.**
หากปรารถนา ธิดาของเรา จงรจนาคัมภีร์ ๑ คัมภีร์

๑. ปฐมำ กเร ปทจฺเฉทำ ขั้นแรกทำการตัดบท

คาถา (ก)

วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิตินฺติ เอกำ ปทำ, **สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิต**นฺติ เอกำ ปทำ, **ติพุทฺธ-เขตฺเตกทิวากร**นฺติ เอกำ ปทำ, **ชิน**นฺติ เอกำ ปทำ, **สธมฺมสฺม**นฺติ เอกำ ปทำ, **สิรสา**ติ เอกำ ปทำ, **อภิวนฺทิย**าติ เอกำ ปทำ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน สตฺตปทายำ คาถาติ ทฏฺฐพฺพา, อเนกาสุ คาถาสุ อยำ วำสฏฺฐคาถาติ ทฏฺฐพฺพา.

พึงทราบว่า คาถานี้มี ๗ บท โดยสามารถแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “วิสุทฺธสทฺธมฺม สหสฺสทีธิตี” ๑ บท, “สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิตำ” ๑ บท, “ติพุทฺธเขตฺเตกทิวากรำ” ๑ บท, “ชินำ” ๑ บท, “สธมฺมสฺมำ” ๑ บท, “สิรสา” ๑ บท, “อภิวนฺทิย” ๑ บท, และพึงทราบว่า ในคาถาทั้งหลาย คาถานี้เป็นวังสัฏฐคาถา

คาถา (ข)

กจฺจายนนฺติ เอกํ ปทํ, **จา**ติ เอกํ ปทํ, **อาจริย**นฺติ เอกํ ปทํ, **นมิตฺวา**ติ เอกํ ปทํ, **นิสฺสาย**าติ เอกํ ปทํ, **กจฺจายนวณฺณนาทิ**นฺติ เอกํ ปทํ, **พาลปฺปโพธตฺถ**นฺติ เอกํ ปทํ, **อุชุ**นฺติ เอกํ ปทํ, **กริสฺส**นฺติ เอกํ ปทํ, **พฺยตฺต**นฺติ เอกํ ปทํ, **สุกณฺฑ**นฺติ เอกํ ปทํ, **ปทรูปสิทฺธิ**นฺติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวาทสปทายํ คาถาติ ทฏฺฐพฺพา, อเนกาสุ คาถาสุ อยํ อินฺทวชิรคาถาติ ทฏฺฐพฺพา.

พึงทราบว่า คาถานี้มี ๑๒ บท โดยสามารถแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “กจฺจายนํ” ๑ บท, “จ” ๑ บท, “อาจริยํ” ๑ บท, “นมิตฺวา” ๑ บท, “นิสฺสาย” ๑ บท, “กจฺจายนวณฺณนาทึ” ๑ บท, “พาลปฺปโพธตฺถํ” ๑ บท, “อุชุ” ๑ บท, “กริสฺสํ” ๑ บท, “พฺยตฺตํ” ๑ บท, “สุกณฺฑึ” ๑ บท, “ปทรูปสิทฺธึ” ๑ บท, และพึงทราบว่า ในคาถาทั้งหลาย คาถานี้ เป็นอินทวชิรคาถา

๒. สมาสาทึ ตโต กเร จากนั้นทำสมาสเป็นต้น

คาถา (ก)

วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิตึ = วิสุทฺธ+สทฺธมฺม+สหสฺส+ทีธิตึ

วิสุทฺธ - **วิเสเสน สุทฺธา วิสุทฺธา**. (ต.ตปฺ.)
ความบริสุทธิ์โดยพิเศษ

สทฺธมฺม - **สตํ ธมฺโม สทฺธมฺโม**. (ฉ.ตปฺ.)
ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย

- **สนฺโต ปสตฺโถ ธมฺโม สทฺธมฺโม**. (วิปุพฺ.กมฺ.)
ธรรมอันประเสริฐ

- **สนฺโต สวิชฺชมาโน ธมฺโม สทฺธมฺโม**. (วิปุพฺ.กมฺ.)
ธรรมอันมีปรากฏอยู่

สทฺธมฺม = สนฺต+ธมฺม
ส+ธมฺม (อาเทศ สนฺต เป็น ส = จศัพท์ใน สนฺตสทฺทสฺส ..)
สทฺธมฺม (ซ้อน ทฺ = วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติยปจฺมา)

สนฺตศัพท์ มีอรรถ ๗ อย่าง

อจฺจิเต วิชฺชมาเน จ ปสตฺเถ สจฺจสาธุสุ
ขินฺเน จ สมิเต เจว สนฺโตภิเธยฺยลิงฺคิโก. (ธาน. ๘๔๑)

สนฺตศัพท์ เป็นอภิเธยยลิงค์ คือมีลิงค์ตามบทที่ตนขยาย ในอรรถ (๑) **อัจจิตะ** บูชา (๒) **วิชชมานะ** มีอยู่ (๓) **ปสัตถะ** ประเสริฐ สรรเสริญ (๔) **สัจจะ** มีจริง (๕) **สาธุ** คนดี (๖) **ขินนะ** เหน็ดเหนื่อย ลำบาก (๗) **สมิตะ** สงบ

พระสัทธรรม ๓ หรือ ๑๐

พระสัทธรรม ๓ คือ (๑) ปริยัตติสัทธรรม
(๒) ปฏิปัตติสัทธรรม
(๓) ปฏิเวธสัทธรรม

พระสัทธรรม ๑๐ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ปริยัติ ๑

ทีธิติ - **ทีฑฺยติ ทิปฺปตีติ ทีธิติ.**
แสงที่สว่างเจิดจ้า

สหสฺสทีธิติ - **สหสฺสํ พหโว ทีธิติ อสฺสาติ สหสฺสทีธิติ.** (พหุพ.)
(พระพุทธเจ้า) ผู้มีรัศมีหลายพัน (เป็นอเนกสังขยา)
เช่น **สตเตโช** - ผู้มีเดชมาก มีเดชหลายร้อย
สหสฺสทีธิติ - ผู้มีรัศมีมาก มีรัศมีหลายพัน

สทฺธมฺมสหสฺสทีธิติ - **สทฺธมฺโม เอว สหสฺสทีธิติโย สทฺธมฺมสหสฺสทีธิติ.**
ผู้มีรัศมีหลายพันคือพระสัทธรรมทั้งนั้น

วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิติ - **วิสุทฺธา สทฺธมฺมสงฺขาตา สหสฺสทีธิติโย อสฺสาติ วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิติ.** (พุทฺธาทิจฺโจ)
ผู้มีรัศมีหลายพันกล่าวคือพระสัทธรรมบริสุทธิ์ยิ่ง

สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิตํ = สุพุทฺธ+สมฺโพธิ+ยุคนฺธโรทิตํ

สุพุทฺธ - **สุฏฺฐุ สมฺมา จตฺตาริ สจฺจานิ พุชฺฌตีติ สุพุทฺธา.** (ปญฺญา)
ปัญญารู้อริยสัจ ๔ โดยชอบ

- **สุพุชฺฌีติ สุพุทฺธา.** (ปญฺญา)
ปัญญาอันรู้ดีแล้ว

สมฺโพธิ - **สํ สยํ สจฺจานิ พุชฺฌีติ สมฺโพธิ.** (ปญฺญา)
ปัญญารู้อริยสัจ ๔ เอง

- **สํ พุชฺฌีติ สุพุทฺธา.** (ปญฺญา)
ปัญญาอันรู้เองแล้ว

สุพุทฺธสมฺโพธิ - **สุพุทฺธา จ สา สมฺโพธิ จาติ สุพุทฺธสมฺโพธิ.**
ปัญญาอันพระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง

- **สุพุทฺธา เอว สมฺโพธิ สุพุทฺธสมฺโพธิ.** (ปญฺญา)
ความตรัสรู้ดีแล้วนั่นและ เป็นปัญญาตรัสรู้เอง

ยุคนฺธโรทิตํ = ยุคนฺธร+อุทิตํ

ยุคนฺธร - **ยุคํ ธาเรตีติ ยุคนฺธโร.** (ปพฺพโต)
ภูเขาอันทรงไว้ซึ่งคู่

ยุคนฺธโรทิตํ - **ยุคนฺธรํ อุทิโต ยุคนฺธโรทิโต.** (พุทฺโธ)
ผู้เสด็จขึ้นเหนือภูเขายุคันธร

- **ยุคนฺธโรทิโต วิยาติ ยุคนฺธโรทิโต.** (พุทฺโธ)
ผู้ดุจดวงอาทิตย์ที่ลอยขึ้นเหนือภูเขายุคันธร

สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโร - **สุพุทฺธสมฺโพธิ เอว ยุคนฺธโร สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโร.**
พระสัพพัญญุตญาณ อันพระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยดี ด้วยพระองค์เอง

สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิโต - **สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธเร อุทิโต สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิโต.** ตํ.

ขึ้นเหนือภูเขายุคันธร คือพระสัพพัญญุตญาณ
อันพระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยดี ด้วยพระองค์เอง

ติพุทฺธเขตฺเตกทิวากรํ = ติพุทฺธเขตฺเต+เอกทิวากรํ

พุทฺธเขตฺต - **พุทฺธสฺส เขตฺตานิ พุทฺธเขตฺตานิ.**
เขตของพระพุทธเจ้า

ติพุทฺธเขตฺต - **ตีณิ พุทฺธเขตฺตานิ ติพุทฺธเขตฺตํ.**
เขตของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓

พุทธเขต ๓

๑. **ชาติเขต** เขตประสูติ (หมื่นจักรวาฬหวั่นไหว)
๒. **อาณาเขต** เขตแสดงธรรม (แสนโกฏิจักรวาฬหวั่นไหว)
๓. **วิสยเขต** เขตพระสัพพัญญุตญาณ (ไร้ขอบเขต)

ทิวากร - **ทิวํ กโรตีติ ทิวากโร.**
ผู้กระทำกลางวัน (หมายถึงดวงอาทิตย์)

- **ทิวา วิยาติ ทิวากโร.**
ผู้กระทำความสว่าง ดุจดวงอาทิตย์ (พระพุทธเจ้า)

- **เอโก ทิวากโร เอกทิวากโร.**
ผู้กระทำกลางวัน ดุจดวงอาทิตย์ดวงเดียว

ติพุทฺธเขตฺเตกทิวากร - **ติพุทฺธเขตฺเต เอกทิวากโร ติพุทฺธเขตฺเตกทิวากโร.** ตำ.
ผู้กระทำกลางวัน ดุจดวงอาทิตย์ดวงเดียว ในพุทธเขต ๓

ชิน - **ปญฺจมาเร ชินาตีติ ชิโน,** ตำ.
ผู้ทรงชนะมาร ๕

พระชินเจ้า

มาทิสา เว ชินา โหนฺติ เย ปตฺตา อาสวกฺขยํ
ชิตา เม ปาปกา ธมฺมา ตสฺมาหํ อุปก ชิโน. (ม.มู. ๑๒/๓๒๕)

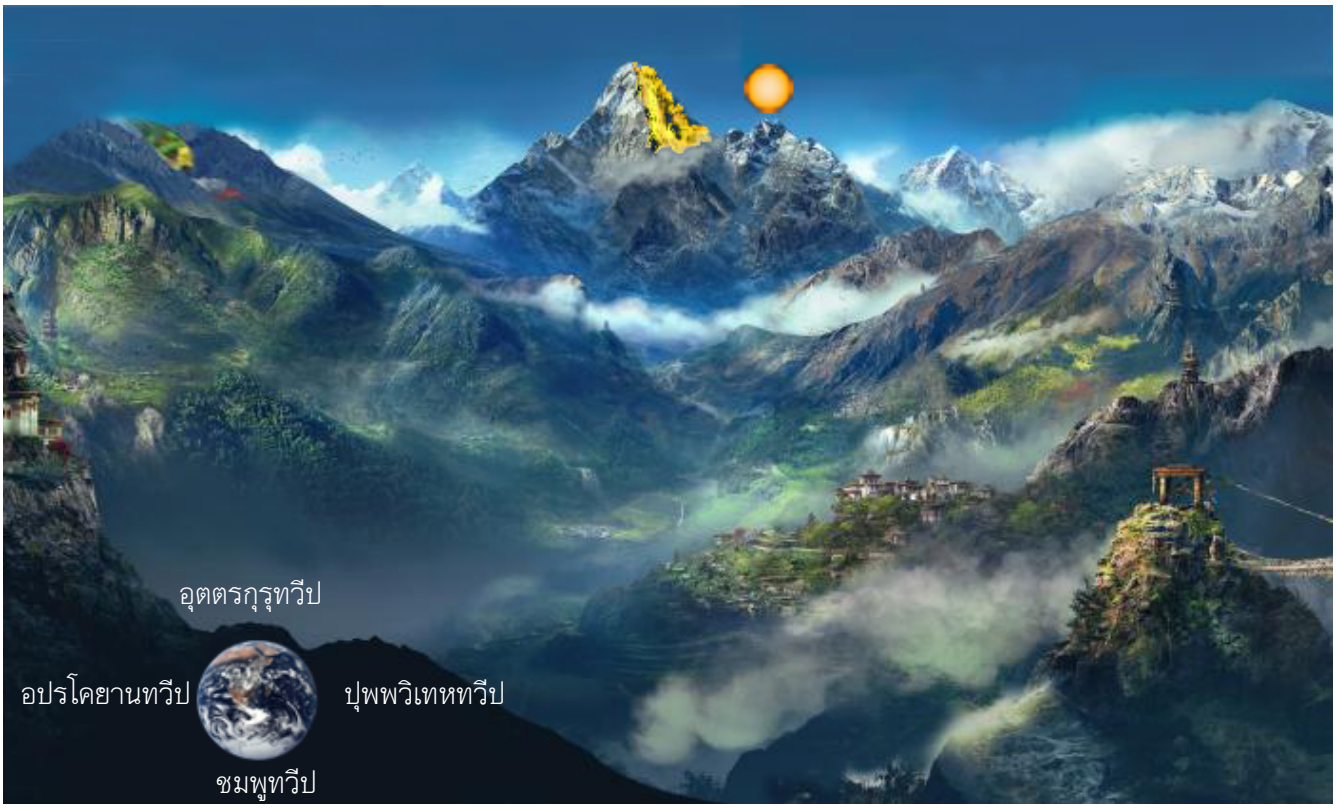
อุปกะเอ๋ย ชนเหล่าใดถึงความสิ้นอาสวะ ชนเหล่านั้น เป็นผู้ชนะเช่นกับเรา เราชนะธรรมอันต่ำทรามแล้ว เพราะฉะนัน จึงชื่อว่าชิน

มาร ๕

เทวปุตฺโต กิเลโส จ อภิสงฺขารมารโก
ขนฺธมาโร มจฺจุมาโร มาโร ปญฺจวิโธ มโต.

มาร ผู้รู้กล่าวว่ามี ๕ อย่าง คือ (๑) **เทวปุตตมาร** ท้าวปรนิมมิตวสวัตตี (๒) **กิเลสมาร** กิเลส ๑๐ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตัปปะ (๓) **อภิสังขารมาร** โลกียธรรมฝ่ายกุศลและอกุศล (๔) **ขันธมาร** ขันธ์ ๕ (๕) **มัจจุมาร** ความตาย

เทวปุตตมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร - ทรงชนะโดยตรง
ขันธมาร มัจจุมาร - ทรงชนะโดยอ้อม

ส ธ มฺม สงฺฆ - สห+ธมฺม+สงฺฆ (อาเทศ สห เป็น ส = เตสุ วุทฺธิ...)

- **ธมฺโม จ สงฺโฆ จ ธมฺมสงฺฆำ.**
  พระธรรมและพระสงฆ์
- **สห ธมฺมสงฺเฆหิ โย วตฺตตีติ สธมฺมสงฺโฆ.** ตำ.
  ผู้เป็นไปพร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์

สิรสา = สิร+นา
สิร+อา - อาเทศ นา เป็น อา = มโนคณาทิโต สฺมีนานมิอา.
สิร+สฺอา - ลง สฺ อาคม = ส สเร วาคโม.
ด้วยเศียรเกล้า

อภิวนฺทิย - อภิปุพฺพ+วนฺท อภิวนฺทเน+อิ+ตฺวา
อภิ+วนฺทฺ+อิ+ตฺวา - ลบอเนกสระ = ธาตฺวสฺสนฺโต...
อภิ+วนฺทฺ+อิ+ย - ตฺวา เป็น ย = สพฺเพหิ ตฺนาทีนำ โย.

สมาสมีทั้งคุณและโทษ

โอโช สมาสพาหุลฺย- เมโส คชฺชสฺส ชีวิตำ. (สุโพธ. ๑๒๑)

คำที่มีสมาสมาก เป็นโอชคุณ นี้เป็นชีวิตของคัชชะ (จุณณียะ)
(เป็น กิลิฏฐุโทสะ เศร้าหมอง เพราะทำให้รู้ยาก, พฺยากิณณโทสะ ยุ่งยาก)

อุปมา-อุปไมย

อุปมาโนปเมยฺยานำ อเภทสฺส นิรูปนา
อุปมาว ติโรภูต- เภทา รูปกมุจฺจเต. (สุโพธ.)

อุปมา มุ่งไปภายนอก เพราะยกขึ้นให้เห็นความไม่ต่างกัน ระหว่างอุปมาและอุปไมย ท่านจึงเรียกว่า รูปกะ

อุปมา คือสิ่งที่ยกมาเปรียบเทียบ, **อุปไมย** คือสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ

อุปมา		อุปไมย	
ทิวากร	ดวงอาทิตย์	**ชิน**	พระพุทธเจ้า
ทีธิติ	รัศมี	**สทฺธมฺม**	พระสัทธรรม
ยุคนฺธร	ภูเขายุคันธร	**อุทิต**	สพฺพญฺญุตญาณ
ติทีป	มหาทวีป ๓	**ติพุทฺธเขตฺต**	พุทธเขต ๓

รูปกะ

อุปมาโนปเมยฺยานำ อเภทำ รูปยติ ปกาเสตีติ รูปกำ.
สิ่งที่แสดงความไม่ต่างกัน ระหว่างอุปมากับอุปไมย ชื่อว่า รูปกะ

อุทาหรณ์

วิกาสิ ปทุมำ วาติ- สุนฺทรำ สุคตานนำ. (สุโพธ.)
พระพักตร์ของพระสุคตเจ้า ช่างงดงามเหลือเกิน ดุจดอกประทุมแย้มบาน

อุปมา	อุปไมย
วิกาสิ ปทุมำ	สุคตานนำ

อิตฺถีวายำ ชโน ยาติ วทตฺเยสา ปุมา วิย. (สุโพธ.)
ชายคนนี้ เยื้องย่าง เหมือนผู้หญิง, หญิงคนนี้ เจรจา เหมือนผู้ชาย

อุปมา	อุปไมย
อิตฺถี อิว	อยำ ชโน
ปุมา อิว	เอสา อิตฺถี

คาถา (ข)

กจฺจายน - **กจฺจสฺส อปจฺจำ กจฺจายโน กจฺจาโน.** (อปจฺจตทฺธิต)
ลูกหลานของนายกัจจะ ชื่อว่า กัจจายนะ กัจจานะ

- **กจฺจายนสฺส อิทำ ปกรณำ กจฺจายนำ.** (พฺยากรณำ)
ไวยากรณ์นี้เป็นของพระกัจจายนะ ชื่อว่า กัจจายนะ

อาจริย - **อาจารำ สิกฺขาเปตีติ อาจริโย.** (อาจาร+อิย)
ผู้ยังศิษย์ให้ศึกษาความประพฤติดีงาม ชื่อว่า อาจริยะ

นมิตฺวา - นมุ นมเน+อิ+ตฺวา

นิสฺสาย - นิปุพฺพ+สิ+ตฺวา
นิ+สา+ตฺวา อิ เป็น อา = กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ ทีฆรสฺสา ...
นิ+สา+ย ตฺวา เป็น ย = สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย.
นิสฺสาย ซ้อน สฺ= ปร เทฺวภาโว จาเน.

กจฺจายนวณฺณนา - นฺยาสะ มุขมัตตทีปนี (อาทิศัพท์ สนฺธินิรุตฺติ)
ลูกหลานของนายกัจจะ ชื่อว่า กัจจายนะ กัจจานะ

วณฺณนา - **วณฺณียเต เอตายาติ วณฺณนา**. (กรณสาธน)
เนื้อความถูกพรรณนาให้พิสดารด้วยคำพูดนี้

วณฺณนา = วณฺณ วิตฺถาเร + ยุ + อา
วณฺณ+ยุ+อา ลบสระสุดท้ายธาตุ = ธาตุสฺสนฺโต...
วณฺณ+อน+อา ยุ เป็น อน = อนกา ยุณฺวูนํ.
วณฺณนา

กจฺจายนวณฺณนา - **กจฺจายนสฺส วณฺณนา กจฺจายนวณฺณนา**.
คำพูดอันเป็นพรรณนาของคัมภีร์กัจจายนะ

กจฺจายนวณฺณนาที - **กจฺจายนวณฺณนา อาทิ ยสฺสาติ กจฺจายนวณฺณนาทิ**. ตฺ.
คำพูดอันเป็นพรรณนาของคัมภีร์กัจจายนะ เป็นต้น

พาลปฺปโพธตฺถํ - **พาลานํ ปโพโธ พาลปฺปโพโธ**. อตฺถํ (ฉ.ตปฺ.)
ความรู้ของผู้มีปัญญาน้อย, เพื่อ

- **วณฺณียเต เอตายาติ วณฺณนา**. (กรณสาธน)
เนื้อความถูกพรรณนาให้พิสดารด้วยคำพูดนี้

พาลศัพท์

พาโล ตีสฺวาทิวยสา- สมงฺคินิ อปณฺฑิเต. (ธาน. ๙๒๓)

พาลศัพท์เป็นได้ ๓ ลิงค์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ
(๑) **อาทิวยสาสมงฺคี** ผู้อยู่ในปฐมวัย (๒) **อปณฺฑิต** คนไม่ฉลาด มีความรู้น้อย

อุชุ พฺยตฺตํ สุกณฺฑ เป็นวิเสสนะของ **ปทรูปสิทฺธิ**

กริสฺสํ = กร กรเณ + อิ + สฺสํ (ภวิสสันตี) = ปทรูปสิทฺธิ กริสฺสามิ
พฺยตฺตํ - โลก+อคฺโค = โลกคฺโค (ลบ อ หน้า = สรา สเร โลปี)

สุกณฺฑ - กัจจายนะ มี ๘ กัณฑ์ คือ สนธิ นาม การกะ สมาส ตัทธิต อาขยาต กิพพิธาน อุณาทิ, ส่วนปทรูปสิทธิ มี ๗ กัณฑ์ คือ สนธิ นาม การกะ สมาส ตัทธิต อาขยาต กิพพิธาน

- **สุนฺทรา กณฺฑา ปริจฺเฉทา เอตฺถาติ สุกณฺฑา**. (ภูมฺม.)
ในคัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ มีกัณฑ์คือปริจเฉทดี

รูปสิทฺธิ - **รูปานิ สิชฺฌนฺเต สาธิยนฺเต เอตฺถาติ รูปสิทฺธิ**. (ภูมฺม.)
ในคัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ มีวิธีทำให้รูปสำเร็จ

รูปสิทฺธิ - รูปสทฺทูปปท + สิธ สํสิทฺธิมฺหิ + ติปัจจัย
รูป+สิธฺ+ติ - ลบสระสุดท้ายธาตุ = ธาตุสฺสนฺโต โลโป...
รูป+สิธฺ+ธิ - ต ของ ติ เป็น ธ = ธฆภเหหิ ธฆา จ.
รูป+สิทฺ+ธิ - ธฺ สุดท้ายธาตุ เป็น ทฺ = หจตุตฺถานมนฺตานํ..

ปทรูปสิทฺธิ - **ปทานํ รูปสิทฺธิ ปทรูปสิทฺธิ**. ตั. (ฉ.ตปุ.)
ความสำเร็จรูป ของบททั้งหลาย

อักษร-คัมภีร์

เอเกกวณฺโณ อกฺขโร **อกฺขรสมูโห ปทํ**
ปทสมูโห วากฺยํ **วากฺยสมูโห คนฺโถ.**

วรรณะตัวหนึ่งๆ เรียกว่า อักษร อักษรรวมกัน เรียกว่า บท
บทรวมกัน เรียกว่า วากฺยะ วากฺยะรวมกัน เรียกว่า คันถะ

บท ๔

ปทํ จตุพฺพิธํ วุตฺตํ **นามาขฺยาโตปสคฺคญฺจ**
นิปาตญฺจาติ วิญฺญูหิ **อสฺโส ขลฺวาภิธาวติ.**

บท ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่ามี ๔ อย่าง คือ

๑. นามบท	อุ.	**อสฺโส**	ม้า
๒. อาขฺยาตบท	อุ.	**ธาวติ**	วิ่งเร็ว
๓. อุปสัคคบท	อุ.	**อภิ**	มาก ยิ่ง
๔. นิปาตบท	อุ.	**ขลุ**	ทราบมาว่า

สญฺญาทิปญฺจก

สิ่งที่ควรกล่าวก่อน ๕ อย่าง มีเรียกชื่อเป็นต้น

สญฺญา นิมิตฺตํ กตฺตา จ **ปริมาณํ ปโยชนํ**
สพฺพาคมสฺส ปุพฺเพว **วตฺตพฺพํ วตฺตุมิจฺฉตา.**

มีความปรารถนากล่าวสิ่งที่ควรกล่าวในเบื้องต้น ของวิธีที่นำมาแสดงทั้งปวง ๕ อย่าง คือ

๑. **สัญญา** เรียกชื่อ
ก. **สามัญญสัญญา** ชื่อทั่วไป เช่น ไวยากรณ์
ข. **วิเสสสัญญา** ชื่อพิเศษ เช่น ปทรูปสิทธิ
๒. **นิมิต** มูลเหตุให้แต่งคัมภีร์
ก. **พาหิรนิมิต** เหตุภายนอก เช่น พาล คนไม่รู้
ข. **อัชฌัตติกนิมิต** เหตุภายใน เช่น ความกรุณา
๓. **กัตตา** ผู้รจนาคัมภีร์ เช่น พระพุทธัปปิยเถระ
๔. **ปริมาณ** ปริมาณหรือจำนวน เช่น สุกณฺฑ์ มี ๗ กัณฑ์พอดี
๕. **ปโยชนะ** ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น เช่น ปโพธตฺถ์ เพื่อความรู้
ก. **มุขฺยปโยชนะ** ประโยชน์โดยตรง

ข. **อนุสังคิกปโยชนะ** หรือ ปรัมปรปโยชนะ ประโยชน์ที่จะได้รับอื่นๆ อีกมากมาย หรือโดยอ้อม

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ ก็มี สัญญาทิปัญจกะ เหมือนกับคัมภีร์อื่นๆ คือ

๑.	สัญญา	**ปทรูปสิทฺธิ**	เป็นชื่อของคัมภีร์
๒.	นิมิต	**พาล**	คนไม่รู้ เป็นเหตุจูงใจให้แต่งคัมภีร์
๓.	กัตตา	**กริสฺสํ**	จักรจนา เป็นความตั้งใจของพระพุทธัปปิยะ
๔.	ปริมาณ	**สุกณฺหฺ**	มี ๗ กัณฑ์ เป็น คันถปริมาณ
			มี ๑๗ ภาณวาระ เป็น ปริจเฉทปริมาณ
๕.	ปโยชนะ	**ปโพธตฺถํ**	เพื่อความรู้ความเข้าใจ เป็นประโยชน์

ชื่อคาถาในคันถารัมภะ

คาถา (ก) เป็น **วังสัฏฐคาถา** ๑๒ พยางค์ ตามสูตรคัมภีร์วุตโตทัยว่า

วทนฺติ วสฏฺฐ-มิทำ ชตา ชรา (วุต. ๗๔)
๑๒๑ ๒๒๑ ๑๒๑ ๒๑๒
วิสุทฺธ--สทฺธมฺม-สหสฺส--ทีธิตี ฯลฯ
สธมฺม-สงฺฆำ ส---รสาภิ--วนฺทิย (**ย** เป็น ปาทันตครุ)

คาถา (ข) เป็น **อินทวชิราคาถา** ๑๑ พยางค์ ตามสูตรคัมภีร์วุตโตทัยว่า

อินฺทาทิกา ตา วชิรา ชคา โค (วุต. ๖๓)
๒๒๑ ๒ ๒ ๑ ๑๒๑ ๒๒
กจฺจาย-นญฺจาจ-ริยำ น-มิตฺวา เป็นต้น

คณะฉันท์ ๘

เลข ๑ เรียกว่า **ลหุ, เลข ๒** เรียกว่า **ครุ**

คณะที่ ๑	**สัพพครุ**	(ครุล้วน)	**๒๒๒**	เป็น **ม** คณะ
คณะที่ ๒	**สัพพลหุ**	(ลหุล้วน)	**๑๑๑**	เป็น **น** คณะ
คณะที่ ๓	**อาทิครุ**	(ครุหน้า)	**๒๑๑**	เป็น **ภ** คณะ
คณะที่ ๔	**อาทิลหุ**	(ลหุหน้า)	**๑๒๒**	เป็น **ย** คณะ
คณะที่ ๕	**มัชฌครุ**	(ครุกลาง)	**๑๒๑**	เป็น **ช** คณะ
คณะที่ ๖	**อันตครุ**	(ครุท้าย)	**๑๑๒**	เป็น **ส** คณะ
คณะที่ ๗	**มัชฌลหุ**	(ลหุกลาง)	**๒๑๒**	เป็น **ร** คณะ
คณะที่ ๘	**อันตลหุ**	(ลหุท้าย)	**๒๒๑**	เป็น **ต** คณะ

จบ คันถารัมภะ

—- o —-

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ
มีเนื้อหา ๗ กัณฑ์ ๔๓ หมวดย่อย

๑. **สนธิกัณฑ์** ว่าด้วยการต่ออักษร

- ๑.๑. **สัญญาวิธาน** วิธีเรียกชื่ออักษร
- ๑.๒. **สรสนธิวิธาน** วิธีต่อสระ
- ๑.๓. **ปกติสนธิวิธาน** วิธีปกติไว้ตามเดิม
- ๑.๔. **พยัญชนสนธิวิธาน** วิธีต่อพยัญชนะ
- ๑.๕. **นิคคหีตสนธิวิธาน** วิธีต่อนิคคหิต

๒. **นามกัณฑ์** ว่าด้วยการลงวิภัตตินามหลังจากลิงค์ ๓

- ๒.๑. **ปุงลิงค์** นามลิงค์ที่รู้เนื้อความได้ง่าย
- ๒.๒. **อิตถีลิงค์** นามลิงค์ที่รู้เนื้อความได้ยาก
- ๒.๓. **นปุงสกลิงค์** นามลิงค์ที่รู้เนื้อความได้ไม่ง่ายไม่ยาก
- ๒.๔. **สัพพนาม** คำที่ใช้แทนนามลิงค์ทั้ง ๓
- ๒.๕. **อลิงคนาม** คำที่ไม่ได้กำหนดลิงค์
- ๒.๖. **วิภัตติปัจจยวิธาน** คำที่ลงปัจจัยแทนวิภัตตินาม
- ๒.๗. **โอปสัคคิกบท** บทที่ลงหน้านามและกิริยาเพื่อปรุงอรรถ
- ๒.๘. **เนปาติกบท** บทที่มีแทรกอยู่ระหว่างนามและกิริยา

๓. **การกกัณฑ์** ว่าด้วยอรรถของวิภัตตินามที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับกิริยา

- ๓.๑. **ปฐมาวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของปฐมาวิภัตติ
- ๓.๒. **ทุติยาวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของทุติยาวิภัตติ
- ๓.๓. **ตติยาวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของตติยาวิภัตติ
- ๓.๔. **จตุตถีวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของจตุตถีวิภัตติ
- ๓.๕. **ปัญจมีวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของปัญจมีวิภัตติ
- ๓.๖. **ฉัฏฐีวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของฉัฏฐีวิภัตติ
- ๓.๗. **สัตตมีวิภัตยัตถเภท** ประเภทอรรถของสัตตมีวิภัตติ

๔. **สมาสกัณฑ์** ว่าด้วยวิธีย่อนามเข้ากับนาม

- ๔.๑. **อพฺยยีภาวสมาส** มีอุปสัคและนิบาตอยู่หน้าและเป็นประธาน
- ๔.๒. **กัมมธารยสมาส** มีการทรงเนื้อความไว้เหมือนกับกรรม
- ๔.๓. **ทิคุสมาส** มีสังขยาเป็นบทหน้า
- ๔.๔. **ตัปปุริสสมาส** มีอรรถเหมือบุรุษของเขา
- ๔.๕. **พหุพพีหิสมาส** มีบทอื่นเป็นประธาน เหมือนผู้มีข้าวมาก
- ๔.๖. **ทวันทสมาส** ย่อบทที่เป็นคู่กันเข้าด้วยกัน

๕. **ตัทธิตกัณฑ์** ว่าด้วยวิธีลงปัจจัยแทนบทนาม หลังจากนาม ๓

- ๕.๑. **อปัจจตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถว่า ลูก หลาน
- ๕.๒. **อเนกัตถตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถหลายอย่าง
- ๕.๓. **ภาวตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถว่า ความมี ความเป็น
- ๕.๔. **วิเสสตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถว่า พิเศษ

๕.๕. **อัสสัตถิตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถว่า ผู้มี
๕.๖. **สังขยาตัทธิต** ลงปัจจัยในอรรถว่า เต็มจำนวนสังขยา
๕.๗. **อพฺยยตัทธิต** ลงปัจจัยแล้ว ไม่เปลี่ยนแปลงรูป

๖. **อาขฺยาตกัณฑ์** ว่าด้วยวิธีลงวิภัตติอาขฺยาตหลังจากธาตุ สำเร็จเป็นคำกิริยา
๖.๑. **วิภัตติวิธาน** วิธีการลงวิภัตติ ๘ หมวด
๖.๒. **วิกรณวิธาน** วิธีการลงวิภัตติ หลังจากธาตุ ๗ หมวด
๖.๒.๑. **ภูวาทิคณ** หมวดภูวาทิคณธาตุ
๖.๒.๒. **รุธาทิคณ** หมวดรุธาทิคณธาตุ
๖.๒.๓. **ทิวาทิคณ** หมวดทิวาทิคณธาตุ
๖.๒.๔. **สฺวาทิคณ** หมวดสฺวาทิคณธาตุ
๖.๒.๕. **กิยาทิคณ** หมวดกิยาทิคณธาตุ
๖.๒.๖. **ตนาทิคณ** หมวดตนาทิคณธาตุ
๖.๒.๗. **จุราทิคณ** หมวดจุราทิคณธาตุ
๖.๓. **ธาตุปปัจจยันตนยะ** วิธีลงปัจจัยให้เป็นธาตุ

๗. **กิพพิธานกัณฑ์** ว่าด้วยวิธีบรรเทาความสงสัยเรื่องปกติลิงค์และปกติธาตุ
๗.๑. **เตกาลิก กิจจปัจจยันตนยะ** กิจจปัจจัยลงใน ๓ กาล
๗.๒. **เตกาลิก กิตกปัจจยันตนยะ** กิตกปัจจัยลงใน ๓ กาล
๗.๓. **อตีตปัจจยันตนยะ** ปัจจัยลงในอดีตกาล
๗.๔. **ตเวตุนาทิปัจจยันตนยะ** ตเว ตุน ปัจจัยเป็นต้น
๗.๕. **วัตตมาน...ปัจจยันตนยะ** มาน อนฺต ปัจจัยลงในปัจจุบัน
๗.๖. **อนาคตปัจจยันตนยะ** ปัจจัยลงในอนาคตกาล
๗.๗. **อุณาทิปัจจยันตนยะ** อุณ ปัจจัยเป็นต้น

๑. สนธิกัณฑ์

วิธีเรียกชื่อและวิธีต่ออักษร

ตตฺถ = **ติสฺสํ ปทรูปสิทฺธิยํ** ในคัมภีร์ปทรูปสิทธินั้น

ชินสาสน - **ชินสฺส สาสนํ ชินสาสนํ**. (ฉ.ตปุ.)
คำสอนของพระชินเจ้า (คือพระไตรปิฎก)

ชินสาสนาธิคม - (**ตสฺส ติวิธสฺส**) **ชินสาสนสฺส อธิคโม อวโพโธ ชินสาสนาธิคโม**.
ผู้รู้คำสอนของพระชินเจ้า ๓ ประการนั้น

๑. **อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต.** (๒ บท, อนงฺคปริภาสา)
เนื้อความ รู้ได้ด้วยอักษร

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ทุกคัมภีร์ จะต้องมีส่วนประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑. **สูตร** มาติกา หรือหลัก หรือหัวข้อหลัก ที่แสดงกฎนิรุตตินัย
เช่น อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต.

๒. **วุตฺติ** คำแปลและคำอธิบายเนื้อความในสูตรนั้น
เช่น โย โกจิ โลกิยโลกุตฺตราทิเภโท วจนตฺโถ, โส สพฺโพ อกฺขเรเหว สญฺญายเต.

๓. **อุทาหรณ์** คำแปลและคำอธิบายเนื้อความในสูตรนั้น
เช่น พุทฺโธ, โลโภ, โทโส, โมโห.

อตฺโถติ เอกํ ปทํ, อกฺขรสญฺญาโตติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “อตฺโถ” ๑ บท, “อกฺขรสญฺญาโต” ๑ บท

อตฺถ - **อรียติ ญายตีติ อตฺโถ**. (อร อวคมเน + ถ)
เนื้อความที่บัณฑิตรู้ ชื่อว่า อัตถะ

วิคฺคห ๒

๑. **ธาตุวิคฺคห** วิเคราะห์ความหมาย ด้วยธาตุเอง
เช่น **อรียตีติ อตฺโถ**. ถูกรู้ ชื่อว่า เนื้อความ

๒. **ธาตฺวตฺถวิคฺคห** วิเคราะห์ความหมาย ด้วยอรรถของธาตุ
เช่น **ญายตีติ อตฺโถ**. ถูกรู้ ชื่อว่า เนื้อความ

อัตถะ เนื้อความ ๓

๑. **โลกียัตถะ** เนื้อความที่เป็นโลกียธรรม

ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

๒. **โลกุตตรัตถะ** เนื้อความที่เป็นโลกุตตระ
ได้แก่ มรรค ๔, ผล ๔, นิพพาน ๑

๓. **โวหารัตถะ** หรือ **ปัญญัตติอัตถะ** หรือ **สมมุติอัตถะ** เนื้อความที่เป็นบัญญัติโวหาร
ได้แก่ มนุสฺส, พฺรหฺม เป็นต้น

ความลับของธาตุ

เย คตฺยตฺถา, เต พุทฺธฺยตฺถา ปวตฺติปาปุณตฺถกา. (ธาตุ. ๑๙)
ธาตุเหล่าใด มีอรรถว่าไป ธาตุเหล่านั้น ก็มีอรรถว่า รู้ เป็นไป บรรลุ/ถึง

วิ. **อกฺขเรหิ สมฺมา ฌายตีติ อกฺขรสญฺญาโต.**
(เนื้อความ อันบุคคล) รู้ถูกต้องด้วยอักษร ชื่อว่า อักขรสัญญาตะ

คาถา กึ ศัพท์

จินฺโต กา โก จ กึสทฺโท อปฺปกตฺถสฺส วาจโก
ยการยุตฺโต อาทิมฺหิ สกลตฺถสฺส วาจโก
อจินฺโต จ อยาทิ จ ปุจฺฉาวาจกสมฺมโต.

กา โก กึ ศัพท์ มี **จิ** นิบาตอยู่ท้าย (กาจิ, โกจิ, กิญฺจิ) กล่าวอรรถว่า **อัปปกะ** เล็กน้อย, มี **ย** สัพพนามอยู่หน้า และมี **จิ** นิบาตอยู่ท้าย (ยา กาจิ, โย โกจิ, ยํ กิญฺจิ หรือ ยงฺกิญฺจิ) กล่าวอรรถว่า **สกละ** ทั้งหมด ทั้งสิ้น, ไม่มี **ย** สัพพนามอยู่หน้า และไม่มี **จิ** นิบาตอยู่ท้าย (กา, โก, กึ) กล่าวอรรถ **ปุจฉา** คำถาม เช่น ใคร อะไร ไหน หรือ

อกฺขเรเหว = อกฺขเรหิ + เอว หมายเอา อักขระที่ไม่วิบัติ
เอว เป็นนิบาตในอรรถ **อวธารณะ** แปลว่า เท่านั้น ห้ามอย่างอื่น
สพฺพวากฺยํ สาวธารณํ. ทุกคำพูด มี **เอว** อวธารณะได้

สิถิลธนิตาทิ ได้แก่ สิถิละ ธนิตะ, **อาทิ**ศัพท์รวมเอา ทีฆะ รัสสะ ครุ ลหุ สัมพันธะ ววัตถิตะ นิคคหีตะ วิมุตตะ ตามหลักพยัญชนพุทธิ

พยัญชนพุทธิ ๑๐

สิถิลํ ธนิตญฺจ ทีฆรสฺสํ ครุกํ ลหุกญฺเจว นิคฺคหิตํ
สมฺพนฺธววตฺถิตํ วิมุตฺตํ ทสธา พฺยญฺชนพุทฺธิยา ปเภโท. (วิ.อฏ. ๔๘๕)

ประเภทความรู้เรื่องอักษร มี ๑๐ อย่าง (เป็นคู่ๆ) ดังนี้

(๑) **สิถิละ** เสียงนุ่มนวล (๒) **ธนิตะ** เสียงแข็ง
(๓) **ทีฆะ** เสียงยาว (๔) **รัสสะ** เสียงสั้น
(๕) **ครุกะ** เสียงหนัก (๖) **ลหุกะ** เสียงเบา
(๗) **สัมพันธะ** เสียงติดต่อ (๘) **ววัตถิตะ** เสียงแยกวรรค
(๙) **นิคคหีตะ** เสียงกดเน้น (๑๐) **วิมุตตะ** เสียงปล่อย

การสวดกรรมวาจาถูกๆผิดๆ

การสวดกรรมวาจา ออกเสียงอักษรถูกๆ ผิดๆ จะเป็นเหตุทำให้ กรรมวาจาเสียหาย เป็น **ทุฏฐุลละ** มีความบกพร่องแต่ยังพอใช้ได้ เป็น **วิโกปะ** ทำลายเสียหายจนใช้ไม่ได้เลย ดังนี้

กัมมวาจาทุฏฐุลละ ๖

ถ้าสวดผิดเสียง **ทีฆะ รัสสะ ครุ ลหุ สัมพันธะ ววัตถิตะ** ยังพอใช้ได้ กรรมวาจาไม่เสีย แต่ต้องอาบัติทุกกฏ

กัมมวาจาวิโกปะ ๔

ถ้าสวดผิดเสียง **สิถิละ ธนิตะ นิคคหีตะ วิมุตตะ** ใช้ไม่ได้เลย กรรมวาจาเสียด้วย ต้องอาบัติทุกกฏด้วย เช่น

สิถิละ	ธนิตะ	นิคคหีตะ	วิมุตตะ
พนฺเต x	ภนฺเต √	ปตฺตกลฺลํ √	ปตฺตกลฺลา x
สงฺโค x	สงฺโฆ √	สุณนฺตุ เม x	สุณาตุ เม √

อักษร-คัมภีร์

เอเกกวณฺโณ อกฺขโร อกฺขรสมูโห ปทำ
ปทสมูโห วากฺยำ วากฺยสมูโห คนฺโถ.

วัณณะตัวหนึ่งๆ	เรียกว่า อักษร	เช่น	อ อา อิ อี ... ก ข ค ฆ ง ...
อักษรรวมกันเข้า	เรียกว่า บท	เช่น	โค ปุริโส ภิกฺขุ
บทรวมกันเข้า	เรียกว่า วากฺยะ	เช่น	ทานำ เทหิ, สีลำ รกฺขถ.
วากฺยะรวมกันเข้า	เรียกว่า คันถะ	เช่น	กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ

ทุนฺนยตา = ทุ+นี+อ+ตา ความเป็นสิ่งรู้ยาก, นำไปไม่ดี
ทุ+เน+อ+ตา (วุทธิ อี เป็น เอ = อญฺเญสุ จ)
ทุ+นย+อ+ตา (อาเทศ เอ เป็น อย = เอ อย)
ทุ+นฺนย+อ+ตา (ซ้อน นฺ = ปร เทฺวภาโว จาเน)
ทุนฺนยตา (ลบสระหน้า = สรา สเร โลปำ)

ทุนฺนยสฺส ภาโว ทุนฺนยตา. (ภาวตัทธิต)
ความเป็นสิ่งที่นำไปได้ยาก คือ รู้ยาก

อกฺขรโกสลฺลำ = ความเป็นผู้ฉลาดในอักษร รู้จักอักษรเป็นอย่างดี มีประโยชน์มาก เพราะเป็นอุปการะต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

ผู้ต้องการชำนาญอักษร

ตสฺมา อกฺขรโกสลฺลำ สมฺปาเทยฺย หิตตฺถิโก
อุปฏฺฐหำ ครุำ สมฺมา อุฏฺฐานาทีหิ ปญฺจหิ.

เพราะฉะนั้น ผู้ต้องการประโยชน์ ตั้งใจดูแลอุปัฏฐากครูอยู่ ด้วยวัตร ๕ อย่าง มีการลุกขึ้นยืนรับเป็นต้น จะสามารถทำความเป็นผู้ฉลาดในอักษรให้ถึงพร้อมได้

อาจริยวัตร ๕

อุฏฺฐานา อุปฏฺฐานา จ สุสฺสูสา ปาริจริยา
สกฺกจฺจํ สิปฺปุคฺคหณา ครุ์ อาราธเย พุโธ. (ที.ปา. ๑๑/๒๖๘)

ศิษย์ฉลาด ควรยังครูอาจารย์ให้ยินดีด้วยวัตร ๕ อย่าง คือ

๑. **อุฏฺฐานา** ลุกขึ้นยืนต้อนรับ เมื่ออาจารย์มา
๒. **อุปฏฺฐานา** เข้าไปคอยรับใช้ ไม่ห่าง
๓. **สุสฺสูสา** เชื่อฟังและน้อมปฏิบัติตาม
๔. **ปาริจริยา** ดูแลปรนนิบัติในกาลอันควร
๕. **สกฺกจฺจํ สิปฺปุคฺคหณา** เรียนเอาความรู้โดยเคารพ

เส้นทางบัณฑิต

สุ จิ ปุ ภา วิ ลิ มุตฺโต น หิ โส ปณฺฑิโต ภเว.

ผู้เลี่ยงการ**ฟัง คิด ถาม สวด ตอบ เขียน** จะเป็นบัณฑิตไม่ได้

สุ = **สุตนํ** ฟัง เรียน ด้วยความตั้งใจ
จิ = **จินฺตนํ** คิดดู คล้อยตาม สนใจอย่างแรงกล้า
ปุ = **ปุจฺฉนํ** เมื่อสงสัยให้รีบถาม
ภา = **ภาสนํ** สวดออกเสียงให้คล่องปาก
วิ = **วิสชฺชนํ** เมื่อถูกถามก็ให้ตอบอย่างฉะฉาน
ลิ = **ลิขนํ** จดไว้ด้วย จำไว้ด้วย ทบทวนไม่ให้ลืม

นักเรียน - **โสตุชโน สิสฺโส สิปฺปตฺถิโก สิปฺปุคฺคโห**

—— o ——

๑.๑. สัญญาวิธาน

วิธีเรียกชื่ออักษร

ในสนธิกัณฑ์นี้ อาจารย์พุทธัปปิยเถระ ท่านจะกล่าววิธีการเรียกชื่ออักษร เพื่อให้รู้โวหารการเรียกชื่อในคัมภีร์ไวยากรณ์ ก่อนจะทำการต่ออักษรต่อไป

๒. อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ. (๔ บท, อักขรสัญญา)

วัณณะ ๔๑ ตัว มี อ เป็นต้น ชื่อว่าอักษร

อกฺขราติ เอกํ ปทํ, อปีติ เอกํ ปทํ, อาทโยติ เอกํ ปทํ, เอกจตฺตาลีสนฺติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน จตุปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๔ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “อกฺขรา” ๑ บท, “อปิ” ๑ บท, “อาทโย” ๑ บท, “เอกจตฺตาลีสํ” เป็น ๑ บท

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ มีองค์ประกอบ ๓

สุตฺต - **อตฺเถ สุเจติ ปกาเสตีติ สุตฺตํ.** (สุจ ปกาสเน + ต)
วากยะที่ประกาศเนื้อความ ชื่อว่า สุตตะ

วุตฺติ - **สุตฺตตฺถํ วจตีติ วุตฺติ.** (วจ กถเน + ติ)
วากยะที่แปลอรรถของสูตร ชื่อว่า วุตติ

อุทาหรณ - **อุ อาหรียเต อุทาหรณํ.** (อุ+ทฺ+อา+หร หรเณ+ยุ)
บทที่ถูกนำมาแสดง ชื่อว่า อุทาหรณ์

อุทฺธริตฺวา อาหรียเตติ อุทาหรณํ.
บทที่ถูกยกขึ้น(จากพระไตรปิฎก)แล้ว นำมา ชื่อว่า อุทาหรณ์

สูตร ๔

๑.	**สัญญาสูตร**	สูตรเรียกชื่อ	เช่น **อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ.**
๒.	**วิธิสูตร**	สูตรแสดงวิธีทำ	เช่น **สรา สเร โลปํ.**
๓.	**ปริภาสาสูตร**	สูตรกล่าวครอบคลุม	เช่น **ปรสมญฺญา ปโยเค.**
๔.	**อธิการสูตร**	สูตรตามไป	เช่น **ชินวจนยุตฺตํ หิ.**

วุตติ ๓

๑.	**สุตตวุตติ**	คำอธิบายที่มีอยู่ในช่วงของสูตรนั้นๆ
๒.	**อนุวัตตนวุตติ**	คำอธิบายที่ตามมาจากสูตรอื่น
๓.	**ปกฺขิปนวุตติ**	คำอธิบายที่เพิ่มเข้ามาใหม่

อุทาหรณ์ ๒

๑.	**ปิฏกัตตยุทาหรณ์**	อุทาหรณ์ที่ยกมากจากพระไตรปิฎก ฉบับบาลี
๒.	**อัญญุทาหรณ์**	อุทาหรณ์ที่ยกมาจากคัมภีร์อื่น

สัญญี-สัญญา

สญฺญีติ วุจฺจเต ทพฺพํ สญฺญาติ ตสฺส โวหาโร
สญฺญีสญฺญา สทา เภทา สญฺญา นาม น นสฺสติ. (กจ.นิทฺ.)

วัตถุสิ่งของ เรียกว่าสัญญี (มีชื่อ), คำเรียกชื่อสิ่งของนั้น เรียกว่าสัญญา (ชื่อ), สัญญีกับสัญญา มีอยู่คู่กันทุกเมื่อ, ธรรมดาสัญญาย่อมไม่เสื่อมหายไป

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ. (สํ.สคาถ. ๑๕/๗๖)

รูปกายของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมเสื่อมไป ชื่อและโคตร กลับไม่เสื่อมไป

อกฺขราติ สญฺญานิทฺเทโส, อปีติ เหฏฺฐาเปกฺขานิทฺเทโส, อาทโยติ สญฺญี-นิทฺเทโส, เอกจตฺตาลีสนฺติ ตพฺพิเสสนนิทฺเทโส.

อกฺขรา	เป็น	สัญญา	ชื่อ
อปิ	เป็น	เหฏฐาเปกขา	มองหาสูตรล่าง
อาทโย	เป็น	สัญญี	มีชื่อ
เอกจตฺตาลีสํ	เป็น	วิเสสนะ	ขยาย

อักษร ๔๑ ตัว

อักษร แปลว่า **ไม่เสื่อม ไม่หมด ไม่สิ้น ไม่พินาส**

อกฺขร วิ. - **นกฺขรนฺตีติ อกฺขรา**. (น + ขร วินาเส + อ) (ลหุกวิคฺคห)
วัณณะที่ไม่พินาสไป ชื่อว่าอักษร

ขรนฺตีติ ขรา, น ขรา อกฺขรา. (ครุกวิคฺคห)
วัณณะที่พินาสไป ชื่อว่า ขระ, ไม่พินาสไป ชื่อว่า อักขระ

ปิฏกตฺตยมฺปิ ปตฺวา น ขรนฺตีติ น ขียนฺตีติ อกฺขรา.
วัณณะที่ไปถึงพระไตรปิฎกแล้ว ไม่เสื่อมสิ้นไป ชื่อว่า อักขระ

อักษรที่ไม่เสื่อมสิ้นไป มี ๔๑ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อํ.

ปจฺเจกํ ๒

๑. **อวยวัตถะ** มีอรรถแยกกัน เช่น วัณณะแต่ละตัว ก็มีชื่อว่า อักษร
อุ. **ยญฺญทตฺต-เทวทตฺต-วสุทตฺตา โภชียนฺตุ**.
จงให้นายยัญญทัต เทวทัต และวสุทัต บริโภคเถิด

๒. **สมูหัตถะ** มีอรรถรวมกัน
อุ. **คคฺควสฺส สตํ ทณฺโฑ**.
๑๐๐ เป็นค่าปรับ ของตระกูลคัคคะ (คนละ ๑๐๐)

อาทโย - **อ อาทิ เยสํ เต อาทโย**.
อักษร มี อ เป็นต้น ชื่อว่า อาทิ. (ตคฺคุณ.พหุพฺ.)

พึงทราบว่า คำว่า “**วัณณะ อักขระ การะ**” แปลว่า **อักษร** เหมือนกัน
คำว่า “**นามะ สัญญา อภิธานะ อธิวจนะ**” แปลว่า **ชื่อ** เหมือนกัน

สัวณฺณนาฉกฺก ๖

สมฺพนฺโธ จ ปทญฺเจว ปทตฺโถ ปทวิคฺคโห
โจทนา ปริหาโร จ ฉพฺพิธา สุตฺตวณฺณนา.

การพรรณาสูตร มี ๖ อย่าง คือ

๑.	**สัมพันธะ**	สัมพันธ์บทเข้ากัน	เช่น	อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ.
๒.	**ปทะ**	แยกบทออกจากกัน	เช่น	อกฺขรา อปิ อาทโย เอกจตฺตาลีสํ.
๓.	**ปทัตถะ**	แปลบท	เช่น	เต จ โข ชินวจนานุรูปา อการาทโย ...
๔.	**ปทวิคคหะ**	วิเคราะห์บท	เช่น	นกฺขรนฺตีติ อกฺขรา.
๕.	**โจทนา**	ตั้งคำถามให้สนใจ	เช่น	ตํ ยถา (ตํ เต อกฺขรา, ยถา กตเม)
๖.	**ปริหาระ**	ตอบคำถาม	เช่น	อ อา อิ อี อุ อู ... ส ห ฬ อํ

การจัดลำดับอักษรก่อนหลัง

การจัดลำดับมี ๕ นัย คือ

๑.	**ปวัตติกกมนัย**	ตามลำดับการเกิดขึ้น
๒.	**ปหานักกมนัย**	ตามลำดับการละ
๓.	**ปฏิปัตติกกมนัย**	ตามลำดับการปฏิบัติได้
๔.	**ภูมิกกมนัย**	ตามลำดับชั้นภูมิ
๕.	**เทสนักกมนัย**	ตามลำดับการแสดงธรรม

การเรียงลำดับอักษร จาก อ อา ไปถึง ห ฬ อํ เป็นเทสนักกมนัย

อุทาหรณ์

๑. **ปวัตติกกมนัย** ตามลำดับการเกิดขึ้น เช่น

ปฐมํ กลลํ โหติ กลลา โหติ อพฺพุทํ
อพฺพุทา ชายเต เปสิ เปสิ นิพฺพตตี ฆโน
ฆนา ปสาขา ชายนฺติ เกสา โลมา นขาปิ จ. (สํ.ส. ๑๕/๘๐๓)

สัปดาห์แรก รูปเป็นน้ำกลละ (ใสละเอียด) ต่อจากกลละ เป็นน้ำอัพพุทะ (มีสีแดงเหมือนน้ำล้างเนื้อ) ต่อจากอัพพุทะ เกิดเป็นเปสิ (ชิ้นเนื้อเล็กๆ) ต่อจากเปสิ เกิดเป็นฆนะ (ก้อนเนื้อ) ต่อจากฆนะ เกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม และต่อจากนั้น เกิดผม ขน เล็บ เป็นต้น

๒. **ปหานักกมนัย** ตามลำดับการละ เช่น

ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา, ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา, ...
ธรรมที่สามารถละได้ด้วยปัญญาก็มี, ...ละได้ด้วยภาวนาก็มี, ...

๓. **ปฏิปัตติกกมนัย** ตามลำดับการปฏิบัติได้ เช่น

สีลวิสุทฺธิ จิตฺตวิสุทฺธิ ทฏฺฐิวิสุทฺธิ ...
มรรคญาณวิสุทธิ ปฏิปทาญาณวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ ...

๔. **ภูมิกกมนัย** ตามลำดับชั้นภูมิ เช่น

กามาวจรา ธมฺมา, รูปาวจรา ธมฺมา, อรูปาวจรา ธมฺมา ...
ธรรมชั้นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาวจร ...

๕. **เทสนักกมนัย** ตามลำดับการแสดงธรรม เช่น

รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ ...

รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ...

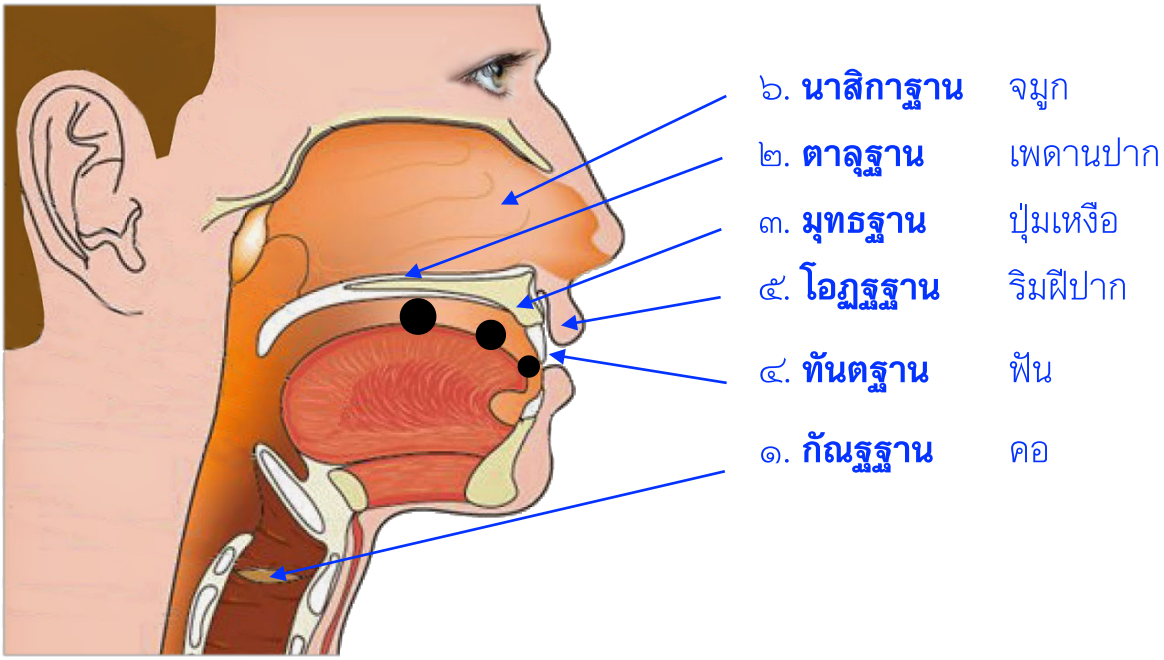
ฐาน

ที่เกิดของเสียงอักษร ๖

๑.	**กัณฐฐาน**	คอ
๒.	**ตาลุฐาน**	เพดานปาก
๓.	**มุทธฐาน**	ปุ่มเหงือก
๔.	**ทันตฐาน**	ฟัน
๕.	**โอฏฐฐาน**	ริมฝีปาก
๖.	**นาสิกาฐาน**	จมูก

วิ. - (**อกฺขรา**) **ติฏฺฐนฺติ เอตฺถาติ ฐานํ**. กณฺฐาทิ.
(อักษรทั้งหลาย) ตั้งอยู่ที่นี้ จึงชื่อว่า ฐาน. มี กัณฐะ เป็นต้น

- (**อกฺขรา**) **อนฺเต ติฏฺฐนฺตีติ อนฺตฏฺฐา.**
อักษรที่ตั้งอยู่ในที่สุดพยัญชนวรรค ชื่อว่า อันตัฏฐะ

ฉ ฐานานิ ที่เกิดของเสียงอักษรบาลี ๖ ฐาน				
อ อา	**ก ข ค ฆ ง**	**ห**	กัณฐะ	เอกชะ
อิ อี	**จ ฉ ช ฌ ญ**	**ย**	ตาลุ	
	ฏ ฐ ฑ ฒ ณ	**ร ฬ**	มุทธะ	
	ต ถ ท ธ น	**ล ส**	ทันตะ	

อุ อู	**ป ผ พ ภ ม**		โอฏฐะ	
เอ			กัณฐะ+ตาลุ	ทฺวิชะ
โอ			กัณฐะ+โอฏฐะ	
		ว	ทันตะ+โอฏฐะ	
		อำ	นาสิกา	เอกชะ
	ง ญ ณ น ม		สกะ+นาสิกา	ทฺวิชะ

ความพิเศษของ ห อักษร

ห อักษร ตามปรกติเกิดที่ กัณฐฐาน แต่เมื่อเป็นสังโยคกับปัญจมอักษร (ตัวที่ ๕ ของวรรค คือ ง ญ ณ น ม) และตันตัฏฐอักษร (๔ ตัวที่อยู่ต่อจากวรรค คือ ย ร ล ว) จะเปลี่ยนไปเกิดที่ อุรฐาน (ทรวงอก) เช่น

งฺห	ไม่มี	**ญฺห**	ปญฺหา	**ณฺห**	ตณฺหา ตุณฺหี
นฺห	นฺหานำ นฺหายติ	**มฺห**	ตุมฺหำ	**ยฺห**	มยฺหำ
รฺห	ไม่มี	**ลฺห**	วุลฺโห วุลฺหติ	**วฺห**	ชิวฺหา

ยรลวศ-ปญฺจเมหิ ยุตฺโต หกาโร อุรสิโช, เกวโล กณฺฐโชว. (นีติ.สุตฺต.)
หอักษรประกอบด้วย ย ร ล ว ศ ง ญ ณ น ม เกิดที่อุรฐาน, ไม่ประกอบเกิดที่กัณฐฐานเท่านั้น

ลศานมวิเสโส. ล กับ ศ ไม่ต่างกัน

กรณ์

เครื่องกระทำเสียง ๔

๑.	**ชิวหามัชฌะ**	กลางลิ้น	ทำเสียง ตาลุชอักษร
๒.	**ชิวโหปัคคะ**	ใกล้ปลายลิ้น	ทำเสียง มุทธชอักษร
๓.	**ชิวหัคคะ**	ปลายลิ้น	ทำเสียง ทันตชอักษร
๔.	**สกัฏฐานะ**	ฐานของตน	ทำเสียง ตามฐานของตน

วิ. **กรียนฺเต อุจฺจารียนฺเต เอเตนาติ กรณำ.**
อวัยวะนี้ เป็นเครื่องสวดอักษร จึงชื่อว่า กรณะ

กรณ = กร อุจฺจารเณ + ยุ
กรฺ+ยุ ลบสระสุดท้ายธาตุ - ธาตุสฺสนฺโต โลโป...
กรฺ+อน อาเทศ ยุ เป็น อน - อนกา ยุณฺวูนำ.
กรฺ+อณ อาเทศ น เป็น ณ - รหาทิโต ณ.

ชิวฺโหปคฺค - **อคฺคสฺส สมีปำ อุปคฺคำ.** (อพฺยยีภาวสมาส)
ที่ใกล้แห่งปลาย ชื่อว่า อุปัคคะ

- **ชิวฺหาย อุปคฺคำ ชิวฺโหปคฺคำ.** (อพฺยยีภาวสมาส)
ที่ใกล้แห่งปลายของลิ้น ชื่อว่า ชิวโหปัคคะ

ปยตนะ

ความพยายามออกเสียง ๔

๑.	**สังวุตะ**	ปิดฐาน	ออกเสียง อ
๒.	**วิวฏะ**	เปิดฐาน	ออกเสียง อา อิ อี อุ อู เอ โอ ส ห
๓.	**ผุฏฐะ**	กระทบฐานหนัก	ออกเสียง พยัญชนวรรค ๒๕ ตัว
๔.	**อีสังผุฏฐะ**	กระทบฐานเบา	ออกเสียง ย ร ล ว ฬ

ส่วน นิคคหิต (ं) อาศัย อ อิ อุ จึงเป็นฐานตามที่อาศัย

ปยตน วิ. **อุจฺจารณตฺถํ ปยตียเต ปยตนํ.**
ความพยายามเพื่อการสวด ชื่อว่า ปยตนะ

ปกาเรน ยตนํ ปยตนํ.
ความพยายามโดยประการต่างๆ ชื่อว่า ปยตนะ

โลกุปมา

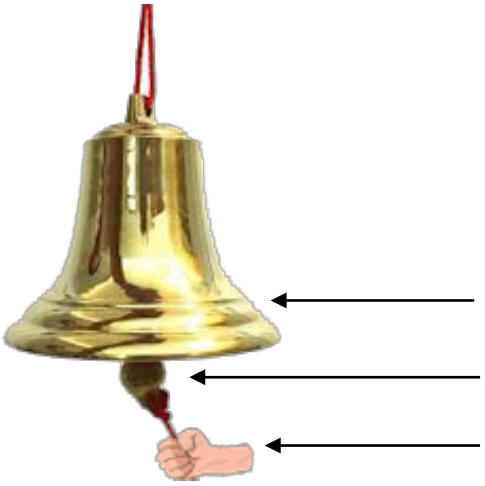
ตารางฐานกรณปยตนะของอักษร ๔๑ ตัว

สรานํ ฐานกรณปยตนานิ			
สรา	**ฐานานิ**	**กรณานิ**	**ปยตนานิ**
อ	กณฺฐ	สก	สंวุต
อา	”	สก	วิวฏ
อิ	ตาลุ	ชิวฺหามชฺฌ	”
อี	”	”	”
อุ	โอฏฺฐ	สก	”
อู	”	”	”
เอ	กณฺฐ+ตาลุ	”	”
โอ	กณฺฐ+โอฏฺฐ	”	”

วคฺคานํ ฐานกรณปยตนานิ			
วคฺคา	**ฐานานิ**	**กรณานิ**	**ปยตนานิ**
ก ข ค ฆ ง	กณฺฐ	สก	สंผุฏฺฐ
จ ฉ ช ฌ ญ	ตาลุ	ชิวฺหามชฺฌ	”
ฏ ฐ ฑ ฒ ณ	มุทฺธ	ชิวฺโหปคฺค	”

ต ถ ท ธ น	ทนฺต	ชิวฺหคฺค	”
ป ผ พ ภ ม	โอฏฺจ	สก	”

อวคฺคานํ ฐานกรณปยตนานิ			
อวคฺคา	**ฐานานิ**	**กรณานิ**	**ปยตนานิ**
ย	ตาลุ	ชิวฺหามชฺฌ	อีสผุฏฺจ
ร	มุทฺธ	ชิวฺโหปคฺค	”
ล	ทนฺต	ชิวฺหคฺค	”
ว	ทนฺต+โอฏฺจ	สก	”
ส	ทนฺต	ชิวฺหคฺค	วิวฏ
ห	กณฺจ	สก	”
ฬ	มุทฺธ	ชิวฺโหปคฺค	น ทสฺสติ
อำ	นาสิกา	สก	รสฺสสรำ นิสฺสาย

ฐาน เหมือน ตัวระฆัง

กรณ์ เหมือน ลูกตุ้มหรือฆ้อน

ปยตนะ เหมือน ความพยายามของคนตี

สุติเภโท โฆสาโฆสาทิ.

ประเภทของเสียงอักษร มี โฆสะ และ อโฆสะ สิถิละ ธนิตะ วิมุตติ เป็นต้น
จะกล่าวในสูตร “ปรสมญฺญา ปโยเค” (สูตรที่ ๑๑)

กาลเภโท เอกมตฺตาทิ.

ประเภทระยะเวลาออกเสียง มี ๑ มาตรา ๒ มาตรา ๓ มาตรา เป็นต้น
จะกล่าวในสูตร “ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา” (สูตรที่ ๔) เป็นต้นไป

นิสสยะ-นิสสิตะ

๑. **สระ** เป็น**นิสสยะ** ที่อาศัย ออกเสียงได้ ให้พยัญชนะอาศัยออกเสียง
๒. **พยัญชนะ** เป็น**นิสสิตะ** ผู้อาศัย จะออกเสียงทุกครั้งต้องอาศัยสระ

นิสฺสย วิ. - **พฺยญฺชเนหิ นิสฺสิยนฺตีติ นิสฺสยา.**
(สระ) อันพยัญชนะอาศัย ชื่อว่า นิสสยะ

นิสฺสิต วิ. - **นิสฺสาย สเร อิตา คตา ปวตฺตาติ นิสฺสิตา.**
(พยัญชนะ) ที่อาศัยสระเป็นไป ชื่อว่า นิสสิตะ

เอกชอักษร

เอกชอักษร คืออักษรที่เกิดจาก ๑ ฐาน มี ๓ ประเภท

๑. **สรเอกชะ** อ อา อิ อี อุ อู (เว้น เอ โอ)
๒. **วัคคเอกชะ** พยัญชนะวรรค ๒๐ ตัว (เว้น ง ญ ณ น ม)
๓. **อวัคคเอกชะ** ย ร ล ส ห ฬ อำ (เว้น ว)

ทฺวิชอักษร

ทฺวิชอักษร คืออักษรที่เกิดจาก ๒ ฐาน มี ๓ ประเภท
๑. **สรทฺวิชะ** เอ โอ
๒. **วัคคทฺวิชะ** ง ญ ณ น ม
๓. **อวัคคทฺวิชะ** ว

ทัฬหีกรณะ ๒

๑. **ยุตฺติทัฬหีกรณะ** เหตุผลของตนก็ยืนยันได้แล้ว
๒. **สาธกทัฬหีกรณะ** ยกเหตุผลของผู้อื่นมาช่วยยืนยัน

วุตฺตญฺจ - วุตฺตำ + จ
จ เป็น **สาธกทัฬหีกรณะ** ยกเหตุผลของผู้อื่นมายืนยัน

อธิกศัพท์

เอกจตฺตาลีสำ - **เอเกน อธิกา จตฺตาลีสำ เอกจตฺตาลีสำ.** (ต.ตปฺ.)
๔๐ เพิ่ม ๑ ชื่อว่า ๔๑ (๔๐+๑)

- **เอโก จ จตฺตาลีสำ จ เอกจตฺตาลีสำ.** (ทฺวนฺท.)
๑ บวก ๔๐ ชื่อว่า ๔๑ (๑+๔๐)

อาจริยาสโภ - อาจริย + อุสโภ

อาจริย วิ. - **อาจารำ สิกฺขาเปตีติ อาจริโย.** (อาจาร+อิย)
ผู้ให้ศิษย์ได้ศึกษาความประพฤติดีงาม ชื่อว่า อาจริยะ

อาสโภ วิ. - **อุสภสฺส ภาโว อุสโภ.**
ความเป็นผู้ประเสริฐ ชื่อว่า อาสภะ

- **อาจริโย จ อุสโภ จาติ อาจริยาสโภ.** (วิ.นฺต.กมฺ.)

อาจารย์ผู้ประเสริฐ ชื่อว่า อาจริยาสภะ

ศัพท์ที่มีอรรถประเสริฐ

อุตฺตรสฺมึ ปเท พฺยคฺฆ- ปุงฺควสภกุญฺชรา
สีหสทฺทูลนาคาทฺยา ปุเม เสฏฺฐตฺถวาจกา. (อมรโกส.)

ศัพท์ว่า **พฺยคฺฆ** (เสือโคร่ง) **ปุงฺคว** (โคผู้) **อุสภ** (พญาโค) **กุญฺชร** (ช้าง) **สีห** (ราชสีห์) **สทฺทูล** (เสือดาว) **นาค** (พญานาค) เป็นต้น อยู่ในบทหลังของสมาส และเป็นไปในปุงลิงค์ กล่าวอรรถว่า “**เสฏฺฐะ** ประเสริฐ”

สีห-กุญฺชร-สทฺทูลา- ทีสุ สมาสกา ปุเม. (ธาน. ๖๙๖)

ศัพท์ว่า สีห กุญชร สทฺทูล เป็นต้น ถ้าเป็นสมาส ใช้ในปุงลิงค์ เช่น **สกฺยสีโห** (ศักยะผู้ประเสริฐ) **กวิกุญฺชโร** (นักปราชญ์ผู้ปรเสริฐ) **ปุริสสทฺทูโล** (บุรุษผู้ประเสริฐ)

อุยฺโยคีนํ ปุริสสีหอุเปติ ลกฺขี. (หิโตปเทส)
สิริย่อมเข้าหาบุรุษผู้ประเสริฐ ผู้มีความบากบั่น

อปิศัพท์ ในสูตรนี้ มีอรรถ เหฏฺฐาเปกขกรณะ ทำหน้าที่มองหาสูตร “อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต” ที่ผ่านมาข้างล่าง (สูตรที่ ๑ อยู่ข้างล่าง สูตรที่ ๒ เป็นต้นไป อยู่ข้างบน)

ผู้ขอร้องไห้

ยาจนํ โรทนํ อาหุ ปญฺจาลานํ รเถสภ
โย ยาจนํ ปจฺจกฺขาติ ตมาหุ ปฏิโรทนํ. (ขุ.ชา. ๒๗/๙๐)

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นปัญจาละ บัณฑิตทั้งหลายเรียกการขอว่า เป็นการร้องไห้ เรียกการปฏิเสธผู้ขอว่า เป็นการร้องไห้ตอบ

๓. ตตฺโถทนฺตา สรา อฏฺจ. (๔ บท, สรสัญญา)

ในอักษร ๔๑ ตัวนั้น อักษร ๘ ตัว มี โอ เป็นตัวสุดท้าย ชื่อว่า สระ

ตตฺถาติ เอกํ ปทํ, โอทนฺตาติ เอกํ ปทํ, สราติ เอกํ ปทํ, อฏฺฐาติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน จตุปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๔ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “ตตฺถ” ๑ บท, “โอทนฺตา” ๑ บท, “สรา” ๑ บท, “อฏฺจ” ๑ บท

สร วิ. - **สรนฺติ คจฺฉนฺตีติ สรา.** (กัตตสาธน)
อักษรที่เป็นไป คือ ออกเสียงได้ ชื่อว่า สระ

- **ปรํ อนิสฺสาย สรนฺติ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺตีติ สรา.**
อักษรที่ไม่อาศัยอักษรอื่น ก็ออกเสียงได้ ชื่อว่า สระ

- **พฺยญฺชเน สาเรนฺตีติปิ สรา.**
อักษรที่ให้พยัญชนะอาศัยออกเสียง ชื่อว่า สระ

ลักษณะของสูตร

อปฺปกฺขรมสนฺเทหํ สารตฺถํ สพฺพโตมุขํ
อกฺโขภมนวชฺชญฺจ ฉพฺพิธํ สุตฺตลกฺขณํ. (นฺยาส)

ลักษณะของสูตร มี ๖ อย่าง คือ

๑. **อปฺปกฺขรํ** มีอักษรน้อย (ต้องการเนื้อความเพิ่ม ให้ศัพท์ตามมาจากสูตรอื่น)
๒. **อสนฺเทหํ** ไม่มีข้อสนเท่ห์สงสัย (ชัดเจนดี)
๓. **สารตฺถํ** มีสารประโยชน์ (มุ่งตรงต่อพระไตรปิฎก)
๔. **สพฺพโตมุขํ** มีวิธีหลากหลาย (ใช้ได้หลายวิธี)
๕. **อกฺโขภํ** ไม่หวาดหวั่น (เพราะไม่ผิดจากพระพุทธพจน์)
๖. **อนวชฺชํ** ไม่มีโทษ ไร้ที่ติ (คัมภีร์ไวยากรณ์อื่นไม่ตำหนิ)

๔. ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา. (๓ บท, รัสสสัญญา)

สระ ๓ ตัว ออกเสียงไว ชื่อว่า รัสสะ

ลหุมตฺตาติ เอกํ ปทํ, ตโยติ เอกํ ปทํ, รสฺสาติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ติปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๓ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “ลหุมตฺตา” ๑ บท, “ตโย” ๑ บท, “รสฺสา” ๑ บท

มตฺตาศัพท์

ปมาณิสฺสริเย มตฺตา อกฺราวยเวปฺปเก. (ธาน. ๘๗๘)

มตฺตาศัพท์ ใช้ในอรรถ ๔ อย่าง คือ

๑. **ปมาณ** ประมาณ ขนาด
๒. **อิสฺสริย** ความเป็นใหญ่
๓. **อกฺขราวยว** มาตราเสียงอักษร มี ครุ ลหุ เป็นต้น
๔. **อปฺปก** เล็กน้อย นิดหน่อย

มาตราเสียง

เอกมตฺโต ภเว รสฺโส ทฺวิมตฺโต ทีฆมุจฺจเต
ติมตฺโต ตุ ปฺลุโต เญยฺโย พฺยญฺชนํ จฑฺฒมตฺตกํ. (สรสฺสตฏีกา)

รัสสสระ ออกเสียง ๑ มาตรา
ทีฆสระ ออกเสียง ๒ มาตรา
พยัญชนะ ออกเสียง ครึ่งมาตรา
ปฺลุตะ ออกเสียง ๓ มาตราขึ้นไป

ปฺลุตศัพท์

ทูราวฺหาเน จ คาเน จ โรทเน จ ปฺลุโต มโต. (มุทฺธโพธฏีกา)

พึงทราบว่า **ปฺลุต**ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ (๑) **ทูราวฺหานะ** เสียงตะโกนเรียกในที่ไกล (๒) **คานะ** เสียงขับร้อง (๓) **โรทนะ** เสียงร้องไห้

อุทาหรณ์มาตราเสียง

๑. **อฑฺฒมตฺตา** ครึ่งมาตรา
พยัญชนะล้วน เช่น **กฺ ขฺ คฺ ฆฺ งฺ**

๒. **เอกมตฺตา** หนึ่งมาตรา
รัสสสระ ๓ ตัว คือ **อ อิ อุ**

๓. **ทิยฑฺฒมตฺตา** หนึ่งมาตราครึ่ง
พยัญชนะ+รัสสสระ เช่น **ก กิ กุ**

๔. **ทิมตฺตา** สองมาตรา
ทีฆสระ ๕ ตัว คือ **อา อี อู เอ โอ**
พยัญชนะ+พยัญชนะ+รัสสสระ เช่น **ทฺวิ พฺร**-หฺมา
พยัญชนะ+รัสสสระ+พยัญชนะ เช่น **ภิกฺ**-ขุ

๕. **อฑฺฒติยมตฺตา** สองมาตราครึ่ง
พยัญชนะ+ทีฆสระ เช่น **กา กี กู เก โก**

๖. **ติมตฺตา** สามมาตรา
พยัญชนะ+พยัญชนะ+ทีฆสระ เช่น **เทฺว พฺรู**-ถ

๗. **อฑฺฒฑฺฒมตฺตา** สามมาตราครึ่ง
พยัญชนะ+พยัญชนะ+ทีฆสระ+พยัญชนะ
เช่น **สฺวากฺ**-ขาโต

รสฺส วิ. - **รสฺสกาเล นิยุตฺตาติ รสฺสา**. (นิยุตตตัทธิต)
สระที่ประกอบในระยะเวลาสั้น ชื่อว่า รัสสะ

รสฺสกาลโยคโต รสฺสา. (นิยุตตตัทธิต)
เพราะประกอบในระยะเวลาสั้น จึงชื่อว่า รัสสะ

- **รสฺโส เอเตสํ อตฺถีติ รสฺสา**. (อัสสัตถิตัทธิต)
สระที่มีเสียงสั้น ชื่อว่า รัสสะ

รสฺสกาลวนฺโต รสฺสา. (อัสสัตถิตัทธิต)
สระที่มีเสียงสั้น ชื่อว่า รัสสะ

๕. อญฺเญ ทีฆา. (๒ บท, ทีฆสัญญา)
สระ ๕ ตัว เหล่าอื่นจากรัสสะ ชื่อว่า ทีฆะ

อญฺเญติ เอกํ ปทํ, ทีฆาติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “อญฺเญ” ๑ บท, “ทีฆา” ๑ บท

ทีฆ วิ. - **ทีฆกาเล นิยุตฺตาติ ทีฆา**. (นิยุตตตัทธิต)

สระที่ประกอบในระยะเวลาออกเสียงยาว ชื่อว่า ทีฆะ

ทีโฆ เอเตสํ อตฺถีติ ทีฆา. (อัสสัตถิตัทธิต)
สระที่มีระยะเวลาออกเสียงยาว ชื่อว่า ทีฆะ

สระ เอ โอ หน้าสังโยค

กฺวจิ สโยคปุพฺพา เอกาโรการา รสฺสา อิว วุจฺจนฺเต. (ปทรูป.)
สระ เอ โอ อยู่หน้าพยัญชนสังโยค อ่านออกเสียงเหมือนรัสสะบ้าง

กฺวจิ สโยคปุพฺพา เอกาโรการา รสฺสาว วตฺตพฺพา. (นีติสุตฺ.)
สระ เอ โอ อยู่หน้าพยัญชนสังโยค อ่านออกเสียงเหมือนรัสสะบ้าง

เอกปทสฺโยเคปิ วคฺคนฺเตสุ วา ยรลเวสุ วา ปเรสุ รสฺสา มา โหนฺตูติ เอนฺติ เสนฺติ เอยฺย ภาเสยฺย เมณฺโฑ โสณฺโฑ. (นิรุตฺติที. ๔)

แม้ในเอกปทสังโยค เพราะพยัญชนะสุดท้ายวรรค (ง ญ ณ น ม) หรือพยัญชนะ ย ร ล ว ข้างหลัง อย่าอ่าน เอ โอ เหมือนรัสสะ เช่น เอนฺติ, เสนฺติ, เอยฺย, ภาเสยฺย, เมณฺโฑ, โสณฺโฑ

พยัญชนสังโยค ๒

๑. **เอกปทสฺโยค** สังโยคอยู่ในบทเดียวกัน (เป็นเหมือนรัสสะได้)
เช่น เอตฺถ, เสยฺโย, โอฏฺโจ, โสตฺถิ

๒. **นานาปทสฺโยค** สังโยคต่างบทที่แยกกันอยู่ (เป็นเหมือนรัสสะไม่ได้)
เช่น **มญฺเจ - ตฺวํ นิกฺขนฺ วเน**. (ขุ.ชา.เตมิย. ๒๘/๕)
ถ้าท่านจะฝังเราในป่าละก็
ปุตฺโต - ตฺยาหํ มหาราช. (ขุ.ชา.กฏฺจ. ๒๗/๗)
ข้าแต่มหาราช เราเป็นโอรสของท่าน

กฺวจิศัพท์กำหนดไว้ว่า ให้อ่าน **เอ โอ** อยู่หน้าสังโยค เป็นเหมือนรัสสะนั้น หมายเอาเฉพาะ **เอกปทสังโยค**เท่านั้น ถ้าเป็นนานาปทสังโยค ให้อ่านเป็นทีฆะเหมือนเดิม

๖. ทุมฺหิ ครุ. (๒ บท, ครุสัญญา)

เพราะพยัญชนะซ้อนกัน ๒ ตัว รัสสสระ ชื่อว่า ครุ (มีเสียงหนัก)

ทุมฺหีติ เอกํ ปทํ, ครูติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “ทุมฺหิ” ๑ บท, “ครุ” ๑ บท

อ อิ อุ

พึงทราบว่า สระ **อ อิ อุ** อยู่หน้าพยัญชนะสังโยค ให้อ่านเป็นเหมือนครุ
เช่น **ทตฺวา**, **หิตฺวา**, **ภุตฺวา**

ทุ - **ทฺวินฺนํ สมูโห ทุ**. หมู่แห่งอักษร ๒ ตัว (สังโยค) ชื่อว่า ทุ

ทุ = ทฺวิ+ณ
ทุ+ณ อาเทศ ทฺวิ เป็น ทุ = เตสุ วุทฺธิ ...
ทุ ลบ ณ = เตสํ โณ โลปิ.

ทฺวิ -> **ทุ** -> **ทุมฺหิ**

ทุกะนัย

๑. **ทนฺตจฺเฉทนย** วิธีเหมือนตัดงาช้าง เช่น
ทุ - อาเทศ ทฺวิ เป็น ทุ เหมือนตัดงาช้างเหลือแต่โคน

๒. **ทนฺตโสธนทนย** วิธีแต่งตัดงาช้าง เช่น
ทุมฺหิ - ลง สฺมึ วิภัตติ = โอกาเส สตฺตมี.

อธิบายเพิ่มเติม

ศัพท์ที่วิเคราะห์เสร็จแล้ว มักลงปฐมาวิภัตติ จะเป็นลิงค์หรือวจนะใดก็ได้ ตามเนื้อความที่วิเคราะห์

ทฺวินฺนำ สมูโห ทุ. = ปทาวตฺถิกนฺต มีบทเป็นที่สุด ลงปฐมาวิภัตติ
ตสฺมึ ทุมฺหิ = วากฺยาวตฺถิกนฺต มีวากยะเป็นที่สุด ลงทุติยา-สัตตมี

ปทาวตฺถิกนฺต = **ปทสฺส อวตฺถา ปทาวตฺถา.**
การกำหนดระยะของบท

= **ปทาวตฺถายำ ปวตฺตำ ปทาวตฺถิกำ.**
เป็นไปในการกำหนดระยะของบท

= **ปทาวตฺถิกำ อนฺตำ อสฺสาติ ปทาวตฺถิกนฺตำ.**
การกำหนดระยะของบทนั้นมีที่สุด

วากฺยาวตฺถิกนฺต = **วากฺยสฺส อวตฺถา วากฺยาวตฺถา.**
การกำหนดระยะของวากฺยะ

= **วากฺยาวตฺถายำ ปวตฺตำ วากฺยาวตฺถิกำ.**
เป็นไปในการกำหนดระยะของวากฺยะ

= **วากฺยาวตฺถิกำ อนฺตำ อสฺสาติ วากฺยาวตฺถิกนฺตำ.**
การกำหนดระยะของวากฺยะนั้นมีที่สุด

ครุ วิ. - **อลหุเกน สเรน คียติ อุจฺจารียตีติ ครุ.** (เค+อุ)
อักษรที่ถูกสวดออกเสียงหนัก ชื่อว่า ครุ (เค สทฺเท + อุ)

- **ครติ สิญฺจติ คิรติ วปติ วา สิสฺเสสุ สิเนหนฺติ ครุ.** (คร+อุ)
ผู้รดหรือหว่านความรักความเอ็นดูในศิษย์ทั้งหลาย ชื่อว่า ครุ

เปมะ ๓

๑. **ตัณหาเปมะ** รักด้วยตัณหา เช่น ชายหนุ่ม-หญิงสาว
๒. **คหัสสิหเปมะ** รักในครอบครัว เช่น พ่อแม่-ลูก

๓. **เมตตาเปมะ** รักด้วยเมตตา เช่น ครู-ศิษย์

๗. ทีโฆ จ. (๒ บท, ครุสัญญา)

และทีฆสระ ก็ชื่อว่า ครุ

ทีโฆติ เอกำ ปทำ, จาติ เอกำ ปทำ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทำ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพำ.

พึงทราบว่า คำว่า “ทีโฆ” เป็น ๑ บท, คำว่า “จ” เป็น ๑ บท, สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย

ครุ ๔

๑. **สโยคาทิครุ** รัสสสระที่อยู่หน้าพยัญชนะสังโยค เป็นครุ
เช่น **ทตฺวา, หิตฺวา, ภุตฺวา**

๒. **ทีฆครุ** ทีฆสระ เป็นครุ
เช่น **นาวา, นที, วธู, เทฺว, ตโย**

๓. **นิคฺคหีตปรครุ** รัสสสระที่มีนิคหิตอยู่หลัง เป็นครุ
เช่น **อหำ เกวฏฺฏคามสฺมึ, อหุ เกวฏฺฏทารโก.**
ชาติก่อน เราเป็นลูกชาวประมง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชาวประมง (ขุ.อป.อมฺพฏ. ๓๒/๘๖)

๔. **ปาทนฺตครุ** รัสสสระอยู่ท้ายบาทคาถา เป็นครุ
เช่น **ยนฺทุนฺนิมิตฺตำ อวมงฺคลญฺจ.**

๘. เสสา พฺยญฺชนา. (๒ บท, พยัญชนสัญญา)

อักษรที่เหลือ ชื่อว่า พยัญชนะ

เสสาติ เอกำ ปทำ, พฺยญฺชนาติ เอกำ ปทำ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทำ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพำ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “เสสา” ๑ บท, “พฺยญฺชนา” ๑ บท

พฺยญฺชน วิ. - วิปุพฺพ + อญฺช วิยตฺติยำ วาจายำ + ยุ

วิ+อญฺช+ยุ	ลบสระสุดท้ายธาตุ	= ธาตุสฺสนฺโน โลโป...
วฺย+อญฺช+ยุ	อาเทศ อิ เป็น ย	= อิวณฺโณ ยำ นวา.
พฺย+อญฺช+ยุ	อาเทศ วฺ เป็น พฺ	= โพ วสฺส.
พฺย+อญฺช+อน	อาเทศ ยุ เป็น อน	= อนกา ยุณฺวูนำ.
พฺยญฺชน	แยก ลบ รวม	

- **พฺยญฺชียติ เอเตหิ อตฺโถติ พฺยญฺชนา.** (รูปสิทฺธิ.)
พฺยญฺชียติ อตฺโถ เอเตหีติ พฺยญฺชนา. (กจฺจา.)
อักษรเครื่องทำเนื้อความให้ปรากฏ ชื่อว่า พยัญชนะ

พฺยญฺชนา มูคา. พยัญชนะเป็นใบ้ ออกเสียงไม่ได้

พยัญชนะ ๒

๑. **ปุพพาสยะ** พยัญชนะที่ต้องอาศัยสระข้างหน้า ได้แก่ นิคคหิต
ได้แก่ นิคคหิต เช่น **จกฺกํ, อคฺคี, จกฺขุ**

๒. **ปราสยะ** พยัญชนะที่ต้องอาศัยสระข้างหลัง
ได้แก่ พยัญชนะที่เหลือ เช่น **ก กา ข ขา ... ส สา** เป็นต้น

๙. วคฺคา ปญฺจปญฺจโส มนฺตา. (๓ บท, วัคคสัญญา)

พยัญชนะ ตั้งแต่ ก-ม ชื่อว่าวรรค โดยแบ่งเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๕ ตัว

วคฺคาติ เอกํ ปทํ, ปญฺจปญฺจโส ติ เอกํ ปทํ, มนฺตาติ เอกํ ปทํ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ติปทมิทํ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๓ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “วคฺคา” ๑ บท, “ปญฺจปญฺจโส” ๑ บท, “มนฺตา” ๑ บท

พยัญชนวรรค ๒๕ ตัว

พยัญชนวรรค ๒๕ ตัว แบ่งออกเป็น ๕ วรรค วรรคละ ๕ ตัว เป็น อาทิลัทธนาม คือได้ชื่อตามอักษรตัวแรกของแต่ละวรรค ดังนี้

ก ข ค ฆ ง	เรียกว่า	**กวรรค**	วรรคที่มี **ก** เป็นตัวแรก
จ ฉ ช ฌ ญ	เรียกว่า	**จวรรค**	วรรคที่มี **จ** เป็นตัวแรก
ฏ ฐ ฑ ฒ ณ	เรียกว่า	**ฏวรรค**	วรรคที่มี **ฏ** เป็นตัวแรก
ต ถ ท ธ น	เรียกว่า	**ตวรรค**	วรรคที่มี **ต** เป็นตัวแรก
ป ผ พ ภ ม	เรียกว่า	**ปวรรค**	วรรคที่มี **ป** เป็นตัวแรก

ลัทธนาม ๓

๑. **อาทิลัทธนาม** ตั้งชื่อตามตัวแรก เช่น **กุสลตฺติก** ได้แก่
กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา.

๒. **สัพพลัทธนาม** ตั้งชื่อตามทุกตัว เช่น **เวทนตฺติก** ได้แก่
สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา,
ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา,
อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา,

๓. **อันตลัทธนาม** ตั้งชื่อตามตัวหลัง เช่น **ตจปญฺจก** ได้แก่
เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ.

วคฺค วิ.- ตามนัยของคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ให้เป็น อนิปฺผนฺนปาฏิปทิกปท (หรือรุฬฺหีบท) บทที่วิเคราะห์ไม่ได้ ส่วนคัมภีร์ปทวิจยะ ได้แสดงรูปวิเคราะห์ไว้ว่า

- **คุมฺพํ คุมฺพํ กตฺวา วคฺคียนฺเต อุจฺจารียนฺเตติ วคฺคา.**
อักษรที่ถูกแบ่งเป็นพวกๆแล้วจึงสวด ชื่อว่า วัคคะ

ปญฺจปญฺจโส = ปญฺจปญฺจ + โส (เป็นคำวิจฉา กล่าวซ้ำ)
ลง โส ปัจจัย ด้วยสูตร - วิภาเค ธา จ. (อพฺยยตัท.)
- ตทสฺสตฺถีติ วี จ. (อัสสัตถิตัท.)

- **ปญฺจปญฺจวิภาเคนาติ ปญฺจปญฺจโส.**
ชื่อว่า ปญฺจปญฺจโส เพราะแบ่งเป็น ๕ วรรค ๆละ ๕ ตัว

- **ปญฺจปญฺจ เอเตสํ อตฺถีติ ปญฺจปญฺจโส.**
พยัญชนะอันมี ๕ วรรค ๆละ ๕ ตัว ชื่อว่า ปญฺจปญฺจโส

มนฺตา วิ. - **โม อนฺโต เยสนฺเต มนฺตา.**
พยัญชนะที่มี ม อักษรเป็นตัวสุดท้าย ชื่อว่า มันตะ

๖ บทที่วิเคราะห์ไม่ได้

รุฬฺหีขฺยาตํ นิปาตญฺจ- ปสคฺคาลปนํ ตถา
สพฺพนามนฺติ เมเตสุ น กโต ฉสุ วิคฺคโห.

ทำวิเคราะห์ไม่ได้ ใน ๖ บทเหล่านี้ คือ

๑.	**รุฬฺหี**	คำที่ตั้งขึ้นมา ไม่ตรงความหมาย	เช่น สิริวฑฺโฒ
๒.	**อาขฺยาต**	กิริยาอาขยาต	เช่น กโรติ คจฺฉติ ภุญฺชติ
๓.	**นิบาต**	ศัพท์นิบาต	เช่น จ โข ปน เอว ตุ วา
๔.	**อุปสัค**	ศัพท์อุปสัค	เช่น ป ปรา นิ นี อุ ทุ สํ
๕.	**อาลปนะ**	คำใช้เรียก	เช่น โภ ภนฺเต เช เห
๖.	**สัพพนาม**	คำสัพพนาม	เช่น ย ต เอต อิม อญฺญ

๑๐. อๆ อิติ นิคฺคหิตๆ. (๓ บท, นิคคหีตสัญญา)

พินทุคือ ๎ (จุดโปร่ง) ชื่อว่า นิคคหิต

อนฺติ เอกๆ ปทๆ, อิตีติ เอกๆ ปทๆ, นิคฺคหีตนฺติ เอกๆ ปทๆ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ติปทมิทๆ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพๆ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๓ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “อๆ” ๑ บท, “อิติ” ๑ บท, “นิคฺคหิตๆ” ๑ บท

อๆ = อ+ ๎ - ระหว่างสระ อ กับ นิคหิต ๎ ไม่มีช่องว่าง
สูตรนี้แสดงพยัญชนะคือ ๎ ส่วนสระ อ ใส่เพื่อให้ออกเสียงได้

นิคคหิต เรียกชื่อหลายอย่าง

๑.	คัมภีร์ไวยากรณ์บาลี	เรียกว่า	นิคคหีตะ
๒.	คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต	เรียกว่า	อนุสฺวาระ, อนุสาระ
๓.	คัมภีร์อรรถกถา	เรียกว่า	อนุนาสิกะ

นิคฺคหีต วิ. - **รสฺสสรๆ นิสฺสาย คยฺหตีติ นิคฺคหีตๆ.**
พยัญชนะที่อาศัยรัสสสระออกเสียง ชื่อว่านิคคหิต

- **กรณๆ นิคฺคหิตฺวา คยฺหตีติ นิคฺคหีตๆ.**

พยัญชนะที่กดกรณ์ออกเสียง ชื่อว่านิคคหิต

- **กรณ์ นิคฺคหิตฺวา อวิวเฏน มุเขน คยฺหตีติ อุจฺจารียตีติ นิคฺคหีตํ.**
  กดกรณ์แล้วสวดด้วยปากไม่เปิด ชื่อว่านิคคหิต

กรณ์ นิคฺคหิตฺวาน มุเขนาวิวเฏน ยํ
วุจฺจเต นิคฺคหิตนฺติ วุตฺตํ พินฺทุ สรานุคํ. (รูปสิทฺ. ๑๐)

พินทุคือจุดใด ข่มกรณ์แล้วสวดด้วยปากอันไม่ และตามหลังสระเสียงสั้น (คือ อ อิ อุ) พินทุนั้น ท่านเรียกว่า นิคคหีตะ

อวิวเฏน = น+วิวเฏน อาเทศ น เป็น อ - อตฺตํ นสฺส ตปฺปุริเส.

อศัพท์ มีอรรถอะไร

วุทฺธิตพฺพาวสทิส- นิเสธญฺญปฺปเก รเช
นินฺทาวิรุทฺธวิรห- สุญฺเญ อ ปทปูรเณ. (เอกกฺขรโกส)

อ ศัพท์ ใช้ในอรรถว่า

๑.	**วุทฺธิ**	เจริญขึ้น	เช่น	อเสกฺขา ธมฺมา
๒.	**ตพฺพาว**	มีสภาพอย่างนั้น	เช่น	อนวชฺชํ
๓.	**สทิส**	เหมือน	เช่น	อมนุสฺโส
๔.	**นิเสธ**	ปฏิเสธ ห้าม	เช่น	อกตฺวา
๕.	**อญฺญ**	อื่น	เช่น	อพฺยากตา ธมฺมา
๖.	**อปฺปก**	น้อย	เช่น	อนุทรา กญฺญา
๗.	**รช**	ชอบ	เช่น	-
๘.	**นินฺทา**	ตำหนิ	เช่น	อราชา
๙.	**วิรุทฺธ**	ตรงข้าม	เช่น	อกุสลา ธมฺมา
๑๐.	**วิรห**	เว้น ไร้	เช่น	อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ
๑๑.	**สุญฺญ**	ว่างเปล่า ไม่มี	เช่น	อภาโว
๑๒.	**ปทปูรณ**	ไม่มีอรรถพิเศษ	เช่น	-

พินฺทุ

พินฺทุ จูฬามนากาโร นิคฺคหีตนฺติ วุจฺจเต
เกวลสฺสาปโยคตฺตา อกาโร สนฺนิธียเต. (พาลาวตาร ๙)

จุด คือ ◌ं มีลักษณะเหมือนแก้วมณีบนยอดมงกุฎ ผู้รู้ท่านเรียกว่า “นิคคหีตะ”, ส่วน **อ** อักษร ให้นิคคหิตอาศัยอยู่ เพราะตัวนิคคหิตไม่อยู่ตัวเดียวล้วนๆ

สรานุค- **สรํ อนุคจฺฉตีติ สรานุคํ.**
ไปตามหลังรัสสสระ (อ อิ อุ) ชื่อว่า สรานุคะ

การสวดนิคคหิต ๒ แบบ

๑. **นิคฺคหีตนฺต** การสวดแบบมีนิคคหิตอยู่สุดท้าย
เช่น **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.**

๒. **มการนฺต** การสวดแบบมี ม อักษรอยู่สุดท้าย
เช่น **พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามิ**.

อิมานิ จ ปน ททมาเนน "พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามี"ติ เอวํ เอกสมฺพนฺธานิ อนุนาสิกนฺตานิ วา กตฺวา ทาตพฺพานิ, "พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามี"ติ เอวํ วิจฺฉินฺทิตฺวา มการนฺตานิ วา กตฺวา ทาตพฺพานิ. (วิ.อ. ๓/๓๔)

ก็แล เมื่อให้สรณะเหล่านี้ พึงให้ว่าบทที่มีนิคคหิตอยู่สุดท้ายต่อเนื่องเป็นอันเดียวกันอย่างนี้ว่า "พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ" หรือให้ว่าบทที่มี ม อักษรอยู่สุดท้ายโดยขาดระยะกันอย่างนี้ว่า "พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามิ"

นิคคหิต กับ **วิมุต**

๑. **นิคฺคหิตนฺติ ยํ กรณานิ นิคฺคเหตฺวา อวิสฺสชฺเชตฺวา อวิวเฏน มุเขน สานุนาสิกํ กตฺวา วตฺตพฺพํ**. (วิ.อ.กมฺมวคฺค. ๓/๔๘๕)
อักษรที่กดกรณ์ไว้ไม่ปล่อย สวดหุบปากไว้ไม่เปิด ทำเสียงให้ขึ้นจมูก เรียกว่า นิคคหิต

๒. **วิมุตตนฺติ ยํ กรณานิ อนิคฺคเหตฺวา วิสฺสชฺเชตฺวา วิวเฏน มุเขนา อนุนาสิกํ อกตฺวา วุจฺจติ**. (วิ.อ.กมฺมวคฺค. ๓/๔๘๕)
อักษรที่ไม่กดกรณ์ไว้ ปล่อยเสียงออกทางปาก ไม่ให้เสียงขึ้นจมูก เรียกว่า วิมุต

อุทาหรณ์

"สุณาตุ เม"ติ วิวเฏน มุเขน วตฺตพฺเพ ปน "สุณนฺตุ เม"ติ วา, "เอสา ฌตฺตี"ติ วตฺตพฺเพ "เอสํ ฌตฺตี"ติ วา อวิวเฏน มุเขน อนุนาสิกํ กตฺวา วจนํ วิมุตฺตสฺส นิคฺคหีต-วจนํ นาม.

"ปตฺตกลฺล"นฺติ อวิวเฏน มุเขน อนุนาสิกํ กตฺวา วตฺตพฺเพ "ปตฺตกลฺลา"ติ วิวเฏน มุเขน อนุนาสิกํ อกตฺวา วจนํ นิคฺคหีตฺตสฺส วิมุตฺตวจนํ นาม. (วิ.อ.กมฺมวคฺค. ๓/๔๘๕)

เมื่ออักษรที่ควรเปิดปากว่า "สุณาตุ เม" แต่กลับปิดปากทำให้เสียงขึ้นจมูกว่า "สุณนฺตุ เม" หรืออักษรที่ควรเปิดปากว่า "เอสา ฌตฺติ" แต่กลับปิดปากทำให้เสียงขึ้นจมูกว่า "เอสๆ ฌตฺติ" ชื่อว่า สวดวิมุตให้เป็นนิคคหิต

เมื่ออักษรที่ควรปิดปากว่า "ปตฺตกลฺลๆ" แต่กลับเปิดปากไม่ทำให้เสียงขึ้นจมูกว่า "ปตฺตกลฺลา" ชื่อว่า สวดนิคคหิตให้เป็นวิมุต

นิคฺคหิต = นิ+คห+อิ+ต = นิคฺคหิต - สายบาลี
นิคฺคหีต - สายสันตกฤต

ปริภาสา วิ. - **ปริ สมนฺตโต ภาสิยเตติ ปริภาสา**.
คำพูดแผ่ไปโดยรอบ (กล่าวครอบคลุม) ชื่อว่า ปริภาสา

ปริโต พฺยาปิตา ภาสา ปริภาสา, สา ปเนกเทสฏฺฐาปิ สกลมตฺถมภิภาสติ. (โมคฺ.)
คำพูดที่แผ่ไปโดยรอบ ชื่อว่า ปริภาสา, ปริภาสานั้น ตั้งอยู่ ณ สถานที่เดียว แต่กล่าวหมายเอาอรรถทั้งสิ้น

๑๑. ปรสมญฺญา ปโยเค. (๒ บท, สัญญังคปริภาสา)
เมื่อมีการประกอบ ชื่อในคัมภีร์อื่น ย่อมถูกประกอบไว้ด้วย

ปรสมญฺญาติ เอกำ ปทำ, ปโยเคติ เอกำ ปทำ, วิภตฺยนฺตปทวิภาควเสน ทฺวิปทมิทำ สุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพำ.

พึงทราบว่า สูตรนี้มี ๒ บท ด้วยสามารถการแบ่งตามบทที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย คือ “ปรสมญฺญา” ๑ บท, “ปโยเค” ๑ บท

ปรสมญฺญา วิ. - **ปรสฺมึ (สกฺกเต) สมญฺญา ปรสมญฺญา.**
ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตอื่น ชื่อว่า ปรสมัญญา

- **ปเรสำ (เวยฺยากรณานำ) สมญฺญา ปรสมญฺญา.**
ชื่อของคัมภีร์ไวยากรณ์อื่น ชื่อว่า ปรสมัญญา

ปรสมัญญา ๙

ปรสมัญญา ชื่อในคัมภีร์อื่นมีมาก แต่ในที่นี้จะนำมาแสดง ๖ ชื่อ คือ **โฆสะ** เสียงก้อง, **อโฆสะ** เสียงไม่ก้อง, **สิถิละ** เสียงอ่อนโยน, **ธนิตะ** เสียงแข็งห้าว, **โลปะ** ลบ, **สวัณณะ** หรือ **สรูปะ** ฐานเดียวกัน, **สังโยคะ** ซ้อนกัน, **ลิงคะ** เนื้อความที่ซ่อนอยู่ในคำนาม, **ปทะ** มีวิภัตติอยู่สุดท้าย เป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นชื่อเรียกพยัญชนะ

อโฆสะ โฆสะ วิมุต

อโฆสะ เสียงไม่ก้อง (ต่ำ) มีอักษร ๑๑ ตัว (๑-๒-ส อโฆสะ)
คือ ก ข, จ ฉ, ฏ ฐ, ต ถ, ป ผ, ส

โฆสะ เสียงก้อง (สูง) มีอักษร ๒๑ ตัว
คือ ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ฑ ฒ ณ, ท ธ น, พ ภ ม, ย ร ล ว ห ฬ

โฆสาโฆสวิมุต ไม่เป็นทั้งโฆสะและอโฆสะ ได้แก่ ◌ (นิคคหิต)

สระ ส่วนสระทั้ง ๘ ตัว เป็นที่อาศัยของโฆสะและอโฆสะ

ลำดับ	อโฆสะ	โฆสะ	วิมุต
วรรค	**ก ข**	**ค ฆ ง**	
	จ ฉ	**ช ฌ ญ**	
	ฏ ฐ	**ฑ ฒ ณ**	
	ต ถ	**ท ธ น**	
	ป ผ	**พ ภ ม**	
อวรรค	**ส**	**ย ร ล ว ห ฬ**	**อำ**

อโฆสะ วิ. - **โฆโส เอเตสนฺติ โฆสา.**
พยัญชนะที่มีเสียงก้อง ชื่อว่า โฆสะ

โฆสะ วิ. - **นตฺถิ โฆโส เอเตสนฺติ อโฆสา.**
พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้อง ชื่อว่า อโฆสะ

โฆสะ อโฆสะ = เป็น สภาวสิทธิ คือ สำเร็จตามสภาวะ

สิถิละ ธนิตะ = เป็น ปโยคสิทธิ คือ สำเร็จตามความพยายาม

สิถิละ ธนิตะ วิมุต

ลำดับ	ที่ ๑	ที่ ๒	ที่ ๓	ที่ ๔	ที่ ๕
	สิถิละ	ธนิตะ	สิถิละ	ธนิตะ	สิถิลธนิตวิมุต
กวรรค	**ก**	**ข**	**ค**	**ฆ**	**ง**
จวรรค	**จ**	**ฉ**	**ช**	**ฌ**	**ญ**
ฏวรรค	**ฏ**	**ฐ**	**ฑ**	**ฒ**	**ณ**
ตวรรค	**ต**	**ถ**	**ท**	**ธ**	**น**
ปวรรค	**ป**	**ผ**	**พ**	**ภ**	**ม**
อวรรค					**ย ร ล ว ส ห ฬ อ ṃ**

๑. **สิถิลํ นาม ปญฺจสุ วคฺเคสุ ปฐมตติยํ.**
อักษรตัวที่ ๑ และ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ ชื่อว่า สิถิละ

๒. **ธนิตํ นาม เตสฺวว ทุติยจตุตฺถํ.**
อักษรตัวที่ ๒ และ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ ชื่อว่า ธนิตะ

โลป วิ. - **ลุปฺปนํ ลุปฺปตีติ วา โลโป. วินาโส.**
การลบ หรืออักษรที่ถูกลบ ชื่อว่า โลปะ คือพินาสไป

สวัณณะ อสวัณณะ

๑. **สวัณณะ** หรือ **สรูปะ** คือ สระที่เกิดจากฐานเดียวกัน
ได้แก่ อ อา เรียกว่า อวัณณะ กัณฐฐาน
อิ อี เรียกว่า อิวัณณะ ตาลุฐาน
อุ อู เรียกว่า อุวัณณะ โอฏฐฐาน

๒. **อสวัณณะ** หรือ **อสรูปะ** คือ สระที่เกิดจากฐานต่างกัน
ได้แก่ เอ โอ (เอ-กัณฐตาลุ, โอ-กัณฐโอฏฐะ)

สวณฺณ วิ. - **สมาโน วณฺโณ สวณฺโณ.**
อักษรเหมือนกัน (โดยฐาน) ชื่อว่า สวัณณะ

สรูป วิ. - **สมาโน รูโป สรูโป.**
อักษรรูปเหมือนกัน ชื่อว่า สรูปะ

อสวณฺณ วิ. - **น สมาโน วณฺโณ อสวณฺโณ.**

อักษรไม่เหมือนกัน (โดยฐาน) ชื่อว่า อสวัณณะ

สรูป วิ.- **น สมาโน รูโป อสรูโป.**
อักษรรูปไม่เหมือนกัน ชื่อว่า สรูปะ

ลิงฺค วิ.- **ธาตุปฺปจฺจยวิภตฺติวชฺชิตมตฺถวฺ ลิงฺคํ.** (ววตฺถิตวิภาสา)
ศัพท์ที่ไม่ใช่ธาตุ ปัจจัย และวิภัตติ แต่มีอรรถ ชื่อว่า ลิงค์

ปท วิ. - **วิภตฺยนฺตํ ปทํ.** (ววตฺถิตวิภาสา)
ศัพท์ที่มีวิภัตติอยู่สุดท้าย ชื่อว่า บท

สัญญาวิธาน

สญฺญา วิ. - **สมฺมา ญายตีติ สญฺญา.**
ชื่ออันบัณฑิตรู้ด้วยดี ชื่อว่า สัญญา

- **สญฺญา วิธียเต เอตฺถาติ สญฺญาวิธานํ.**
กัณฑ์เป็นที่รวมการตั้งชื่อ ชื่อว่า สัญญาวิธาน

องค์ประกอบในสัญญาวิธาน

ในสัญญาวิธาน มีประเด็นสำคัญอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. **คันถารัมภะ** คำเริ่มต้นคัมภีร์ มี ๒ ส่วน
(๑) **ปณาม** คำนอบน้อมพระรัตนตรัย และอาจารย์
วิสุทฺธสทฺธมฺม ... อาจริยํ นมิตฺวา
(๒) **ปฏิญญา** คำรับรองว่าจะแต่งคัมภีร์
นิสฺสาย ... ปทรูปสิทฺธึ

๒. **เรียกชื่อ** ชื่อของอักษร และ ชื่อของเสียงอักษร (๙ + ๙ = ๑๘ ชื่อ)

๓. **จำนวนอักษร** ทั้งออกเสียงได้และออกเสียงไม่ได้ (สระ ๘ ตัว, พยัญชนะ ๓๓ ตัว)

๔. **เสียงอักษร** เกิดจาก ฐาน กรณ์ ปยตนะ สิถิละ ธนิตะ โฆสะ
อโฆสะ วิมุต รัสสะ ทีฆะ ลหุ ครุ

ปรสมญฺญา ฉ ภาสา

สกฺกตํ ปรากริตญฺจา- ปพฺภโส จ ปิสาจิกี
มาคธี โสรเสณี จ ฉ ภาสา ปริกิตฺติตา.

ภาษา (ในสมัยพุทธกาล) บัณฑิตรวบรวมไว้ มี ๖ ภาษา คือ

๑. **สกฺกต** สันสกฤต (ศีรษะ สีสะ สิรสา)
๒. **ปรากิต** ปรากิต
๓. **อปพฺภส** อปัพภังสะ
๔. **ปิสาจิกี** ปิสาจิกี
๕. **มาคธี** มาคธี ภาษาของชาวมคธ สีสะ
๖. **โสรเสณี** ไสรณี

จบ สัญญาวิธาน

๑.๒. สรสันธิวิธาน

วิธีการต่อสระ

อถ ศัพท์ มีอรรถ **อนนฺตรตฺถ** ไม่มีระหว่างคั่น ระหว่างสัญญาวิธาน กับ สรสนธิ

สนฺธิ วิ. - **ทฺวินฺนำ ปทานำ อนฺตรำ อทสฺเสตฺวา สมฺมา ธียเตติ สนฺธิ.**
บทที่ต่อกันดีจนไม่เห็นระหว่างแห่งบททั้งสอง ชื่อว่า สนธิ

สนฺธิ = สำ+ธา+อิ
สนฺธา+อิ อาเทศ ˚ เป็น นฺ = วคฺคนฺตำ วา วคฺเค.
สนฺธิ ลบสระ อา หน้า = สรโลโป ...

สรสนฺธิ วิ. - **สรานำ สนฺธิ สรสนฺธิ.**
การต่อกันของสระ ชื่อว่า สรสนธิ

- **สเรสุ สนฺธิ สรสนฺธิ.**
การต่อกันในสระ ชื่อว่า สรสนธิ

เมื่อนักศึกษา เรียกอักษรว่า “สระ พยัญชนะ” เป็นต้นแล้ว ก่อนจะต่อกันเข้าระหว่าง “โลก + อคฺคปุคฺคโล, ... อสนฺโต + เอตฺถ ...” เป็นต้น ให้ทำวิธีเริ่มต้นของสนธิต่อไปนี้ก่อน

ตัวอย่างที่เตรียมไว้ต่อให้เป็น สรสนธิ

โลก + อคฺคปุคฺคโล	ปญฺญา + อินฺทฺริยำ	ตีณิ + อิมานิ	โน หิ + เอตำ
ภิกฺขุนี + โอวาโท	มาตุ + อุปฏฺฐานำ	สเมตุ + อายสฺมา	อภิภู + อายตนำ
ธนำ เม + อตฺถิ	สพฺเพ + เอว	ตโย + อสฺสุ ธมฺมา	อสนฺโต + เอตฺถ น ทิสฺสนฺติ

๑๒. ปุพฺพ'มโธจิต'มสฺสรำ สเรน วิโยชเย. (๕ บท, วิธฺยังคปริภาสา)

ควรแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ตั้งไว้ข้างล่าง ไม่ให้มีสระ

ปริภาสาสูตร ๓

๑. **สญฺญงฺคปริภาสา** สูตรกล่าวครอบคลุมส่วนการตั้งชื่อ
เช่น ปรสมญฺญา ปโยเค.

๒. **วิธฺยงฺคปริภาสา** สูตรกล่าวครอบคลุมส่วนวิธีทำตัวรูป
เช่น ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.

๓. **อนงฺคปริภาสา** สูตรกล่าวครอบคลุมส่วนทั่วไป
เช่น อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต.

สญฺญงฺค วิ. - **สญฺญำ องฺเคติ โพเธตีติ สญฺญงฺคา.**
คำกล่าวให้รู้ชื่อ ชื่อว่า สัญญังคา

วิธฺยงฺค วิ. - **วิธึ องฺเคติ โพเธตีติ วิธฺยงฺคา.**
คำกล่าวให้รู้วิธี ชื่อว่า วิธยังคา

อนงฺค วิ. - **ทฺวยำ องฺเคติ น โพเธตีติ อนงฺคา.**

คำกล่าวไม่ให้รู้ทั้งสองอย่าง ชื่อว่า อนังคา

สูตร “**ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย**” แสดงวิธี แยกพยัญชนะออกจากสระ และเลื่อนลงมาไว้ข้างล่าง ให้เห็นชัดว่าไม่มีสระ เรียกวิธีนี้ว่า “**รุกฺขารูฬฺหนย** วิธีเหมือนการขึ้นต้นไม้”

คำว่า “**อสฺสรํ** ไม่มีสระ” หมายถึง พยัญชนะล้วน

เช่น โล**ก** อคฺคปุคฺคโล
โล**กฺ อ** อคฺคปุคฺคโล

ชื่อวิภัตติ

ปจฺจตฺตมุปโยคญฺจ กรณํ สมฺปทานิยํ
นิสฺสกฺกํ สามิวจนํ ภุมฺมาลปนมฏฺฐมํ.

ตารางชื่อวิภัตติ			
ลำดับ	ไวยากรณ์	อรรถกถา-ฎีกา	
ที่ ๑	**ปฐมา**	**ปัจจัตตะ**	จำเพาะตน เป็นประธาน
ที่ ๒	**ทุติยา**	**อุปโยคะ**	เข้าถึง ดึงดูด
ที่ ๓	**ตติยา**	**กรณะ**	อุปกรณ์ เครื่องมือช่วย
ที่ ๔	**จตุตถี**	**สัมปทานะ**	ผู้รับ ผู้ควรมอบให้
ที่ ๕	**ปัญจมี**	**นิสสักกะ**	ละ สละ ทิ้ง จากไป
ที่ ๖	**ฉัฏฐี**	**สามี**	เจ้าของ เจ้านาย
ที่ ๗	**สัตตมี**	**ภุมมะ**	สถานที่ กาลเวลา
ที่ ๘	**อาลปนะ**	**อาลปนะ**	คำเรียกให้รู้ตัว

สเรน = สร+นา (ตติยาในอรรถปัญจมี)
สร+เอน อาเทศ นา เป็น เอน - อโต เนน.

แยกพยัญชนะออกจากสระ

โลกฺ อ + อคฺคปุคฺคโล ปญฺญ อา + อินฺทฺริยํ ตีณฺ อิ + อิมานิ โน หฺ อิ + เอตํ
ภิกฺขุนฺ อี + โอวาโท มาตฺ อุ + อุปฏฺฐานํ สเมตฺ อุ + อายสฺมา อภิภฺ อู + อายตนํ
ธนํ มฺ เอ + อตฺถิ สพฺพฺ เอ + เอว ตยฺ โอ + อสฺสุ ธมฺมา อสนฺตฺ โอ + เอตฺถ น ทิสฺสนฺติ

สีแดง คือ สรา สระทั้งหลายที่จะถูกลบ, สีชมพู คือ สเร สระที่เป็นเหตุให้ลบ

๑๓. สรา สเร โลปํ. (๓ บท, โลปวิธิ)

เพราะสระหลัง ลบสระหน้า

วิธิสูตร

โลปาเทโส อาคโม จ ทีโฆ รสฺโส นิเสธโก
วิภตฺติ ปจฺจโย จาติ วิธิสุตฺตานิ อฏฺฐธา. (กจ.สุตฺตนิ.)

วิธิสูตรมี ๘ อย่าง คือ

๑. **โลปะ** ลบสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๒. **อาเทสะ** อาเทศหรือแปลงสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๓. **อาคมะ** ลงอาคมสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๔. **ทีฆะ** ทำสระเสียงสั้นให้ยาว
๕. **รัสสะ** ทำสระเสียงยาวให้สั้น
๖. **นิเสธะ, ปฏิเสธ, ปกติ** ห้ามทำวิธีใดกับสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๗. **วิภัตติ** ลงวิภัตตินามและวิภัตติอาขยาต
๘. **ปัจจยะ** ลงปัจจัยในนาม ตัทธิต อาขยาต กิพพิธาน

ในสนธิกัณฑ์ ใช้วิธีที่ ๑-๖ เท่านั้น

สนธิวิธี ๘

โลปาเทโส จ อาคโม วิกาโร ปกตีปิ จ
ทีโฆ รสฺโส สญฺโญโคติ สนฺธิเภทา ปกาสิตา. (มุทิต.)

ท่านแสดงไว้ว่า ประเภทการทำสนธิมี ๘ อย่าง คือ

๑. **โลปะ** ลบสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๒. **อาเทสะ** อาเทศหรือแปลงสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๓. **อาคมะ** ลงอาคมสระ พยัญชนะ นิคคหิต
๔. **วิการะ** วิการสระให้วิปริตผิดไปจากเดิม
๕. **ปกติ, นิเสธะ, ปฏิเสธะ** ปกติสระ พยัญชนะ นิคคหิต ไว้ตามเดิม
๖. **ทีฆะ** ทำสระเสียงสั้นให้ยาว
๗. **รัสสะ** ทำสระเสียงยาวให้สั้น
๘. **สัญโญคะ** ซ้อนพยัญชนะทั้งเหมือนกันและไม่เหมือนกัน

นิมิต = เหตุ

คำว่า “**เหตุ นิมิตฺต การณ**” แปลว่า **“เพราะ, เหตุ”** มี ๓ อย่าง

๑. **ตติยานิมิต** ตติยาวิภัตติ แปลว่า เพราะ (อยู่ข้างหน้า)
เช่น **อนฺเนน วสติ.**
อยู่ได้เพราะข้าว

๒. **ปัญจมีนิมิต** ปัญจมีวิภัตติ แปลว่า เพราะ (อยู่ข้างหน้า)
เช่น **กสฺมา ตุมฺหำ ทหรา น มียเร.**
เพราะอะไร คนหนุ่มสาวของพวกท่านจึงไม่ตาย

๓. **สัตตมีนิมิต** สัตตมีวิภัตติ แปลว่า เพราะ ในเพราะ (อยู่ข้างหลัง)
เช่น **ทีปิ จมฺเมสุ หญฺญเต.**
เสือเหลือง ถูกฆ่า เพราะหนัง
กุญฺชโร ทนฺเตสุ หญฺญเต.
ช้าง ถูกฆ่า เพราะงา

นิมิต การิยี การิยะ

สเร	เป็น **สัตตมีนิมิต**	เพราะสระหลัง
สรา	เป็น **การี** หรือ **การิยี**	จะถูกทำ เพราะยังไม่สำเร็จ (ต้นทาง)
โลปำ	เป็น **การิยะ**	ถูกทำแล้ว เป็นบทสำเร็จ (ปลายทาง)

ลบสระ

สรา ยนฺติ สเร โลปำ **เอโก เทฺว จตฺโร ตโย**
นสิ ยนฺติ อุเปยฺยาสิ **คสฺเส วาติ นิทสฺสนำ.** (รูป.ภาสาฏีกา)

เพราะสระหลัง สระ ๑-๒-๓-๔ ตัว ย่อมถึงการลบ เช่น

๑. ลบสระ ๑ ตัว อุ. **นสิ** = น+อสิ
๒. ลบสระ ๒ ตัว อุ. **ยนฺติ** = ยา+อ+อนฺติ
๓. ลบสระ ๓ ตัว อุ. **อุเปยฺยาสิ** = อุป+อิ+อ+เอยฺยาสิ
๔. ลบสระ ๔ ตัว อุ. **คสฺเส** = คสฺส+เอ (อ+อา+อิ+อี+เอ)
อ จ อา จ อิ จ อี จ เอ จาติ เอ.

สรา ยนฺติ สเร โลปำ = เพราะสระหลัง ๑ ตัว ลบสระหน้าได้หลายตัว ในที่นี้จึงแสดงอุทาหรณ์ที่ลบสระได้ ๑ ตัว ๒ ตัว ๓ ตัว หรือ ๔ ตัว ในอุทาหรณ์เดียวกัน

อาจารย์ไวยากรณ์ทั้งหลาย กล่าวว่า สระ ๘ ตัว แต่ละตัว เป็นเหตุให้ลบสระได้ ๘ ตัว ได้สูตร ๘ x ๘ = ๖๔ จึงลบสระโดยพิสดารได้ **๖๔** ตัว

ห้ามทำสนธิ ๒ ฐานะ

สิ่งกีดขวางให้ทำสนธิไม่ได้ มี ๒ อย่าง คือ

๑. **วณฺณพฺยวธาน** มีอักษรที่ไม่ประสงค์กีดขวางอยู่
เช่น อกฺโกจฺฉิ **มำ อ**วธิ มำ, อชินิ **มำ อ**หาสิ เม.
(มี ◌ำ กีดขวางอยู่)

๒. **กาลพฺยวธาน** มีกาลเวลา คือ ยติ กีดขวางอยู่

เช่น สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ,
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.
(มียติในครึ่งคาถากีดขวางอยู่)

๑๔. นเย ปรำ ยุตฺเต. (๓ บท, วิธยังคปริภาสา)

เมื่อสมควรแล้ว ควรนำพยัญชนะข้างล่างที่ไม่มีสระ ไปสู่สระหลัง

ยุตฺตศัพท์ในสูตรนี้ ห้ามนำนิคคหิตไปประกอบกับสระหลัง เช่น อกฺโกจฺฉิ **มำ อ**วธิ มำ เป็นต้น

นเย = นี+เอยฺย

เน+เอยฺย	วุทธิ อี เป็น เอ	= อญฺเญสุ จ.
นย+เอยฺย	อาเทศ เอ เป็น อย	= เอ อย.
นย+เอ	อาเทศ เอยฺย เป็น เอ	= กฺวจิ ธาตฺ...
นเย	ประกอบกัน	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

นีธาตุ ในสูตรนี้ เป็น ทฺวิกัมมกธาตุ มีกรรม ๒ ตัว คือ

๑. **อวุตตกรรม** ได้แก่ พยญฺชนำ
๒. **สัมปาปณียกรรม** ได้แก่ ปรำ

ทำตัวรูป

โลกคฺคปุคฺคโล = โลก + อคฺคปุคฺคโล (แยก ลบ รวม)

โลกฺ อ อคฺค...	- **แยก**พยัญชนะ กฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
โลกฺ อคฺค...	- **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง	= สรา สเร โลปำ.
โลกคฺค...	- **รวม**พยัญชนะ กฺ เข้ากับสระ อ หลัง	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **โลกคฺคปุคฺคโล**

๑๕. วา ปโร อสรูปา. (๓ บท, โลปวิธิ)

ลบสระ หลังจากสระที่มีรูปไม่เหมือนกัน บ้าง

สรูป วิ. **สมานำ รูปำ อสฺสาติ สรูโป**.
(สระ) อันมีรูปเหมือนกัน ชื่อว่า สรูปะ

อสรูป วิ. **น สรูโป อสรูโป**. อสวณฺโณ.
(สระ) อันมีรูปไม่เหมือนกัน ชื่อว่า อสรูปะ ได้แก่ ต่างวัณณะกัน

อสรูปศัพท์

อสรูปศัพท์ในสูตรนี้ หมายเอาสระที่มีรูปไม่เหมือนกันทั้งหมด เช่น อ ไม่เหมือนกับ อา อิ อี อุ อู เอ โอ เป็นต้น หรือ อีกอย่างหนึ่ง

อสรูปะ เท่ากับ **อสวัณณะ** แปลว่า ต่างวัณณะกัน คือ

อ อา	เป็น อวัณณะ	ต่างจาก อิ อี อุ อู เอ โอ
อิ อี	เป็น อิวัณณะ	ต่างจาก อ อา อุ อู เอ โอ
อุ อู	เป็น อุวัณณะ	ต่างจาก อ อา อิ อี เอ โอ

เอ	ไม่มีคู่	ต่างจาก อ อา อิ อี อุ อู โอ
โอ	ไม่มีคู่	ต่างจาก อ อา อิ อี อุ อู เอ

วาศัพท์

วาศัพท์ แปลว่า **บ้าง ก็ตาม ก็ดี ก็ได้** มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

๑. **วิกัปปะ** ไม่แน่นอน (อย่างนี้ก็ได้ อย่างนั้นก็ได้)

๒. **ววัตถิตวิภาสา** กล่าวกำหนด วิธี ๓ อย่าง (ในสูตร วา ปโร อสรูปา)

(๑) **นิจจวิธิ** วิธีลบสระหลังแน่นอน
เช่น จกฺขุนฺทฺริยํ

(๒) **อนิจจวิธิ** วิธีที่ลบสระหลังไม่แน่นอน ลบก็มี ไม่ลบก็มี
เช่น ยสฺสทานิ, ยสฺส อิทานิ. สญฺญาติ, สญฺญา อิติ
... ฯลฯ ... ปาโตว, ปาโต เอว.

(๓) **อสันตวิธิ** วิธีที่ไม่มีในสูตรนี้ หมายถึง ห้าม หรือ ปฏิเสธ
แม้จะห้ามทำด้วยสูตรนี้ แต่ก็ทำด้วยสูตรอื่นได้
เช่น ปญฺจินฺทฺริยํ ... ฯลฯ ... ตํ กุเตตฺถ (ลบสระหน้า)

อา อุปสัค

อา อุปสัค ก็มีอรรถ ๒ อย่าง เหมือนกับ วา ศัพท์ คือ

๑. **มริยาทะ** ขอบเขต เช่น **อาปพฺพตา เขตฺตํ.**
ที่นา จรดภูเขา

๒. **อภิวิธิ** แผ่ไป เช่น **อาพฺรหฺมโลเก สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.**
เกียรติศัพท์ ฟุ้งขึ้นไป ถึงพรหมโลก

อวณฺณโต สโรทานี

อวณฺณโต สโรทานี ตีเววาทึ วินา ปโร
น ลุปฺปตญฺญโต ทีโฆ อาเสวาทิวิวชฺชิโต.

๑. หลังจาก อวัณณะ คือ อ อา ลบเฉพาะสระต้นของ อิทานิ อิติ อิว เอว เป็นต้น

๒. หลังจากสระอื่น คือ อิ อี อุ อู เอ โอ ลบเฉพาะสระต้นของ อาสิ เอว เป็นต้น

ทำตัวรูป

ยสฺสทานิ = ยสฺส + อิทานิ (แยก ลบ รวม)

ยสฺส อ อิทานิ	- **แยก**พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ยสฺส อ ทานิ	- **ลบ**สระ อิ หลังจากสระ อ	= วา ปโร อสรูปา.
ยสฺสทานิ	- **รวม**พยัญชนะ สฺ เข้ากับสระ อ หลัง สำเร็จรูปเป็น **ยสฺสทานิ**	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

เตปิ = เต + อปิ (แยก ลบ รวม)

ตฺ เอ อปิ	- **แยก**พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ยสฺส อ ทานิ	- **ลบ**สระ อิ หลังจากสระ อ	= วา ปโร อสรูปา.
ยสฺสทานิ	- **รวม**พยัญชนะ สฺ เข้ากับสระ อ หลัง สำเร็จรูปเป็น **ยสฺสทานิ**	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

อธิการะ ๓

อธิการะ คือการตามจากสูตรหนึ่ง ไปสู่อีกสูตรหนึ่งของบทต่างๆ เพราะแต่ละสูตร ท่านรจนาให้มีอักษรน้อย เพื่อไม่ให้คำซ้ำกัน มี ๓ อย่าง

๑. **สีหคติกะ** ตามไปเหมือนราชสีห์ คือ กระโดดไกลไปข้าง กระโดดกลับมา หรือ เหลียวหลังมองก็ได้
๒. **มัณฑูกคติกะ** กระโดดไปข้างหน้าอย่างเดียว และไม่ไกล เหมือนกบ
๓. **ยถาปุพพิกคติกะ** หรือ **นทีโสตคติกะ** ไหลผ่านไปตามลำดับ เหมือนสายน้ำ

วา ปโร อสรูปา

สูตร **วา ปโร อสรูปา** สามารถลบสระได้ถึง ๕๒ ตัว

๑.	หลังจาก อ อา	ลบได้ ๖ x ๒ ตัว คือ	อิ อี อุ อู เอ โอ
๒.	หลังจาก อิ อี	ลบได้ ๖ x ๒ ตัว คือ	อ อา อุ อู เอ โอ
๓.	หลังจาก อุ อู	ลบได้ ๖ x ๒ ตัว คือ	อ อา อิ อี เอ โอ
๔.	หลังจาก เอ	ลบได้ ๗ ตัว คือ	อ อา อิ อี อุ อู โอ
๕.	หลังจาก โอ	ลบได้ ๗ ตัว คือ	อ อา อิ อี อุ อู เอ

๑๖. กฺวจาสวณฺณ ลุตฺเต. (๓ บท, อาเทสวิธิ หรือ วิการวิธิ)

เมื่อลบสระหน้าที่มีรูปต่างกันแล้ว สระหลังกลายเป็นอสวัณณะ บ้าง (คือ อิ อี เป็น เอ, อุ เป็น โอ)

อสวัณณะ อสรูปะ

อสวัณณะ ในสูตรนี้ หมายถึง **อสรูปะ** คือ อักษรที่ไม่มีวัณณะ มีรูปต่างกัน ได้แก่ **เอ โอ** การเปลี่ยนอักษรเช่นนี้ ให้สังเกตุว่า **ยังต้องมีฐานเสียงเดิมอยู่** ดังนี้

อสรูปะ ในสูตร วา ปโร อสรูปา. หมายเอา **เอ โอ** เป็นอสรูปะของ **อ อา, อิ อี, อุ อู**
อสวัณณะ ในสูตร กฺวจาสวณฺณ ลุตฺเต. หมายเอา **เอ** เป็นอสวัณณะ ของ **อิ อี**, และ **โอ** เป็นอสวัณณะของ **อุ** (หมายถึง อาเทศ หรือ วิการ อิ อี เป็น เอ, อุ เป็น โอ)

๑. **อิ อี** ตาลุฐาน กลายเป็น **เอ** กัณฐฐาน+ตาลุฐาน
เช่น พนฺธุสฺส อิว เป็น พนฺธุสฺเสว, ชิน อีริตํ เป็น ชิเนริตํ

๒. **อุ** โอฏฐฐาน กลายเป็น **โอ** กัณฐฐาน+โอฏฐฐาน
เช่น น อุเปติ เป็น โนเปติ, จนฺท อุทโย เป็น จนฺโททโย

อสวณฺณ วิ. **นตฺถิ สวณฺณา เอเตสนฺติ อสวณฺณา**. เอกาโรการา.
อักษรที่วัณณะไม่เหมือนกัน ชื่อว่า อสวัณณะ ได้แก่ เอ และ โอ

ตัวอย่างเพิ่มเติม

นอกจาก อิ อี เป็น เอ, อุ เป็น โอ แล้ว, ยังมี อู เป็น โอ ได้ = กฺวจาสวณฺณ ลุตฺเต.

เช่น **ถูโลรู** = ถูล+อูรู, **วาโมรู** = วาม+อูรู, **เอโกนสตํ** = เอก+อูนสตํ เป็นต้น
หลังจากลบสระหน้าแล้า อาเทศสระ อู หลัง เป็น โอ อสวัณณะ

ทำตัวรูป

พนฺธุสฺเสว = พนฺธุสฺส + อิว (แยก ลบ อาเทศ รวม)

พนฺธุสฺส อ อิว - **แยก**พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
พนฺธุสฺส อิว - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อิ หลัง = สรา สเร โลปิ.
พนฺธุสฺส เอว - **อาเทศ**สระ อิ หลัง เป็น เอ บ้าง = กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.
พนฺธุสฺเสว - **รวม**พยัญชนะ สฺ เข้ากับสระ เอ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **พนฺธุสฺเสว**

ชิเนริตๆ = ชิน + อีริตๆ (แยก ลบ อาเทศ รวม)

ชินฺ อ อีริตๆ - **แยก**พยัญชนะ นฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ชินฺ อีริตๆ - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อี หลัง = สรา สเร โลปิ.
ชินฺ เอริตๆ - **อาเทศ**สระ อี หลัง เป็น เอ บ้าง = กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.
ชิเนริตๆ - **รวม**พยัญชนะ นฺ เข้ากับสระ เอ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ชิเนริตๆ**

โนเปติ = ชิน + อีริตๆ (แยก ลบ อาเทศ รวม)

นฺ อ อุเปติ - **แยก**พยัญชนะ นฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
นฺ อุเปติ - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อุ หลัง = สรา สเร โลปิ.
นฺ โอเปติ - **อาเทศ**สระ อุ หลัง เป็น โอ บ้าง = กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.
โนเปติ - **รวม**พยัญชนะ นฺ เข้ากับสระ โอ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **โนเปติ**

กฺวจิ นวา วา วิภาสา

กฺวจิ นวา วา วิภาสา ทั้ง ๔ ศัพท์นี้ล้วนเป็นนิบาต แปลว่า “บ้าง” แต่ต่างกันดังนี้

กฺวจิ นวา จ เอกตฺถา **เยภุยฺเยเนกรูปกา** (เยภุยฺเยน + เอกรูปกา)
วา วิภาสา สมานตฺถา **ปาเยโนภยรูปกา.** (นฺยาส) (ปาเยน + อุภยรูปกา)

กฺวจิ กับ **นวา** ศัพท์ มีอรรถเดียวกัน โดยมากแสดงวิธี ๑ รูป
เช่น พนฺธุสฺเสว, อุเปกฺขติ เป็นต้น

วา กับ **วิภาสา** ศัพท์ มีอรรถเหมือนกัน โดยมากแสดงวิธี ๒ รูป
เช่น ยสฺสทานิ ยสฺส อิทานิ, สญฺญาติ สญฺญา อิติ เป็นต้น

กฺวจิ ศัพท์ เมื่อลบสระหน้าแล้ว ห้ามสระหลังเป็น อสวัณณะ บ้าง
ลุตฺเต ศัพท์ เมื่อไม่ได้ลบสระหน้า ห้ามสระหลังเป็น อสวัณณะ
อสรูเป ศัพท์ เมื่อสระหน้ากับสระหลังเหมือนกัน แม้จะลบสระหน้าแล้ว ก็ห้ามสระหลังเป็น อสวัณณะ

๑๗. **ทีฆ.** (๑ บท, ปรทีฆวิธิ)
เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง บ้าง (คือ อ เป็น อา, อิ เป็น อี, อุ เป็น อู)

ทำตัวรูป

ตตฺรายํ = ตตฺร + อยํ (แยก ลบ ปรทีฆะ รวม)

ตตฺรฺ อ อยํ	- **แยก**พยัญชนะ รฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ตตฺรฺ อยํ	- **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง	= สรา สเร โลปิ.
ตตฺรฺ อายํ	- **ทีฆะ**สระ อ หลัง เป็น อา บ้าง	= ทีฆ.
ตตฺรายํ	- **รวม**พยัญชนะ รฺ เข้ากับสระ อา หลัง สำเร็จรูปเป็น **ตตฺรายํ**	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

กฺวจิ ศัพท์ แม้จะลบสระหน้าแล้ว ก็ห้ามทีฆะสระหลัง บ้าง
ลุตฺเต ศัพท์ เมื่อไม่ได้ลบสระหน้า จึงห้ามทีฆะสระหลัง

๑๘. ปุพฺโพ จ. (๒ บท, ปุพฺพทีฆวิธิ)

เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง บ้าง (คือ อ เป็น อา, อิ เป็น อี, อุ เป็น อู)

จศัพท์ มีอรรถ ๕ อย่าง

๑.	**อนุกัฑฒนะ**	ดึง (ลุตฺต, ทีฆ) ไว้	เช่น ปุพฺโพ จ.
๒.	**สัมปิณฑนะ**	รวมหลายวิธี	เช่น เอวาทิสฺสริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.
๓.	**สมุจจยะ**	รวบรวม ๒ อย่าง	
	(๑) **วุตตสมุจจยะ**	รวมเอาบทที่กล่าวไปแล้ว	เช่น อาทิโต โอ จ.
	(๒) **อวุตตสมุจจยะ**	รวมเอาบทที่ยังไม่ได้กล่าว	เช่น อติสฺส จนฺตสฺส.
๔.	**อวธารณะ**	ห้าม, ตัดสิน ๒ อย่าง	
	(๑) **นิวัตตาปนะ**	ห้าม	เช่น ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.
	(๒) **สันนิฏฐานะ**	ตัดสิน	เช่น อิมสฺสิ ถีทานิหโตเธสุ จ.
๕.	**วาจาสิลิฏฐะ**	เติมประดับคำพูด	เช่น สฺยา จ.

ทำตัวรูป

โลกสฺสาติ = โลกสฺส + อิติ (แยก ลบ ปุพฺพทีฆะ รวม)

โลกสฺสฺ อ อิติ	- **แยก**พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
โลกสฺสฺ อ ติ	- **ลบ**สระ อิ หลังจากสระ อ	= วา ปโร อสรูปา.
โลกสฺสฺ อา ติ	- **ทีฆะ**สระ อ หน้า เป็น อา บ้าง	= ปุพฺโพ จ.
โลกสฺสาติ	- **รวม**พยัญชนะ สฺ เข้ากับสระ อา หลัง สำเร็จรูปเป็น **โลกสฺสาติ**	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

กฺวจิ ศัพท์ ห้ามทีฆะสระหน้า บ้าง

๑๙. ยเมทนฺตสฺสาเทโส. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ เอ เป็น ย บ้าง

สูตรนี้ ตัดบทเป็น **ยํ + เออนฺตสฺส + อาเทโส** มีการอาเทศ นิคคหิต เป็น ม, และลง ทฺ อาคม

ข้อจำกัดของ เอ

อาเทศ **เอ** ของ **เม เต เย** ศัพท์เท่านั้น เป็น **ย** เพราะสระ อ หลัง

อาเทสี อาเทสะ

๑. **อาเทสี** ตัวเตรียมอาเทศ เช่น จะอาเทศ **เอ** ของ **เม เต เย**
๒. **อาเทสะ** ตัวอาเทศแล้ว เช่น ให้เป็น **ย**

อาเทสี วิ. - **อาเทโส อสฺส อตฺถีติ อาเทสี.**
อักษรที่มีการอาเทส ชื่อว่า อาเทสี

อาเทส วิ. - **อาเทสิฏฺฐาเน อาทิสฺสตีติ อาเทโส.**
วิธีที่ท่านแสดงในที่มีการอาเทส ชื่อว่า อาเทสะ

ทำตัวรูป

มฺยายํ = เม + อยํ (แยก อาเทศ ปรทีฆะ รวม)

มฺ เอ อยํ - **แยก**พยัญชนะ มฺ ออกจากสระ เอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
มฺ ยฺ อยํ - **อาเทศ**สระ เอ ของ เม เป็น ยฺ บ้าง = ยเมทนฺตสฺสาเทโส.
มฺ ยฺ อายํ - เพราะ ย หลัง **ทีฆะ**สระ อ เป็น อา = ทีฆ. (ในพยัญชนสนธิ)
มฺยายํ - **รวม**พยัญชนะ ยฺ เข้ากับสระ อา หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **มฺยายํ**

ตัวอย่าง แยกแล้ว ลบแล้ว แต่ไม่ได้รวม

อุ. **กตญฺชลี** = กต อญฺชลี
= กตฺอ อญฺชลี - แยก ตฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ ...
= กตฺอญฺชลี - ลบสระ อ หน้า = สรา สเร โลปิ.
= กตญฺชลี - รวม ตฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
กตญฺชลี - สำเร็จรูปเป็น กตญฺชลี

อนธิวรํ = น อธิวรํ (อนฺธี วรํ = อนฺธิวรํ)
= อนฺ อธิวรํ - เพราะสระหลัง อาเทศ น เป็น อนฺ = สเร อนฺ.
= อนธิวรํ - รวม นฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
อนธิวรํ - สำเร็จรูปเป็น อนธิวรํ

กฺวจิ ศัพท์ แม้จะมีสระ อ อยู่หลัง ก็ห้ามอาเทศ เอ ของ เม เต เย เป็น ย บ้าง
อุ. **เตนาคตา** = เต อนาคตา (ลบสระ อ หลัง = วา ปโร อสรูปา)
ปุตฺตา **มตฺถิ** = ปุตฺตา เม อตฺถิ (ลบสระ เอ หน้า = สรา สเร โลปิ)

อนฺต ศัพท์ ห้ามอาเทศ เอ ของ เม เต เย ที่อยู่กลางบท
อุ. ปวตฺเตนฺโต, ทเมนฺโต

๒๐. วโมทุทนฺตานำ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ โอ และ อุ เป็น ว บ้าง

สูตรนี้ ตัดบทเป็น **วำ + โออุอนฺตานำ** มีการอาเทศ นิคคหิต เป็น มฺ, และลง ทฺ อาคม ๒ ตัว

ข้อจำกัดของ โอ

อาเทศ **โอ** ของ **ก ข ย ต** ศัพท์เท่านั้น เป็น **ว**

ทำตัวรูป

ยาวตกฺวสฺส = ยาวตโก + อสฺส (แยก อาเทศ รวม)

ยาวตกฺ โอ อสฺส - **แยก**พยัญชนะ กฺ ออกจากสระ โอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

ยาวตกฺ วฺ อสฺส - **อาเทศ**สระ โอ ของ โก เป็น ว บ้าง = วโมทุทนฺตานำ.

ยาวตกฺวสฺส - **รวม**พยัญชนะ วฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ยาวตกฺวสฺส**

กฺวจิ ศัพท์ ห้ามอาเทศ โอ เป็น ว บ้าง

อนฺตศัพท์

อนฺตศัพท์ในสูตรนี้ ห้ามอาเทศ โอ และ อุ ที่ไม่ใช่ที่สุด เป็น ว เช่น

๑. **สวนียำ** = สุ + อนียำ

โส + อนียำ วุทธิ อุ เป็น โอ = อญฺเญสุ จ.

สว + อนียำ อาเทศ โอ เป็น อว = โอ อว สเร.

๒. **วิรวนฺติ** = วิ + รุ + อนฺติ

วิ + โร + อนฺติ วุทธิ อุ เป็น โอ = อญฺเญสุ จ.

วิ + รว + อนฺติ อาเทศ โอ เป็น อว = โอ อว สเร.

๒๑. อิวณฺโณ ยำ นวา. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

พราะสระหลังที่ต่างกัน อาเทศ อิวัณณะ (คือ อิ อี) เป็น ย บ้าง

นวา ศัพท์ในสูตรนี้ เหมือนกับ **กฺวจิ** ศัพท์ ห้าม อิ อี เป็น ย บ้าง

อสรูเป ศัพท์ เมื่อสระเหมือนกัน ห้ามอาเทศ อิ เป็น ย

ทำตัวรูป

..วุตฺยสฺส = ..วุตฺติ + อสฺส (แยก อาเทศ ลบ รวม)

..วุตฺตฺ อิ อสฺส - **แยก**พยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.

..วุตฺตฺ ยฺ อสฺส - **อาเทศ**สระ อิ เป็น ย บ้าง = อิวณฺโณ ยำ นวา.

..วุตฺ ยฺ อสฺส - **ลบ**พยัญชนะ ตฺ ๑ ตัว = จศัพท์ใน พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.

..วุตฺยสฺส - **รวม**พยัญชนะ ยฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **..วุตฺยสฺส**

พฺยญฺชนำ = วิ + อญฺชนำ (แยก อาเทศ ลบ รวม)

วฺ อิ อญฺชนำ - **แยก**พยัญชนะ วฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.

วฺ ยฺ อญฺชนำ - **อาเทศ**สระ อิ เป็น ย บ้าง = อิวณฺโณ ยำ นวา.

พฺ ยฺ อญฺชนำ - **อาเทศ**พยัญชนะ วฺ เป็น พฺ = โพ วสฺส. หรือ จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.

พฺยญฺชนำ - **รวม**พยัญชนะ ยฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **พฺยญฺชนำ**

๒๒. สพฺโพ จำ ติ. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ ติ ทั้งตัว เป็น จ บ้าง

ติศัพท์

คำว่า “**ติ**” หมายถึง **ติ** ของ **อติ ปติ อิติ** ที่เหลือจากอาเทศ **อิ** เป็น **ย**, เมื่ออาเทศ ติ เป็น จ แล้ว ให้ซ้อน จฺ ด้วยสูตร ปร เทฺวภาโว ฐาเน.

กฺวจิ ศัพท์ และสูตร **อติสฺส จนฺตสฺส** ห้ามอาเทศ ติ เป็น จ บ้าง

ทำตัวรูป

อจฺจนฺตํ = อติ + อนฺตํ (อาเทศ เทฺวภาวะ แยก ลบ รวม)

อจ อนฺตํ - เพราะสระหลัง **อาเทศ** ติ ทั้งตัว เป็น จ = สพฺโพ จํ ติ.

อจฺจ อนฺตํ - จฺ สทิสเทฺวภาวะ (ซ้อน จฺ) = ปร เทฺวภาโว ฐาเน.

อจฺจฺ อ อนฺตํ - **แยก**พยัญชนะ จฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

อจฺจฺ อนฺตํ - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง = สรา สเร โลปิ.

อจฺจนฺตํ - **รวม**พยัญชนะ จฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **อจฺจนฺตํ**

๒๓. อติสฺส จนฺตสฺส. (๓ บท, นิเสธวิธิ)

เพราะอิวัณณะ ห้ามอาเทศ ติ ของ อติ เป็น จ

บทว่า **อติ** ในสูตรนี้ เป็นอุปสัคเงา เพื่อลงวิภัตติ

สูตรนี้ **ปฏิเสธ ๒ สูตร** คือ **อิวณฺโณ ยํ นวา** และ **สพฺโพ จํ ติ.**

ปกรณโต

อตฺถา ปกรณา ลิงฺคา โอจิตฺยา กาลเทสิโต
สทฺทตฺถา วิภชียนฺติ น สทฺทาเยว เกวลํ.

เนื้อความของศัพท์ ท่านจำแนกอรรถ ปกรณ์ ลิงค์ ความเหมาะสม กาล และสถานที่, ศัพท์ทั้งหลาย ท่านไม่ได้จำแนกไว้ในอรรถเดียวล้วนๆ

อุทาหรณ์

๑. **อัตถะ** อุ. **สีโห คายติ.** นายสีหะขับร้อง (คน)
สีโห นงฺคฏฺฐํ จาเลติ. ราชสีห์แกว่งหาง (สัตว์)

๒. **ปกรณะ** อุ. **สงฺคาเม จตฺวา สินฺธวํ อาเนหิ.**
จงนำม้าสินธพมาประจำในสงคราม (สัตว์จำเป็น)
โรคิสาลายํ สินฺธวํ อาเนหิ.
จงนำน้ำเกลือมาไว้ในโรงพยาบาล (วัตถุจำเป็น)

๓. **ลิงคะ** อุ. **อิสฺสา อุปฺปชฺชติ.** ความริษยาเกิดขึ้น (อิตถีลิงค์)
อิสฺโส ปุริสํ อนุพนฺธิ. หมีไล่ติดตามบุรุษไป (ปุงลิงค์)

๔. **โอจิตยะ** อุ. **อชฺชุโน ราชา.** พระเจ้าอัชชุนะ (คน)
อชฺชุโน รุกฺโข. ต้นกุ่ม (ต้นไม้)

๕. **กาละ** อุ. **ปาโต ปีตา.** ดื่มในเวลาเช้า (ดื่มน้ำ)
สายํ ปีตา. แห้งเหลืองในเวลาเย็น (ใบไม้เหี่ยวแห้ง)

๖. **เทสะ** อุ. **อุทเก โรหิตา ยนฺติ.** ปลาตะเพียนว่ายไปในน้ำ (ปลา)
ถเล โรหิตา ยนฺติ. ละมั่งวิ่งไปบนบก (ละมั่ง)

กฎของอิวัณณะ

เมื่อสระหลังเป็นอิวัณณะ ห้ามอาเทศ อิ เป็น ย ด้วยสูตร “อิวณฺโณ ยํ นวา” เพราะการตามมาของ อสรูป ศัพท์ หมายความว่า สระต่างกันทำได้ สระเหมือนกันห้าทำ

ทำตัวรูป

อตีสิคโณ = อติ + อิสิคโณ (แยก ลบ ทีฆะ รวม)
(อติ อิสิคโณ - เพราะสระ อิ หลัง **ห้ามอาเทศ** ติ เป็น จ และ อิ เป็น ย = อติสฺส จนฺตสฺส.)
อตฺ อิ อิสิคโณ - **แยก**พยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
อตฺ อิสิคโณ - **ลบ**สระ อิ หน้า เพราะสระ อิ หลัง = สรา สเร โลปิ.
อตฺ อีสิคโณ - **ทีฆะ**สระ อิ หลัง เป็น อี = ทีฆํ.
อตีสิคโณ - **รวม**พยัญชนะ ตฺ เข้ากับสระ อี หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อตีสิคโณ**

๒๔. อพฺโภ อภิ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ อภิ เป็น อพฺภ

อภิศัพท์

“อภี”ติ ปฐมนฺตสฺส วุตฺติยํ ฉฏฺฐิโยชนํ
อาเทสาเปกฺขโต วุตฺตํ “อโ โม”ติอาทิเก วิย.

อภิศัพท์ อยู่ในสูตรเป็นปฐมาวิภัตติ แต่อยู่ในวุตติเป็นฉัฏฐีวิภัตติ เพื่อมองหาการอาเทศ เหมือนกับสูตร อโ โม นิคฺคหีตํ ฌลเปหิ

ทำตัวรูป

อพฺภกฺขานํ = อภิ + อกฺขานํ (อาเทศ แยก ลบ รวม)
อพฺภ อกฺขานํ - **อาเทศ** อภิ ทั้งตัว เป็น อพฺภ = อพฺโภ อภิ.
อพฺภ อ อกฺขานํ - **แยก**พยัญชนะ ภฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
อพฺภ อกฺขานํ - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง = สรา สเร โลปิ.
อพฺภกฺขานํ - **รวม**พยัญชนะ ภฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อพฺภกฺขานํ**

๒๕. อชฺโฌ อธิ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ อธิ เป็น อชฺฌ

ทำตัวรูป

อชฺฌคมา = อธิ + อคมา (อาเทศ แยก ลบ รวม)
อชฺฌ อคมา - **อาเทศ** อธิ ทั้งตัว เป็น อชฺฌ = อชฺโฌ อธิ.
อชฺฌ อ อคมา - **แยก**พยัญชนะ ฌฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
อชฺฌ อคมา - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง = สรา สเร โลปิ.

อชฺฌคมา - **รวม**พยัญชนะ ฌ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อชฺฌคมา**

๒๖. เต น วา อิวณฺเณ. (๔ บท, นิเสธวิธิ)

เพราะอิวัณณะ ห้ามอาเทศ อภิ เป็น อพฺภ และห้าม อธิ เป็น อชฺฌ บ้าง

ทำตัวรูป

อภิจฺฉิตํ = อภิ + อิจฺฉิตํ (แยก ลบ รวม)
อภฺ อิ อิจฺฉิตํ - **แยก**พยัญชนะ ภฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
อภ อิจฺฉิตํ - **ลบ**สระ อิ หน้า เพราะสระ อิ หลัง = สรา สเร โลปํ.
อภิจฺฉิตํ - **รวม**พยัญชนะ ภฺ เข้ากับสระ อิ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อภิจฺฉิตํ**

วาศัพท์ ปฏิเสธสูตร เต น วา อิวณฺเณ จึงทำด้วยสูตร อพฺโภ อภิ, อชฺโฌ อธิ
มีปริภาสาว่า “**ทฺวิปฏิเสโธ ปกตฺยตฺโถ** การปฏิเสธ ๒ ครั้ง หมายถึง ปกติ”
อุ. อพฺภิริตํ, อชฺฌิณมุตฺโต, อชฺฌิฏฺโฐ

ปกติ **นอน**
ปฏิเสธครั้งที่ ๑ **ไม่นอน**
ปฏิเสธครั้งที่ ๒ **ไม่ใช่ไม่นอน** = **นอน**

๒๗. โท ธสฺส จ. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ ธ เป็น ท บ้าง

สูตรนี้ ให้อาเทศ **ธ** ของ **อิธ** ที่อยู่หลังจาก **เอก** ศัพท์เท่านั้น

ทำตัวรูป

เอกมิทาหํ = เอกมิธ + อหํ (แยก อาเทศ ลบ ทีฆะ รวม)
เอกมิธฺ อ อหํ - **แยก**พยัญชนะ ธฺ ออกจากสระ อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เอกมิทฺ อ อหํ - **อาเทศ**พยัญชนะ ธฺ เป็น ทฺ = โท ธสฺส จ.
เอกมิทฺ อหํ - **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง = สรา สเร โลปํ.
เอกมิทฺ อาหํ - **ทีฆะ**สระ อ หลัง เป็น อา = ทีฆํ.
เอกมิทาหํ - **รวม**พยัญชนะ ทฺ เข้ากับสระ อา หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **เอกมิทาหํ**

กฺวจิศัพท์ในสูตรนี้ ห้ามอาเทศ ธ เป็น ท บ้าง
จศัพท์ในสูตรนี้ รวมเอาการอาเทศ ธ ของ สาธุ เป็น หุ บ้าง
เช่น สาหุ ทสฺสนํ = สาธุ ทสฺสนํ

๒๘. เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส. (๕ บท, อาเทส-รัสสวิธิ)

หลังจากสระ อาเทศ เอ ตัวต้นของ เอว เป็น ริ, และรัสสะสระหน้า บ้าง

การอาเทศเป็น ริ จะต้องเป็น เอ ของ เอว ที่อยู่หลังจาก ยถา ตถา ซึ่งจะถูกรัสสะด้วย

จ ศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถ**สัมปิณฑนะ** รวม ๒ วิธีไว้ในสูตรเดียวกัน

นวา ศัพท์ ห้ามทำด้วยสูตรนี้บ้าง

ทำตัวรูป

ยถริว = ยถา + เอว (แยก อาเทศ รัสสะ รวม)

ยถฺ อา เอว - **แยก**พยัญชนะ ถฺ ออกจากสระ อา = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

ยถฺ อ ริว - **อาเทศ** เอ เป็น ริ, และรัสสะ อา เป็น อ = เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.

ยถริว - **รวม**พยัญชนะ ถฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.

สำเร็จรูปเป็น **ยถริว**

๒๙. อิวณฺณุวณฺณา ฌลา. (๒ บท, สัญญาวิธิ)

อิวัณณะ (อิ อี) ชื่อ ฌ และอุวัณณะ (อุ อู) ชื่อ ล

ยถากฺกมํ - **กมํ อนติกฺกมิตฺวา กโรตีติ ยถากฺกมํ**. (อัพยยีภาวะ)
วิธีที่กระทำโดยไม่ข้ามลำดับ ชื่อว่า ยถากกมะ

ฌ-ล-สัญญา

ฌลสญฺญา ปสญฺญาว น ลิงฺคนฺตำ นิสฺสิตา
อาขฺยาเต ลิงฺคมชฺเฌ จ ทฺวิลิงฺคนฺเต จ ทสฺสนา.

การตั้งชื่อ ฌ ล ไม่อาศัยที่สุดลิงค์ เหมือนการตั้งชื่อ ป เพราะแสดงไว้ในอาขยาตด้วย ท่ามกลางลิงค์คือกิตด้วย และที่สุดลิงค์ทั้ง ๒ คือ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ด้วย

ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์

อิวณฺณุวณฺณา ฌลา. (รูป. ๒๙)
อิวัณณะ คือ **อิ อี** ชื่อว่า **ฌ**, **อุวัณณะ** คือ **อุ อู** ชื่อว่า **ล**

เช่น **ทณฺฑิโน, ภิกฺขุโน** เป็นต้น ปุงลิงค์
อฏฺฐิโน, อายุโน เป็นต้น นปุงสกลิงค์

ในอิตถีลิงค์

เต อิตฺถิขฺยา โป. (รูป. ๑๘๒)
อิวัณณะ คือ **อิ อี** และ **อุวัณณะ** คือ **อุ อู** ชื่อว่า **ป** ในอิตถีลิงค์

เช่น **รตฺติยา** = รตฺติ + นา ส สฺมา สฺมึ
ภิกฺขุนี = ภิกฺขุนี + โย
ยาคุยา = ยาคุ + นา ส สฺมา สฺมึ
ชมฺพู = ชมฺพู + โย

อุทาหรณ์ในอาขยาต

กุพฺพนฺติ = กร กรเณ ในการกระทำ
กร - ตั้งชื่อ กร ว่า ธาตุ = ภูวาทโย ธาตโว.

กรฺ	- ลบสระสุดท้ายธาตุ	= ธาตฺวสฺสนฺโต โลโปเนกสรสฺส.
กรฺ อนฺติ	- ลง อนฺติ วิภัตติ	= วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน.
กรฺ โอ อนฺติ	- ลง โอ วิกรณปัจจัย	= ตนาทิโต โอยิรา.
กรฺ อุ อนฺติ	- อาเทศ โอ เป็น อุ	= อุตฺตโมกาโร.
กรฺ อุ อนฺติ	- ตั้งชื่อ อุ ว่า ล	= อิวณฺณุวณฺณา ฌลา.
กรฺ ว อนฺติ	- อาเทศ อุ ชื่อ ล เป็น ว	= ยวการา จ.
กุรฺ ว อนฺติ	- อาเทศ อ ที่ ก เป็น อุ	= กรสฺสากาโร จ.
กุ ว อนฺติ	- เพราะ ว ลบ รฺ	= กฺวจิ ธาตุ ...
กุวฺว อนฺติ	- วฺ สทิสเทฺวภาวะ	= ปร เทฺวภาโว ฐาเน.
กุพฺพ อนฺติ	- อาเทศ วฺว เป็น พฺพ	= โพ วสฺส (จ ใน โท ธสฺส จ)
กุพฺพ นฺติ	- ลบ อ ที่ อนฺติ	= กฺวจิ ธาตุ ...
กุพฺพนฺติ	- รวม สำเร็จรูป	

อุทาหรณ์ในกิพพิธาน

กุพฺพนฺโต	= กร+โอ+อนฺต+สิ	ปุงลิงค์
กุพฺพนฺตี	= กร+โอ+อนฺต+อี+สิ	อิตถีลิงค์

วิธีที่เหลือ ทำเหมือน กุพฺพนฺติ

๓๐. ฌลานมิยุวา สเร วา. (๔ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ ฌ (อิ อี) เป็น อิย, และอาเทศ ล (อุ อู) เป็น อุว บ้าง

ทำตัวรูป

ติยนฺตำ	= ติ + อนฺตำ (แยก ตั้งชื่อ อาเทศ ลบ รวม)	
ตฺ อิ อนฺตำ	- **แยก**พยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อิ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
ตฺ อิ อนฺตำ	- **เรียก** อิ ว่า ฌ	= อิวณฺณุวณฺณา ฌลา.
ตฺ อิย อนฺตำ	- **อาเทศ** อิ ชื่อ ฌ เป็น อิย	= ฌลานมิยุวา สเร วา.
ตฺ อิยฺอ อนฺตำ	- **แยก**พยัญชนะ ยฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
ตฺ อิยฺ อนฺตำ	- **ลบ**สระ อ หน้า เพราะสระ อ หลัง	= สรา สเร โลปำ.
ติยนฺตำ	- **รวม**พยัญชนะ ตฺ และ ยฺ เข้ากับสระหลัง สำเร็จรูปเป็น **ติยนฺตำ**	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

บทว่า **สตฺตมิยตฺเถ ปญฺจมิยนฺตำ** ทำได้ ๒ วิธี

๑. ทำตามสูตร **ฌลานมิยุวา สเร วา.**

๒. ทำด้วยมหาสุตร **เตสุ วุทฺธิ**...

“สตฺตมิยตฺเถ, ปญฺจมิยนฺต”นฺติ เอตฺถ มหาวุตฺตินา ยการาคเม รสฺสตฺตำ.

ในอุทหรณ์ว่า “สตฺตมิยตฺเถ, ปญฺจมิยนฺตำ” นี้ เมื่อลง ยฺ อาคมแล้ว ให้รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยมหาสูตร (เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา จ)

วา ศัพท์ ห้ามอาเทศ ฌ เป็น อิย บ้าง (ทำด้วยสูตรอื่นได้)

๓๑. โอ สเร จ. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลังในสมาส อาเทศ โอ ของ โค เป็น อว

ทำตัวรูป

ควาชินำ = โค + อชินำ (แยก อาเทศ ลบ ทีฆะ รวม)

คฺ โอ อชินำ	- **แยก** พยัญชนะ คฺ ออกจากสระ โอ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
คฺ อว อชินำ	- **อาเทศ** โอ ของ โค เป็น อว	= โอ สเร จ.
คฺ อวฺอ อชินำ	- **แยก** พยัญชนะ วฺ ออกจากสระ อ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
คฺ อวฺ อชินำ	- **ลบ** สระ อ หน้า	= สรา สเร โลปำ.
คฺ อวฺ อาชินำ	- **ทีฆะ** สระ อ หลัง เป็น อา	= ทีฆำ.
ควาชินำ	- **รวม** พยัญชนะ คฺ และ วฺ เข้ากับสระหลัง สำเร็จรูปเป็น **ควาชินำ**	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

จ ศัพท์

จ ศัพท์ในสูตรนี้ เป็นอวุตตสมุจจยะ รวมเอาวิธีที่ยังไม่ได้กล่าว คือ อาเทศ อุวัณณะ เป็น อุว และ อว จึงมี ๒ วิธี คือ

๑. **อุ** เป็น **อว**

ปสโว = ปสุ+โย

ปสฺ อุ โย	- **แยก** พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ อุ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
ปสฺ อุ โอ	- **อาเทศ** โย วิภัตติ เป็น โอ	= ตุศัพท์ ใน ตโต โยนโม ตุ.
ปสฺ อวฺ โอ	- **อาเทศ** อุ เป็น อว เพราะสระหลัง	= จศัพท์ ใน โอ สเร จ.
ปสโว	- **รวม** พยัญชนะ สฺ และ วฺ เข้ากับสระหลัง สำเร็จรูปเป็น **ปสโว**	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

๒. **อู** เป็น **อุว**

ภุวิ = ภู+สฺมึ

ภฺ อู สฺมึ	- **แยก** พยัญชนะ ภฺ ออกจากสระ อู	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
ภฺ อู อิ	- **อาเทศ** สฺมึ วิภัตติ เป็น อิ	= ตโตศัพท์ ใน ตโต สฺมิมิ.
ภฺ อุวฺ อิ	- **อาเทศ** อู เป็น อุว เพราะสระหลัง	= จศัพท์ ใน โอ สเร จ.
ภุวิ	- **รวม** พยัญชนะ ภฺ และ วฺ เข้ากับสระหลัง สำเร็จรูปเป็น **ภุวิ**	= นเย ปรำ ยุตฺเต.

๓๒. โค สเร ปุถสฺสาคโม กฺวจิ. (๕ บท, อาคมวิธิ)

เพราะสระหลัง ลง คฺ อาคม ท้าย ปุถ นิบาต บ้าง

อาคม วิ. - **อาคจฺฉตีติ อาคโม**. อสนฺตุปฺปตฺติ.
อักษรที่มาใหม่ ชื่อว่า อาคม หมายถึง การเกิดขึ้นของอักษรที่ไม่เคยมี

ทำตัวรูป

ปุถเคว = ปุถ + เอว (อาคม รวม)

ปุถ คฺ เอว	- **ลง คฺ อาคม** เพราะสระหลัง	= โค สเร ปุถสฺสาคโม กฺวจิ.

ปุถเวว - **รวม** พยัญชนะ ค เข้ากับสระ เอ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ปุถเวว**

๓๓. ปาสฺส จนฺโต รสฺโส. (๔ บท, อาคม+รัสสวิธิ)

เพราะสระหลัง ลง ค อาคม ท้าย ปา นิบาต, และรัสสะ อา ของ ปา เป็น อ บ้าง

จ ศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถ**สัมปิณฑนะ** รวม ๒ วิธีไว้ในสูตรเดียวกัน คือ
๑. ลง ค อาคม หลังจาก ปา นิบาต ๒. รัสสะ อา ของ ปา เป็น อ

ทำตัวรูป

ปเวว = ปา + เอว (อาคม รัสสะ รวม)
ป ค เอว - **ลง ค อาคม** และรัสสะ อา เป็น อ = ปาสฺส จนฺโต รสฺโส.
ปเวว - **รวม** พยัญชนะ ค เข้ากับสระ เอ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ปเวว**

๓๔. ยวมทนตรลา จาคมา. (๓ บท, อาคมวิธิ)

เพราะสระหลัง ลง ย ว ม ท น ต ร ล อาคม บ้าง

(ทฺวนฺท) - **โย จ โว จ โม จ โท จ โน จ โต จ โร จ โล จาติ ยวมทนตรลา.**
ย ว ม ท น ต ร และ ล ชื่อว่า ยวมทนตรละ

จ ศัพท์ เป็น **อวุตตสมุจจยะ** รวมเอา ค อาคมด้วย (จึงมีอักษรอาคม ๙ ตัว)

วา ศัพท์

วา ศัพท์ที่ตามมาจากสูตร “วคฺคนฺตํ วา วคฺเค” เป็นววัตถิตวิภาสา กำหนดไว้ ๓ วิธี

๑. **นิจจวิธิ** ลงอาคมแน่นอน อุ. ปริยนฺตํ, ปริยาทานํ, ปริยุฏฺฐานํ, ปริโยสานํ
๒. **อนิจจวิธิ** ลงอาคมไม่แน่นอน อุ. วิยญฺชนา พฺยญฺชนา, วิยากาสิ พฺยากาสิ
๓. **อสันตวิธิ** ไม่ลงอาคม อุ. ปริกฺขาโต, อุปปริกฺขติ

ย อาคม

ย อาคม ลงหลังจาก **วิ ปริ** อุปสัคเป็นต้น เพราะสระหลัง

ทำตัวรูป

ยถยิทำ = ยถา + อิทำ (อาคม รัสสะ รวม)
ยถา ย อิทำ - เพราะสระ อิ หลัง **ลง ย อาคม** = ยวมทนตรลา จาคมา.
ยถ ย อิทำ - **รัสสะ** อา เป็น อ = รสฺสำ. (ในพยัญชนสนธิ)
ยถยิทำ - **รวม** พยัญชนะ ย เข้ากับสระ อิ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ยถยิทำ**

ทำตัวรูป

วิยญฺชนา = วิ อญฺชนา
วิ ย อญฺชนา - เพราะสระ อ หลัง **ลง ย อาคม** = ยวมทนตรลา จาคมา.
วิยญฺชนา - **รวม** พยัญชนะ ย เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **วิยญฺชนา**

พฺยญฺชนา = วิ อญฺชนา

วฺ อิ อญฺชนา - **แยก** พยัญชนะ วฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

วฺ ยฺ อญฺชนา - เพราะสระ อ หลัง **อาเทศ** อิ เป็น ยฺ = อิวณฺโณ ยํ นวา.

พฺ ยฺ อญฺชนา - **อาเทศ** วฺ เป็น พฺ = โพ วสฺส, หรือ จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.

พฺยญฺชนา - **รวม** พยัญชนะ ยฺ เข้ากับสระ อ หลัง สำเร็จรูปเป็น **พฺยญฺชนา** = นเย ปรํ ยุตฺเต.

วฺ อาคม

วฺ อาคม ลงหลังจาก **ติ** ศัพท์ เป็นต้น เพราะอวัณณะและอุอักษร (อ อา อุ)

เช่น ติวงฺคุลํ, ปวุจฺจติ

มฺ อาคม

มฺ อาคม ลงหลังจาก **ลหุ** ศัพท์ เป็นต้น เพราะสระหลัง เพื่อรักษาฉันท์เป็นต้น

เช่น ลหุเมสฺสติ, อิธมาหุ,

กีสุกํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา ปคฺคเหตฺวาน อญฺชลึ
พุทฺธเสฏฺฐํ สริตฺวาน อากาเส มภิปูชยึ. (ขุ.อป. ๓๓/๒๕)

เราเห็นดอกกิงสุกะ (ทองกวาว, จาน) ผลิบาน จึงประคองอัญชลี ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด นอบน้อม(เหาะไป)ในอากาศ

ทฺ อาคม

ทฺ อาคม ลงหลังจาก **อุ** อุปสัค, **สกิ เกนจิ กิญฺจิ กิสฺมิญฺจิ โกจิ สมฺมา ยาว ตาว ปุน ย ต เอต อตฺต** และ **ส** ศัพท์ เป็นต้น เพราะสระหลัง

เช่น อุทคฺโค = อุ อคฺโค, สกิเทว = สกิ เอว, สมฺมเทว = สมฺมา เอว

ทำตัวรูป

สกทาคามี = สกิ + อาคามี (อาคม อาเทศ รวม)

สกิ ทฺ อาคามี - หลังจาก สกิ นิบาต **ลง ทฺ อาคม** = ยวมทนตรลา จาคมา.

สก ทฺ อาคามี - **อาเทศ** อิ ที่ กิ เป็น อ = เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการ...

สกทาคามี - **รวม** พยัญชนะ ทฺ เข้ากับสระ อา หลัง สำเร็จรูปเป็น **สกทาคามี** = นเย ปรํ ยุตฺเต.

วิ. **สกึ อาคจฺฉตีติ สกทาคามี.** ผู้มาครั้งเดียว ชื่อว่า สกทาคามี

มหาสูตร ๔

มหาสุตฺตา "เตสุ วุทฺธิ กฺวจิ ธาตุ จ ปจฺจยา-
ทนิฏฺฐา ยทนุปาทิ" จตฺตาริปิ นิปาตนา.

มหาสูตรที่มีวิธีสำเร็จรูปจำนวนมาก มี ๔ สูตร คือ *(เรียงตามใช้มากไปหาน้อย)*

๑. เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา จ. (กจ. ๔๐๔) (ใช้ในนาม สมาส ตัทธิต)

๒. กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ ทีฆวิปรีตาเทสโลปาคมา จ. (กจ. ๕๑๗) (ใช้ในอาขยาต กิต)

๓. ปจฺจยา ทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ. (กจ. ๕๗๑) (ใช้เกี่ยวกับกลุ่ม ต ปัจจัยในกิต)

๔. ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ. (กจ. ๓๙๑) (ใช้กับนาม อุปสัค นิบาต สมาส ตัทธิต บางตัว)

นฺ อาคม

นฺ อาคม ลงเพราะ **อายติ** ศัพท์ข้างหลัง

เช่น อิโต นายติ = อิโต อายติ, จิรํ นายติ = จิรํ อายติ

ตฺ อาคม

ตฺ อาคม ลงหลังจาก **ยสฺมา ตสฺมา อชฺช** ศัพท์เป็นต้น เพราะ **อิห** ศัพท์เป็นต้น

เช่น ยสฺมาติห = ยสฺมา อิห, ตสฺมาติห = ตสฺมา อิห, อชฺชตคฺเค = อชฺช อคฺเค

รฺ อาคม

รฺ อาคม ลงหลังจาก **นิ ทุ ปาตุ ปุน ธี ปาต จตุ** ศัพท์เป็นต้น เพราะสระหลัง

เช่น นิรนฺตรํ = นิ อนฺตรํ, ปุนเรติ = ปุน เอติ, ปาตราโส = ปาต อาโส

ลฺ อาคม

ลฺ อาคม ลงหลังจาก **ฉ** สังขยาเป็นต้น เพราะสระหลัง

เช่น ฉฬภิญฺญา = ฉ อภิญฺญา, สฬายตนํ = ฉ อายตนํ

ทำตัวรูป

สฬายตนํ = ฉ + อายตนํ (อาคม อาเทศ รวม)

ฉ ฬฺ อายตนํ	- เพราะสระ อา หลัง **ลง ลฺ อาคม**	= ยวมทนตรลา จาคมา.
ส ฬฺ อายตนํ	- **อาเทศ** ฉ เป็น ส	= ส ฉสฺส วา. (กจ. ๓๗๔)
สฬายตนํ	- **รวม** พยัญชนะ ฬฺ เข้ากับสระ อา หลัง สำเร็จรูปเป็น **สฬายตนํ**	= นเย ปรํ ยุตฺเต.

จบ สรสนธิวิธาน

—- o —-

๑.๓. ปกติสนธิวิธาน

วิธีปรกติไว้ ไม่เปลี่ยนแปลง
ไม่ลบ อาเทศ อาคม ทีฆะ รัสสะ วิการ

๓๕. สเร กฺวจิ. (๒ บท, ปกติวิธิ)

เพราะสระหลัง ปกติสระหน้า บ้าง

ปกติฐานะ ๓

๑. **ฉนฺทเภทรหิต** หลีกเลี่ยงไม่ให้ทำลายฉันท์ เช่น
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม เทวา อาภสฺสรา ยถา. (ขุ.ธ. ๒๕/๒๐๐)
เรามีปีติเป็นภักษา ดุจทวยเทพชั้นอาภัสสรา

๒. **อสุขุจฺจารณรหิต** หลีกเลี่ยงการสวดไม่คล่องปาก เช่น
คาถา อชฺฌภาสิ.
กราบทูลด้วยคาถา

๓. **สนฺธิจฺฉารหิต** หลีกเลี่ยงความอยากทำสนธิ เช่น
สญฺญา อิติ, ฉายา อิว

คำว่า “**ปกติ**” ในสูตรนี้ คือ **ไม่ลบ ไม่อาเทศ ไม่วิการ (ทีฆะ รัสสะ)**

ปกติสระ ๓ ฐานะ

๑. สระสุดท้ายของอาลปนะ มีสระหลังไม่ใช่ อิติ ศัพท์
เช่น กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา, สาริปุตฺต อิเธกจฺโจ

๒. ทีฆสระของบทที่ไม่ใช่สมาส
เช่น อายสฺมา อานนฺโท คาถา อชฺฌภาสิ.

๓. นามที่ลงท้ายด้วย อิ อุ และอยู่หน้าอดีตกิริยา
เช่น คาถาหิ อชฺฌภาสิ, สตฺถุ อทาสิ

สัพพนาม ๒ ตัว

ทฺวีสุ สพฺพนาเมสุ ปุพฺพเมว ปธานํ. (ปริภาสา)

เมื่อมีสัพพนามเรียงกัน ๒ ตัว ตัวหน้านั่นแลเป็นประธาน (มีอรรถ)
เช่น **เย เต ภิกฺขู อปฺปิจฺฉา.** ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ปรารถนาน้อย
สฺวายํ ราชา = โส อยํ ราชา พระราชาพระองค์นั้น

อปฺปิจฺฉา ความมักน้อย ๔

๑. **ปจฺจยอปฺปิจฺฉา** มักน้อยในปัจจัย ๔
๒. **ปริยตฺติอปฺปิจฺฉา** มักน้อยในการศึกษา นวังคสัตถุศาสน์ ๙
๓. **ธุตงฺคอปฺปิจฺฉา** มักน้อยในธุดงค์ ๑๓
๔. **อธิคมอปฺปิจฺฉา** มักน้อยในมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

๓๖. สรา ปกติ พฺยญฺชเน. (๓ บท, ปกติวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง ปกติสระหน้า

ปกติฐานะ ๓

๑.	ห้ามสูตร “ทีฆ”	เช่น	อจฺจโย, ปจฺจโย, ภาสติ วา กโรติ วา
๒.	ห้ามสูตร “รสฺส”	เช่น	เวทนากฺขนฺโธ, ภาคฺยวา, ภทฺโร กสามิว, ทียติ, ตุณฺหีภูโต
๓.	ห้ามสูตร “โลปญฺจ ตตฺราการโร”	เช่น	โส ธมฺมํ เทเสติ. (ห้ามลบ โอ, และลง อ อาคม)

พึงทราบว่า

(๑) สูตร “**สเร กฺวจิ**” เพราะสระหลัง ปกติสระหน้า เพื่อห้ามทำสรสนธิ

(๒) สูตร “**สรา ปกติ พฺยญฺชเน**” เพราะพยัญชนะหลัง ปกติสระหน้า เพื่อห้ามพยัญชนสนธิ

จบ ปกติสนธิวิธาน

—- o —-

๑.๔. พยัญชนสนธิวิธาน

วิธีต่อพยัญชนะกับสระหรือกับพยัญชนะ

๓๗. ทีฆ์. (๑ บท, ทีฆวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง ทีฆะสระหน้า บ้าง

ทีฆฐานะ ๒

๑. **สุตฺตสุขุจฺจารณ** ในที่สวดสะดวกจุณณียะ ร้อยแก้ว เช่น
สุวากฺขาโต

๒. **ฉนฺทานุรกฺขณ** ในที่รักษาฉันท์ เช่น

ยถาปิ ภมโร ปุปฺผ์ วณฺณคนฺธ์ อเหฐย์
ปาเลติ รสมาทาย เอว์ คาเม มุนี จเร. (ขุ.ธ. ๒๕/๔๙)

พระมุนีควรจาริกไปในหมู่บ้าน เหมือนภมรภู่ผึ้ง ซึ่งไม่เบียดเบียนสีและกลิ่น รักษาดอกไม้ไว้ นำไปแต่รสหวาน ฉันนั้น

ทำตัวรูป

ตฺยาสฺส = เต + อสฺส (แยก อาเทศ ทีฆะ รวม)

ตฺเอ อสฺส	- **แยก** ตฺ ออกจาก เอ	= ปุพฺพมโธจิตมสฺสรฺ สเรน วิโยชเย.
ตฺย์ อสฺส	- **อาเทศ** เอ เป็น ย	= ยเมทนฺตสฺสาเทโส.
ตฺย์ อาสฺส	- **ทีฆะ** อ เป็น อา เพราะพยัญชนะหลัง	= ทีฆ์.
ตฺยาสฺส	- **รวม** ตฺย เข้ากับสระ อา หลัง สำเร็จรูปเป็น **ตฺยาสฺส**	= นเย ปรฺ ยุตฺเต.

อนูปฆาโต = น + อุปฆาโต (แยก ทีฆะ รวม)

อน์ อุปฆาโต	- **อาเทศ** น เป็น อน์	= สเร อน์.
อน์ อูปฆาโต	- **ทีฆะ** อุ เป็น อู เพราะพยัญชนะหลัง	= ทีฆ์.
อนูปฆาโต	- **รวม** น์ เข้ากับสระ อู หลัง สำเร็จรูปเป็น **อนูปฆาโต**	= นเย ปรฺ ยุตฺเต.

๓๘. รสฺส์. (๑ บท, รัสสวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง รัสสะ สระหน้า บ้าง

รัสสฐานะ ๓

๑. **ฉนฺทานุรกฺขเณ**	ในที่รักษาฉันท์	อุ.	**ยิฏฺฐ์ ว หุตๆ ว โลเก**	= ยิฏฺฐ์ วา หุตๆ วา โลเก
๒. **อาคเม**	ในที่ลงอาคม	อุ.	**ยถยิทำ**	= ยถา อิทำ
๓. **สโยเค**	ในที่ซ้อนพยัญชนะ	อุ.	**ปรกฺกโม**	= ปรากโม

ทำตัวรูป

ยทิว สาวเก = ยทิ วา + สาวเก (แยก อาเทศ ทีฆะ รวม)

ยทิ วฺอา สาวเก - **แยก** วฺ ออกจาก อา = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ยทิ วฺอ สาวเก - **รัสสะ** อา เป็น อ เพราะพยัญชนะหลัง = รสฺสํ.
ยทิว สาวเก - **รวม** วฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ยทิว สาวเก**

ปรกฺกโม = ปรา + กโม (แยก ทีฆะ รวม)

ปรฺอา กโม - **แยก** รฺ ออกจาก อา = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ปรฺอา กฺกโม - **ซ้อน** กฺ (กฺ สทิสเทฺวภาวะ) = ปร เทฺวภาโว จาเน.
ปรฺอ กฺกโม - เพราะ กฺก พยัญชนะสังโยค **รัสสะ** อา เป็น อ = รสฺสํ.
ปรกฺกโม - **รวม** รฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ปรกฺกโม**

ถุลฺลจฺจโย วิ. **ถูโล อจฺจโย ถุลฺลจฺจโย.**
โทษอันหนัก ชื่อว่า ถุลลัจจยะ

๓๙. โลปญฺจ ตตฺรากาโร. (๔ บท, โลป+อาคมวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง ลบสระ โอ, และลง อ อาคมแทน บ้าง

พึงทราบว่า สูตรนี้ ให้ลบสระ **โอ** ของ **เอต** และ **ต** ศัพท์เท่านั้น แล้วลง อ อาคมแทนที่ โอ
เช่น **เอโส** เป็น **เอส**, **โส** เป็น **ส**

ทำตัวรูป

เอส โข ... = เอโส โข (แยก ลบ-อาคม รวม)

เอสฺ โอ โข - **แยก** สฺ ออกจาก โอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เอสฺ อ โข - เพราะพยัญชนะ **ลบ** โอ และ**ลง** อ อาคม = โลปญฺจ ตตฺรากาโร.
เอส โข - **รวม** สฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **เอส โข ...**

เอโส = เอต + สิ
โส = ต + สิ
ส + สิ เพราะ สิ อาเทศ ต เป็น ส = เอตเตสํ โต.
ส + โอ หลัง อ การันต์ อาเทศ สิ เป็น โอ = โส.
โส แยก ลบ รวม สำเร็จรูป

จศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถ **อวุตตสมุจจยะ** รวมเอานิมิตที่สูตรยังไม่ได้กล่าวถึง คือ เพราะสระหลัง ให้ลบ โอ ของ เอต ศัพท์แล้ว ลง อ อาคมแทน เช่น เอส อตฺโถ, เอส อาโภโค, เอส อิทานิ

ทำตัวรูป

เอส อตฺโถ = เอโส อตฺโถ (แยก ลบ-อาคม รวม)

เอสฺ โอ อตฺโถ - **แยก**พยัญชนะ สฺ ออกจากสระ โอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

เอสฺ อ อตฺโถ - เพราะสระหลัง **ลบ** โอ และ**ลง** อ อาคม = จศัพท์ ในสูตร โลปญฺจ ตตฺรากาโร.

เอส อตฺโถ - **รวม**พยัญชนะ สฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **เอส อตฺโถ**

๔๐. ปร เทฺวภาโว ฯาเน. (๓ บท, สังโยควิธิ)

หลังจากสระ ซ้อนพยัญชนะให้เป็น ๒ ตัว (สทิสเทฺวภาวะ)

เทฺวภาว วิ. - **ทฺวินฺนํ ภาโว ทฺวิภาโว**. (ทฺวิ+ภาว, ตปฺปุริส)
ความเป็นพยัญชนะ ๒ ตัว ชื่อว่า ทฺวิภาวะ

- **โส เอว (ทฺวิภาโว) เทฺวภาโว**. (ทฺวิภาว+ณ สกัตถะ)
ความเป็นพยัญชนะ ๒ ตัวนั้นแล ชื่อว่า เทฺวภาวะ

"ปรสฺส เทฺวภาโว"ติ วตฺตพฺเพ อิมินา นิปาตเนน วิภตฺติโลปํ กตฺวา "ปร เทฺวภาโว ฯาเน"ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ "ปรสฺส เทฺวภาโว โหตี"ติ. (รูป.ฏี.)

พึงทราบว่า เมื่อควรกล่าวว่า "ปรสฺส เทฺวภาโว" ท่านทำการลบวิภัตติด้วยการให้ตกลงสำเร็จเลย จึงกล่าวว่า "ปร เทฺวภาโว ฯาเน" มีอรรถว่า "ปรสฺส เทฺวภาโว โหติ"

หมายเหตุ **ปัจจัย** ที่ไม่มีความหมาย เรียกว่า **สกัตถะ** (ในที่นี้ ได้แก่ ณ ปัจจัย)
บท ที่ไม่มีความหมาย เรียกว่า **ตัพภาวะ**

สกัตถปัจจัย

อุ. **ทานเมว ทานมยํ**. ทานนั่นแหละ ชื่อว่า ทานมัย (ทาน+มย สกัตถปัจจัย)
สีลเมว สีลมยํ. ศีลนั่นแหละ ชื่อว่า สีลมัย (สีล+มย สกัตถปัจจัย)
เทโวเยว เทวตา. เทพนั่นแหละ ชื่อว่า เทวดา (เทว+ตา สกัตถปัจจัย)
สุตฺตนฺตํ, สมฺมากมฺมนฺโต. พระสูตร, การงานชอบ (อนฺต สกัตถปัจจัย)

เทฺวภาวะ ๒

๑. **สทิสเทฺวภาวะ** ซ้อนพยัญชนะ ๒ ตัว เหมือนกัน = **ปร เทฺวภาโว ฯาเน**.
ได้แก่ **๑** ซ้อน **๑** = กฺก จฺจ ฏฺฏ ตฺต ปฺป
๓ ซ้อน **๓** = คฺค ชฺช ฑฺฑ ทฺท พฺพ
๕ ซ้อน **๕** = ญฺญ ณฺณ นฺน มฺม (เว้น งฺง)
ย ล ว ส ซ้อน **ย ล ว ส** = ยฺย ลฺล วฺว สฺส

๒. **อสทิสเทฺวภาวะ** ซ้อนพยัญชนะ ๒ ตัว ไม่เหมือนกัน = **วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติยปฐมา**.
ได้แก่ **๑** ซ้อน **๒** = กฺข จฺฉ ฏฺฐ ตฺถ ปฺผ
๓ ซ้อน **๔** = คฺฆ ชฺฌ ฑฺฒ ทฺธ พฺภ
๕ ซ้อน **๑ ๒ ๓ ๔** = งฺก งฺข งฺค งฺฆ (กวรรค)
= ญฺจ ญฺฉ ญฺช ญฺฌ (จวรรค)

= ณฺฏ ณฺฐ ณฺฑ ณฺฒ (ฏวรรค)
= นฺต นฺถ นฺท นฺธ (ตวรรค)
= มฺป มฺผ มฺพ มฺภ (ปวรรค)

ฐานี-ฐานะ

๑. **ฐานี** คือ อักษรที่ซ้อนอยู่ข้างหน้า เพราะมี ฐานะ ที่ตั้งพร้อมอยู่แล้ว (ตัวซ้อนใหม่)
เช่น **กฺก กฺข** (ตัวหน้าเป็น ฐานี, ตัวหลังเป็น ฐานะ)

๒. **ฐานะ** คือ อักษรที่ตั้งรอ ให้อักษรอื่นมาซ้อนตามฐานะ (ตัวเก่า
เช่น **กฺก กฺข**

เทฺวภาวฐานะ ๙

๑. **ซ้อน** พยัญชนะตัวต้นของ **ป ปติ ปฏิ** อุปสัค, และพยัญชนะตัวต้นของ **กมฺ กุส กุธ กี คห ชุต ฌา สิ สุ สมฺภู** (สํ+ภู) **สร สส** ธาตุเป็นต้น ที่อยู่หลังจากสระ **อ อิ อุ อา**
อุ. วิปฺปยุตฺโต, อธิปติปฺปจฺจโย, สุปฺปติฏฺฐิโต, อปฺปฏิปุคฺคโล, ปกฺกโม

๒. **ซ้อน** พยัญชนะตัวต้นของ **ติก ตย ตึส วต** ศัพท์เป็นต้น
อุ. กุสลตฺติกํ, โพธิตฺตยํ, ทฺวตฺตึส, สีลพฺพตํ

๓. **ซ้อน** พยัญชนะตัวสุดท้ายของ **วตฺ วฏฺ ทิส** ธาตุเป็นต้น
อุ. วตฺตติ, วฏฺฏติ, ทสฺสนํ, ผสฺโส

๔. **ซ้อน** พยัญชนะที่อยู่หลังจาก **อุ ทุ นิ** อุปสัค **ต จตุ ฉ** สังขยา (**ส** = สนฺต) เป็นต้น
อุ. อุกฺกโส, ทุกฺกรํ, นิกฺกงฺโข, ตกฺกโร, จตุกฺกํ, ฉนฺนวุติ, สปฺปุริโส

๕. **ซ้อน ย** ที่อยู่หลังจากทีฆสระ อันไม่ใช่ที่สุดบท และไม่ใช่สระ **อา**
อุ. นียฺยติ, สูยฺยติ, อภิภูยฺย, เอตฺโต

๖. **ซ้อน** ตัวอักษรที่อาเทศมาจาก **ตฺย ลฺย นฺย ทฺย** เป็นต้น ด้วยสูตร **ยวตํ ตลนท**...)
อุ. ชจฺจนฺโธ

๗. **ซ้อน** ตัวอักษรที่อาเทศมาจากสูตร **สเย จ**.
อุ. สญฺโญโค

๘. **ซ้อน** ตัวอักษรที่อาเทศมาจากสูตร **ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส**.
อุ. ปจฺจเต

๙. **ซ้อน สฺ** ของ **สี** ปัจจัย ที่อยู่หลังจาก **ตป** ศัพท์เป็นต้น ด้วยสูตร **ตปาทิโต สี**.
อุ. ตปสฺสี

๑๐. **ซ้อน** พยัญชนะในที่รักษาฉันท์
อุ. นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณํ, อุชฺชุคเตสุ เสยฺโย, คจฺฉนฺติ สุคฺคตึ

๑๑. **ซ้อน** พยัญชนะตัวต้นของ **ฆร เฌ ธสุ ภมุ** ธาตุเป็นต้น ที่อยู่หลังจาก **อ อิ อุ อา**
อุ. ปคฺฆรติ, ปรมชฺฌานํ, วิทฺธสเติ, มหพฺภยํ, วิพฺภนฺโต

๑๒. **ซ้อน** หน้าพยัญชนะตัวที่ ๒ และ ๔ ของวรรคทั้ง ๕
อุ. ปญฺจกฺขนฺธา, ชาติกฺเขตฺตํ, วิจฺฉินฺนํ, วิปฺผาโร

ทำตัวรูป

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๑ ป ปติ ปฏิ กมฺ กุส กุธ กี คห ชุต ฌา สิ สุ สมฺภู สร สส เป็นต้น

อปฺปมาโท = อ + ปมาโท (ซ้อน)
อปฺปมาโท - **ซ้อน ปฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **อปฺปมาโท**

ปกฺกโม = ป + กโม (ซ้อน)
ปกฺกโม - **ซ้อน กฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **ปกฺกโม**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๒ ติก ตย ตีส วต เป็นต้น

กุสลตฺติกํ = กุสล + ติกํ (ซ้อน)
กุสลตฺติกํ - **ซ้อน ตฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **กุสลตฺติกํ**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๓ วตฺ วฏฺ ทิส เป็นต้น

กุสลตฺติกํ = กุสล + ติกํ (ซ้อน)
กุสลตฺติกํ - **ซ้อน ตฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **กุสลตฺติกํ**

สมนฺนาคโต = สํ อนุ อาคโต (ซ้อน)
สํ อนฺอุ อาคโต - แยกพยัญชนะ นฺ ออกจากสระ อุ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
สํ อนฺ อาคโต - เพราะสระ อา หลัง ลบสระ อุ หน้า = สรา สเร โลปิ.
สํ อนาคโต - รวมพยัญชนะ นฺ เข้ากับสระ อา หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สมฺ อนาคโต - เพราะสระ อ หลัง อาเทศนิคคหิต เป็น มฺ = มทา สเร.
สมนาคโต - รวมพยัญชนะ มฺ เข้ากับสระ อ หลัง = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สมนฺนาคโต - **ซ้อน นฺ** หน้า น = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **สมนฺนาคโต**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๔ อุ ทุ นิ เป็นต้น

ทุกฺกรํ = ทุ + กรํ (ซ้อน)
ทุกฺกรํ - **ซ้อน กฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **ทุกฺกรํ**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๕ ย เป็นต้น

นียฺยติ = นี + ย + ติ (ซ้อน)
นียฺยติ - **ซ้อน ยฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **นียฺยติ**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๖ ยวตฺ เป็นต้น

ชจฺจนฺโธ = ชาติ + อนฺโธ (แยก อาเทศ ซ้อน รัสสะ รวม)

ชาตฺอิ อนฺโธ - **แยก** ตฺ ออกจาก อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ชาตฺย อนฺโธ - **อาเทศ** อิ เป็น ย = อิวณฺโณ ยํ นวา.
ชาจ อนฺโธ - **อาเทศ** ตฺย เป็น จ = ยวตๆ ตลนทการานำ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตำ.
ชาจฺจ อนฺโธ - **ซ้อน จฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
ชจฺจ อนฺโธ - **รัสสะ** อา เป็น อ = รสฺสำ.
ชจฺจนฺโธ - แยก ลบ รวม สำเร็จรูปเป็น **ชจฺจนฺโธ**

สญฺโญโค = สำ + โยโค (อาเทศ ซ้อน)
สโญโค - **อาเทศ** ำ กับ ย เป็น ญ = สเย จ.
สญฺโญโค - **ซ้อน ญฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **สญฺโญโค**

ปจฺจเต = ปจฺ + ย + เต (อาเทศ ซ้อน)
ป จ เต - **อาเทศ** จฺย เป็น จ = ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตำ สธาตฺวนฺตสฺส.
ปจฺจเต - **ซ้อน จฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **ปจฺจเต**

ตปสฺสี = ตป + สี (อาเทศ ซ้อน)
ตปสฺสี - **ซ้อน สฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **ตปสฺสี**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๗ ฉันทานุรักขณะ

นปฺปชฺชเห = น + ปชฺชเห (ซ้อน)
นปฺปชฺชเห - **ซ้อน ปฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **นปฺปชฺชเห**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๘ ฆร เฌ ธสุ ภมุ เป็นต้น

ปคฺฆรติ = ป + ฆรติ (ซ้อน)
ปคฺฆรติ - **ซ้อน คฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานำ ตติยปฐมา.
สำเร็จรูปเป็น **นปฺปชฺชเห**

เทฺวภาวฐานะ ที่ ๙ จตุตถทุติยา เป็นต้น

รูปกฺขนฺโธ = รูป + ขนฺโธ (ซ้อน)
รูปกฺขนฺโธ - **ซ้อน กฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานำ ตติยปฐมา.
สำเร็จรูปเป็น **รูปกฺขนฺโธ**

๔๑. ยวตๆ ตลนทการานำ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตำ. (๔ บท, อาเทสวิธิ)

อาเทศ ตฺย เป็น จ, ลฺย ป็น ล, นฺย เป็น ญ, และ ทฺย เป็น ช บ้าง

สูตร

๑. **ตฺย** เป็น **จ** เช่น ชจฺจนฺโธ = ชาติ อนฺโธ
๒. **ลฺย** เป็น **ล** เช่น วิปลฺลาโส = วิปลิ อาโส

๓. **นฺย** เป็น **ญ** เช่น อญฺญาโย = อานิ อาโย
๔. **ทฺย** เป็น **ช** เช่น ยชฺเชวํ = ยทิ เอวํ

การศัพท์

การศัพท์ รวมเอาการอาเทศต่อไปนี้

๑. สฺย เป็น ส, *(ลฺย เป็น ล)*
๒. กวรรค : กฺย เป็น ก, ขฺย เป็น ข, คฺย เป็น ค, ฆฺย เป็น ฆ, งฺย เป็น ง
๓. จวรรค : จฺย เป็น จ, ฉฺย เป็น ฉ, ชฺย เป็น ช, ฌฺย เป็น ฌ, ญฺย เป็น ญ
๔. ฏวรรค : ฏฺย เป็น ฏ, ฐฺย เป็น ฐ, ฑฺย เป็น ฑ, ฒฺย เป็น ฒ, ณฺย เป็น ณ
๕. ตวรรค : *(ตฺย เป็น จ)*, ถฺย เป็น ฉ, *(ทฺย เป็น ช)*, ธฺย เป็น ฌ, *(นฺย เป็น ญ)*
๖. ปวรรค : ปฺย เป็น ป, ผฺย เป็น ผ, พฺย เป็น พ, ภฺย เป็น ภ, มฺย เป็น ม

(สูตร ยวตๆ ... ไม่กล่าวถึงอักษร ย ร ว ห ฬ อ)

ทำตัวรูป

ชจฺจนฺโธ = ชาติ + อนฺโธ
ชาตฺอิ อนฺโธ - **แยก** พยัญชนะ ตฺ ออกจากสระ อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรๆ สเรน วิโยชเย.
ชาตฺย อนฺโธ - **อาเทศ** สระ อิ เป็น ย = อิวณฺโณ ยๆ นวา.
ชาจ อนฺโธ - **อาเทศ** ตฺย เป็น จ = ยวตๆ ตลนทการานๆ พฺยญฺชนานิ ...
ชาจฺจ อนฺโธ - **ซ้อน จฺ** (จฺ สทิสเทฺวภาวะ) = ปร เทฺวภาโว จาเน.
ชจฺจ อนฺโธ - เพราะพยัญชนะหลัง รัสสะ อา เป็น อ = รสฺสๆ.
ชจฺจนฺโธ - **แยก ลบ รวม**
ชจฺจนฺโธ - สำเร็จรูปเป็น **ชจฺจนฺโธ**

๔๒. **วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปญฺจมา.** (๓ บท, นิยมสังโยควิธิ)
เมื่อสมควรแล้ว ซ้อนพยัญชนะตัวที่ ๓ และ ๑ หน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ และ ๒ ในวรรคเดียวกัน ตามลำดับ (อสทิสเทฺวภาวะ)
ให้ซ้อนพยัญชนะที่ ๑ หน้าพยัญชนะที่ ๒ และซ้อนพยัญชนะที่ ๓ หน้าพยัญชนะที่ ๔ ในวรรคเดียวกัน

ลักษณะของสูตร ๖

สญฺญา จ ปริภาสา จ วิธีปิ นิยโมปิ จ
อติเทโสธิกาโรติ ฉธา วา สุตฺตลกฺขณๆ.

สูตรมีลักษณะ ๖ อย่าง คือ

๑. **สัญญาสูตร** สูตรตั้งชื่อ เช่น อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสๆ.
๒. **ปริภาสาสูตร** สูตรกล่าวครอบคลุม เช่น ปุพฺพมโธจิตมสฺสรๆ สเรน วิโยชเย.
๓. **วิธิสูตร** สูตรกำหนดวิธีการ เช่น สรา สเร โลปๆ.
๔. **นิยมสูตร** สูตรกำหนดวิธีแน่นอน เช่น วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปญฺจมา
๕. **อติเทสสูตร** สูตรชี้แจง เช่น ตทฺธิตสมาสกิตกา นามๆวา...
๖. **อธิการสูตร** สูตรตามไปไกล เช่น ชินวจนยุตฺตๆ หิ.

ทำตัวรูป

โพชฺฌงฺคา = โพธิ + องฺคา (แยก อาเทศ ซ้อน รวม)
โพธฺอิ องฺคา - **แยก** ธฺ ออกจาก อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
โพธฺย องฺคา - **อาเทศ** อิ เป็น ย = อิวณฺโณ ยํ นวา.
โพฌฺ องฺคา - **อาเทศ** ธฺย เป็น ฌ = การศัพท์ ใน ยวตๆ ตลนท...
โพชฺฌฺ องฺคา - **ซ้อน ชฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปจฺมา.
โพชฺฌงฺคา - **รวม** ชฺฌฺ เข้ากับ อ หลัง
สำเร็จรูปเป็น **โพชฺฌงฺคา**

สพฺภิ = สภา+ย (ลง แยก ลบ อาเทศ ซ้อน รวม) (สนฺโต ภาสนฺติ เอตฺถาติ สภา)
สภา ย - **ลง ย** ปัจจัย ในอรรถสาธุ = จศัพท์ ใน ชาตาทีนมิมิยา จ.
สภฺ อา ย - **แยก** ภฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
สภฺ ย - **ลบ** อา เพราะ ย = อวณฺโณ เย โลปญฺจ.
สภ - **อาเทศ** ภฺย เป็น ภ = การศัพท์ใน ยวตๆ ตลนท...
สพฺภ - **ซ้อน พฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปจฺมา.
สพฺภิ - เรียกว่านาม, ลง สิ, สิเป็น อๆ, แยก ลบ รวม
สำเร็จรูปเป็น **สพฺภิ**

พุชฺฌิตพฺพำ = พุธฺยอิตพฺพำ (อาเทศ ซ้อน แยก ลบ รวม)
พุฌอิตพฺพำ - **อาเทศ** ธฺย เป็น ฌ = ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตๆ ...
พุชฺฌิตพฺพำ - **ซ้อน ชฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปจฺมา.
พุชฺฌิตพฺพำ - แยก ลบ รวม สำเร็จรูปเป็น **พุชฺฌิตพฺพำ**

พุชฺฌติ = พุธฺยติ (อาเทศ ซ้อน)
พุฌติ - **อาเทศ** ธฺย เป็น ฌ = ตถา กตฺตริ จ.
พุชฺฌติ - **ซ้อน ชฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปจฺมา.
พุชฺฌติ - สำเร็จรูปเป็น **พุชฺฌติ**

สูตร โท ธสฺส จ.

อาเทศ ธ ของ อิธ ที่อยู่หลังจาก เอก เท่านั้น เป็น ท เช่น เอกมิทาหๆ

จศัพท์ใน โท ธสฺส จ มี ๙ วิธี

๑. อาเทศ ธ ของ สาธุ เป็น ห เช่น สาหุ ทสฺสนๆ

๒. ปจมสฺส วคฺคทุติโย อาเทศพยัญชนะที่ ๑ เป็นที่ ๒ ของวรรคนั้นๆ

เช่น นิกมติ, นิปตฺติ, นิจโย, นิจรติ, นิตรณๆ

นิกฺขมติ = นิกมติ (อาเทศ ซ้อน)
นิขมติ - **อาเทศ** ก เป็น ข = จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.
นิกฺขมติ - **ซ้อน กฺ** อสทิสเทฺวภาวะ = วคฺเค โฆสาโฆสานๆ ตติยปจฺมา.
นิกฺขมติ - สำเร็จรูปเป็น **นิกฺขมติ**

๓. โพ วสฺส อาเทศ วฺว เป็น พฺพ

เช่น กุพฺพนฺโต, กุพฺพาโน, กุพฺพนฺติ, ทิพฺพติ, ทิพฺพนฺโต, สิพฺพติ, สิพฺพนฺโต. ปพฺพชติ, ปพฺพชนฺโต, นิพฺพานํ, นิพฺพุโต, นิพฺพินฺทติ, อุทยพฺพยํ

กุพฺพนฺโต = กุวนฺโต (แยก อาเทศ ซ้อน รวม)
กุวฺวนฺโต - **ซ้อน วฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
กุพฺพนฺโต - **อาเทศ** วฺว เป็น พฺพ = โพ วสฺส หรือ จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.
กุพฺพนฺโต - สำเร็จรูปเป็น **กุพฺพนฺโต**

ทิพฺพติ = ทิวฺยติ (อาเทศ ซ้อน อาเทศ)
ทิวติ - **อาเทศ** วฺย เป็น ว = ตถา กตฺตริ จ.
ทิวฺวติ - **ซ้อน วฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
ทิพฺพติ - **อาเทศ** วฺว เป็น พฺพ = โพ วสฺส หรือ จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.
- สำเร็จรูปเป็น **ทิพฺพติ**

๔. โล รสฺส อาเทศ ร เป็น ล

เช่น ปลิปนฺโน, ปลิโพโธ, ปลฺลงฺกํ, กลุโน, มหาสาโล, มาลุโต, สุขุมาโล

ปลฺลงฺกํ = ปริ องฺกํ (อาเทศ แยก ซ้อน ลบ รวม)
ปลิ องฺกํ - **อาเทศ** รฺ เป็น ลฺ = โล รสฺส หรือ จศัพท์ใน โท ธสฺส จ.
ปลฺอิ องฺกํ - **แยก** ลฺ ออกจาก อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ปลฺย องฺกํ - **อาเทศ** อิ เป็น ย = อิวณฺโณ ยํ นวา.
ปล องฺกํ - **อาเทศ** ลฺย เป็น ล = ยวตๆ ตลนทการานๆ พฺยญฺชนานิ ...
ปลฺล องฺกํ - **ซ้อน ลฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
ปลฺลงฺกํ - แยก ลบ รวม. สำเร็จรูปเป็น **ปลฺลงฺกํ**

๕. **โฏ ตสฺส** ต เป็น ฏ เช่น ทุกฺกฏๆ, สุกฏๆ, ปหโฏ, ปตฺถโฏ, อุทฺธโฏ, วิสโฏ
๖. **โก ตสฺส** ต เป็น ก เช่น **นิยโก** = นิยโต
๗. **โย ชสฺส** ช เป็น ย เช่น **นิยฺปุตฺตๆ** = นิชฺปุตฺตๆ
๘. **โก คสฺส** ค เป็น ก เช่น **กุลูปโก** = กุลูปโค
๙. **โณ นสฺส** น เป็น ณ เช่น **ปณิธานๆ** = ปนิธานๆ, **ปณาโม** = ปนาโม, **ปณีตๆ** = ปนีตๆ ปริณโต, ปริณาโม, นิณฺณโย, อุณฺณโต, โอณโต เป็นต้น

โยควิภาคะ วิธีแบ่งสูตร ๓

๑. **วินาธิการโยควิภาค** แบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมา
เช่น **โยนๆ โน** โยควิภาคะ ในสูตร **โยนๆ โน.**

๒. **วิสุๆกรณโยควิภาค** แบ่งวิธีของสูตรออกเป็นหลายส่วน (มี ๙ ส่วน เป็นต้น)
เช่น **โพ วสฺส** ใน จศัพท์ของสูตร **โท ธสฺส จ.**

๓. **ทุวิธากรณโยควิภาค** แบ่งสูตรออกเป็น ๒ ส่วน
เช่น **มหา** โยควิภาคะ ในสูตร **มหา สเร.**

๔๓. กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหรือพยัญชนะหลัง อาเทศ ปติ เป็น ปฏิ บ้าง

ทำตัวรูป

ปฏฺคฺคิ = ปติ + อคฺคิ (แยก อาเทศ ซ้อน รวม)
ปฏิ อคฺคิ - เพราะสระหลัง อาเทศ ปติ เป็น ปฏิ = กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส.
ปฏฺคฺคิ - แยก ลบ รวม สำเร็จรูปเป็น **ปฏฺคฺคิ**

อุทาหรณ์

อนุชานามิ ภิกฺขเว ทวฑาเห ฑยฺหมาเน ปฏฺคฺคึ ทาตุ์ ปริตฺตํ กาตุ์.
ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต เมื่อไฟไหม้มา ให้จุดไฟรับ เพื่อทำการป้องกัน (วิ.จูฬ. ๗/๒๘๓)

๔๔. ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง อาเทศสระสุดท้ายของ ปุถ เป็น อุ

ทำตัวรูป

ปุถุชฺชโน = ปุถ ชโน (แยก อาเทศ ซ้อน รวม)
ปุถฺอ ชโน - **แยก** ถ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ปุถฺอุ ชโน - เพราะพยัญชนะหลัง **อาเทศ** อ เป็น อุ = ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.
ปุถฺอุ ชฺชโน - **ซ้อน ชฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
ปุถุชฺชโน - **รวม** ถ เข้ากับ อุ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ปุถุชฺชโน**

อนฺตศัพท์ที่ตามมา ให้อาเทศสระสุดท้ายของศัพท์ที่ไม่ใช่ ปุถ เป็น อุ เพราะสระหลังได้

มนุญฺญํ = มโน อญฺญํ (แยก อาเทศ ลบ รวม)
มนฺโอ อญฺญํ - **แยก** นฺ ออกจาก โอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
มนฺอุ อญฺญํ - **อาเทศ** โอ เป็น อุ = อนฺตศัพท์ที่ตามมาใน ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.
มนฺอุ ญฺญํ - หลังจาก อุ **ลบ** อ = วา ปโร อสรูปา.
มนุญฺญํ - **รวม** นฺ เข้ากับ อุ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **มนุญฺญํ**

เอวุ์มํ = เอวํ อิมํ (ลบ แยก อาเทศ ลบ รวม)
เอว อิมํ - **ลบ** นิคคหิต เพราะสระหลัง = กฺวจิ โลปิ.
เอวฺอ อิมํ - **แยก** วฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
เอวฺอุ อิมํ - **อาเทศ** อ เป็น อุ = อนฺตศัพท์ที่ตามมาใน ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.
เอวฺอุ มํ - หลังจาก อุ **ลบ** อิ = วา ปโร อสรูปา.
เอวุ์มํ - รวม วฺ เข้ากับ อุ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **เอวุ์มํ**

อิเตฺววํ = อิติ เอวํ (แยก อาเทศ รวม)
อิตฺอิ เอวํ - **แยก** ตฺ ออกจาก อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
อิตฺอุ เอวํ - **อาเทศ** อิ เป็น อุ = อนฺตศัพท์ที่ตามมาใน ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.
อิตฺวฺ เอวํ - **อาเทศ** อุ เป็น ว = วโมทุทนฺตานำ.

อิเตฺววฺ (ตฺวฺเ) - รวม ตฺวฺ เข้ากับ เอ = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อิเตฺววฺ**

๔๕. โอ อวสฺส. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง อาเทศ อว เป็น โอ บ้าง

ทำตัวรูป

โอกาโส = อวกาโส (อาเทศ)
โอกาโส - เพราะพยัญชนะหลัง **อาเทศ** อว เป็น โอ = โอ อวสฺส.
สำเร็จรูปเป็น **โอกาโส**

๔๖. ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ. (๔ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง อาเทศ อว เป็น อุ อันเป็นวิปริตของ โอ นั้น ในอุปบทด้วย

วุทธิ หรือ **วิปริต**

อุ เป็น **โอ** เรียกว่า **วุทธิ**, **โอ** เป็น **อุ** เรียกว่า **วิปริต**
อาเทศ **อว** เป็น **โอ**, **โอ** วิปริตเป็น **อุ** (หลายขั้นตอน)
จึงให้ **อว** เป็น **อุ** วิปริตของ **โอ** (ขั้นตอนเดียว)

วิ. **อุโปจฺจาริตำ ปทำ อุปปทำ**. บทอันสวดใกล้ธาตุ คือ อุปสัคที่เรียงอยู่หน้าธาตุ

อุปสัคที่อยู่หน้าธาตุ เรียกว่า **อุปบท** เช่น อวคเต = อว+คมุ+อ+เต
นามที่อยู่หน้าธาตุ เรียกว่า **สัททูปบท** เช่น ทีปงฺกโร = ทีปำ+กร+ณ+สิ

ทำตัวรูป

อุคฺคเต = อวคเต (อาเทศ ซ้อน)
อุคเต - **อาเทศ** อว เป็น อุ วิปริตของ โอ = ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.
อุคฺคเต - **ซ้อน คฺ** สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว จาเน.
สำเร็จรูปเป็น **อุคฺคเต**

จิตฺตคุ = จิตฺตโค (แยก อาเทศ รวม)
จิตฺตคฺโอ - **แยก** คฺ ออกจาก โอ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
จิตฺตคฺอุ - **วิปริต** โอ เป็น อุ = ตพฺพิปรีโต โยควิภาคะ ใน ตพฺพิปรีตูปปเท พฺย...
จิตฺตคุ - รวม คฺ เข้ากับ อุ = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **จิตฺตคุ**

๔๗. กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน. (๓ บท, อาคมวิธิ)

เพราะพยัญชนะหลัง ลง โอ อาคม บ้าง

โอ อาคมนี้ จะลงหลังจาก **อติปฺป** และ **ปร** ศัพท์
จศัพท์ในสูตร ยวมทนตรลา จาคมา ให้ลง **คฺ** อาคม หลังจาก **อติปฺป** ศัพท์ด้วย

ทำตัวรูป

อติปฺปโค โข = อติปฺป โข (อาคม อาคม รวม)
อติปฺป โอ โข - เพราะพยัญชนะหลัง **ลง โอ อาคม** = กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.
อติปฺป คฺโอ โข - เพราะสระหลัง **ลง คฺ อาคม** = จศัพท์ในสูตร ยวมทนตรลา...
อติปฺปโค โข - รวม คฺ เข้ากับ โอ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **อติปฺปโค โข**

ปโรสตํ = ปรสตํ (แยก อาคม ลบ รวม)
ปรฺ อ โอ สตํ - **ลง โอ อาคม** = กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.
ปรฺ อ สตํ - **แยก** รฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
ปรฺ โอ สตํ - **ลบ** อ หน้า เพราะ โอ หลัง = สรา สเร โลปิ.
ปโรสตํ - รวม รฺ เข้ากับ โอ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ปโรสตํ**

วิ. **สตโต ปรํ ปโรสตํ.** อื่นจากร้อย หรือ ร้อยกว่า
สตโต ปโร ปโรสตํ. อื่นจากร้อย หรือ ร้อยกว่า (ธาน.ฏี.)
สหสฺสโต ปรํ ปโรสหสฺสํ. อื่นจากพัน หรือ พันกว่า

๔๘. เอเตสโม โลเป. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เมื่อลบวิภัตติแล้ว อาเทศสระสุดท้ายของ มโนคณะ ศัพท์เป็นต้น เป็น โอ

ทำตัวรูป

มโนมยํ = มนมยํ (แยก อาเทศ รวม)
มนฺอมยํ - **แยก** นฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.
มนฺโอมยํ - **อาเทศ** อ เป็น โอ = เอเตสโม โลเป.
มโนมยํ - รวม นฺ เข้ากับ โอ = นเย ปรํ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **มโนมยํ**

วิ. **มนสา นิพฺพตฺตํ มโนมยํ.** สำเร็จด้วยใจ (นิพพัตตตัทธิต)
อยสา นิพฺพตฺตํ อโยมยํ. สำเร็จด้วยเหล็ก (นิพพัตตตัทธิต)
อยสฺส ปตฺโต อโยปตฺโต. บาตเหล็ก (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

มโนคณะ

มโน วโจ วโย เตโช ตโป เจโต ตโม ยโส
อโย ปโย สิโร ฉนฺโท สโร อุโร รโห อโห.

มน ใจ, วจ วาจา, วย วัย, เตช เดช, ตป ตบะ, เจต ใจ, ตม ความมืด, ยส ยศ
อย เหล็ก, ปย น้ำนม, สิร ศีรษะ, ฉนฺท ฉันท์, สร สระน้ำ, อุร อก, รห ที่ลับ, อห วัน

มโนมยํ เป็น ตัทธิต
มโนธาตุ, มโนวิญฺญาณํ, มโนสุจริตํ เป็น สมาส

อาทิศัพท์ รวมเอา อาโปธาตุ, วาโยธาตุ

วาศัพท์ที่ตามมาจากสูตร “ส สเร วาคโม” ด้วยวิธีราชสีห์เหลียวหลัง ห้ามอาเทศสระสุดท้าย มโนคณะ เป็น **โอ** บ้าง เช่น มนมตฺเตน, อยกปลฺลํ เป็นต้น

ข้าว**มธุปายาส** = มธุ+ปย+อาส, มธุ น้ำผึ้ง, ปย น้ำนม, อาส ข้าว

จบ พยัญชนสนธิ

—- o —-

๑.๕. นิคคหีตสนธิวิธาน

วิธีต่อนิคคหิต

๔๙. วคฺคนฺตํ วา วคฺเค. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะพยัญชนะวรรค อาเทศ นิคคหิต (ฺ) เป็นพยัญชนะสุดท้ายวรรค บ้าง

นิคคหิตเป็นวัคคันตะ	เพราะพยัญชนะวรรค
° เป็นวัคคันตะ **งฺ**	**ก ข ค ฆ ง**
° เป็นวัคคันตะ **ญฺ**	**จ ฉ ช ฌ ญ**
° เป็นวัคคันตะ **ณฺ**	**ฏ ฐ ฑ ฒ ณ**
° เป็นวัคคันตะ **นฺ**	**ต ถ ท ธ น**
° เป็นวัคคันตะ **มฺ**	**ป ผ พ ภ ม**

ทำตัวรูป

ตงฺกโรติ = ตํ กโรติ (อาเทศ)
ตงฺกโรติ - เพราะ กวรรค **อาเทศ** นิคคหิต เป็น วัคคันตะ งฺ = วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
สำเร็จรูปเป็น **ตงฺกโรติ**

วาศัพท์

วาศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถวัตถิตวิภาสา กำหนดวิธี ๓ อย่าง คือ

๑. **นิจจวิธี** อาเทศแน่นอน เช่น ตณฺหงฺกโร, รณญฺชโห, สณฺฐิโต, ชุตินฺธโร, สมฺมโต
๒. **อนิจจวิธี** อาเทศไม่แน่นอน เช่น ตงฺกโรติ ตํ กโรติ, ตงฺขณํ ตํ ขณํ, สงฺคโห สํคโห
๓. **อสันตวิธี** ไม่อาเทศเลย เช่น น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ, สรณํ คจฺฉามิ

วาศัพท์ในสูตร “ปโร วา สโร” ข้างหน้า กำหนดวิธีอื่นอีก คือ เพราะ ล อาเทศนิคคหิตที่ สํ อุปสัค และที่ ปุม ศัพท์เป็น ลฺ ได้ เช่น ปฏิสลฺลีโน, ... ปุลฺลิงฺคํ เป็นต้น

ทำตัวรูป

ปุลฺลิงฺคํ = ปุลิงฺคํ, ปุมลิงฺคํ (อาเทศ)
ปุมลิงฺคํ - เรียก อุ ว่า ล = อิวณฺณุวณฺณา ฌลา.
ปุลิงฺคํ - หลังจาก ล **อาเทศ** ม เป็น นิคคหิต = อโม นิคฺคหีตํ ฌลเปหิ.
ปุลฺลิงฺคํ - เพราะ ล อาเทศ **นิคคหิต** เป็น ลฺ = วาศัพท์ใน ปโร วา สโร.
สำเร็จรูปเป็น **ปุลฺลิงฺคํ**

๕๐. เอเห ญํ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะ เอ และ ห ข้างหลัง อาเทศ นิคคหิต เป็น ญฺ บ้าง

ทำตัวรูป

ปจฺจตฺตญฺเญว = ปจฺจตฺตํ เอว (อาเทศ ซ้อน รวม)
ปจฺจตฺตเญว - เพราะ เอ **อาเทศ** นิคคหิต เป็น ญ = เอเห ญ.
ปจฺจตฺตญฺเญว - **ซ้อน** ญ สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฐาเน.
สำเร็จรูปเป็น **ปจฺจตฺตญฺเญว**

ตญฺหิ = ตํ หิ (อาเทศ)
ตญฺหิ - เพราะ ห **อาเทศ** นิคคหิต เป็น ญ = เอเห ญ.
สำเร็จรูปเป็น **ตญฺหิ**

วาศัพท์ที่ตามมา มีอรรถวัตถิตวิภาสา เป็นอสันตวิธี ไม่มีการอาเทศนิคคหิตเป็น ญ เพราะอักษรอื่นนอกจาก เอว และ หิ เช่น เอวเมตํ = เอวํ เอตํ, เอวํ โหติ

เพราะ เอว เมื่ออาเทศนิคคหิตเป็น ญ แล้ว ให้ซ้อน ญ ด้วย

๕๑. **ส เย จ.** (๓ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะ ย อาเทศ นิคคหิต กับ ย เป็น ญ บ้าง

ทำตัวรูป

สญฺโญโค = สโยโค (อาเทศ ซ้อน)
สโญโค - เพราะ ย **อาเทศ** นิคคหิต กับ ย เป็น ญ = ส เย จ.
สญฺโญโค - **ซ้อน** ญ สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฐาเน.
สำเร็จรูปเป็น **สญฺโญโค**

วาศัพท์ที่ตามมา มีอรรถ**วัตถิตวิภาสา** กำหนดให้อาเทศได้เฉพาะนิคคหิตของ **สํ** อุปสัค และ **ย** สัพพนามเท่านั้น นอกจากนี้ ไม่มีการอาเทศ เช่น เอตํ โยชนํ, ตํ ยานํ

คำว่า "**ส**" ในสูตร "**ส เย จ**" เกิดจากการลบ **ห** ของ **สห** (ด้วยสูตร เตสุ วุทธิ...) เพราะท่านต้องการแสดงวิธีการลบอักษรบางตัวออก เพื่อสวดสะดวก ในรูปพิเศษต่อไปนี้

ปฏิสงฺขาย โยนิโส	ลบ ย จึงเป็น	**ปฏิสงฺขา โยนิโส**
สยํ อภิญฺญาย สจฺฉิกตฺวา	ลบ ย จึงเป็น	**สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา**
ปริเยสนาย	ลบ ย จึงเป็น	**ปริเยสนา**

อุทาหรณ์ทั้ง ๓ นี้ มีการลบ ย เพื่อสวดสะดวก = เตสุ วุทธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา จ.

๕๒. **มหา สเร.** (๒ บท, อาเทสวิธิ)

เพราะสระหลัง อาเทศ นิคคหิต เป็น มฺ และ ทฺ บ้าง

วาศัพท์ที่ตามมา มีอรรถ**วัตถิตวิภาสา** กำหนดให้อาเทศนิคคหิตเป็น **ทฺ** ที่อยู่หลังจาก **ย ต เอต** สัพพนามเท่านั้น

ทำตัวรูป

ตมหํ พฺรูมิ = ตํ อหํ พฺรูมิ (อาเทศ รวม)

ตมฺ อหำ พฺรูมิ - เพราะสระหลัง **อาเทศ** นิคคหิต เป็น มฺ = มทา สเร.
ตมหำ พฺรูมิ - **รวม** มฺ เข้ากับ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ตมหำ พฺรูมิ**

มทา ทฺวิธาโยควิภาคะ คือการแบ่งสูตรออกเป็น ๒ ส่วน เพื่อให้อาเทศนิคคหิตเป็น **มฺ** เพราะพยัญชนะหลัง เช่น พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามิ เป็นต้น

๕๓. กฺวจิ โลปำ. (๒ บท, โลปวิธิ)
เพราะสระหลัง ลบนิคคหิต บ้าง (ในที่รักษาฉันท์ และสวดสะดวก)

ทำตัวรูป

ตาสาหำ = ตาสำ อหำ (ลบ แยก ลบ ทีฆะ รวม)
ตาส อหำ - เพราะสระหลัง **ลบ** นิคคหิต = กฺวจิ โลปำ.
ตาสฺอ อหำ - **แยก** สฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
ตาสฺ อหำ - **ลบ** สระ อ หน้า = สรา สเร โลปำ.
ตาสฺ อาหำ - **ทีฆะ** สระ อ หลัง เป็น อา = ทีฆำ.
ตาสาหำ - **รวม** สฺ เข้ากับ อา หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ตาสาหำ**

๕๔. พฺยญฺชเน จ. (๒ บท, โลปวิธิ)
เพราะพยัญชนะหลัง ลบนิคคหิต บ้าง (ในที่รักษาฉันท์เป็นต้น)

เพราะ **ร** และ **ห** ข้างหลัง ให้**ทีฆะ**สระสุดท้ายของอุปสัค

ทำตัวรูป

อริยสจฺจาน ทสฺสนำ = อริยสจฺจานำ ทสฺสนำ (อาเทศ)
อริยสจฺจาน ทสฺสนำ - **ลบ** นิคคหิต เพราะพยัญชนะ = พฺยญฺชเน จ.
สำเร็จรูปเป็น **อริยสจฺจาน ทสฺสนำ**

สารตฺโถ = สำ รตฺโถ (อาเทศ รวม)
ส รตฺโถ - เพราะ ร พยัญชนะหลัง **ลบ** นิคคหิต = พฺยญฺชเน จ.
สฺอ รตฺโถ - **แยก** สฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
สฺอา รตฺโถ - เพราะ ร พยัญชนะหลัง **ทีฆะ** อ เป็น อา = ทีฆำ. (พยัญชนสนธิ)
สารตฺโถ - **รวม** สฺ เข้ากับ อา หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **สารตฺโถ**

๕๕. ปโร วา สโร. (๓ บท, โลปวิธิ)
ลบสระที่อยู่หลังจากนิคคหิต บ้าง

เมื่อลบสระหลังจากนิคคหิตแล้ว อาเทศนิคคหิตเป็น วัคคันตะ อักษรสุดท้ายของวรรค

ทำตัวรูป

กตนฺติ = กตำ อิติ (ลบ อาเทศ)
กตำ ติ - **ลบ** สระ อิ ที่อยู่หลังนิคคหิต = ปโร วา สโร.
กตนฺติ - **อาเทศ** นิคคหิตเป็น วัคคันตะ น = วคฺคนฺตำ วา วคฺเค.
สำเร็จรูปเป็น **กตนฺติ**

วาศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถวัตถิตวิภาสา กำหนดให้ลบสระของ อิติ อิว อิทานิ อสิ อปิ เอว ศัพท์เป็นต้นเท่านั้น ถ้าเป็นสระของศัพท์อื่นจะไม่ทำ เช่น อหำ เอตฺถ, เอตำ อโหสิ

๕๖. พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค. (๓ บท, โลปวิธิ)

(เมื่อลบสระที่อยู่หลังจากนิคคหิตแล้ว) พยัญชนะสังโยค เป็นวิสังโยค

สังโยค เป็น **วิสังโยค** มี ๒ วิธี

๑. พยัญชนะสังโยค ๒ ตัวที่เหมือนกัน ทำให้เหลือตัวเดียว ด้วยสูตรนี้โดยตรง
เช่น **เอวำ อสฺส** เป็น **เอวสฺส** (เมื่อลบสระแล้ว ลบ สฺ หนึ่งตัว)

๒. พยัญชนะสังโยค ๓ ตัวที่เหมือนกัน ๒ ตัว ทำให้เหลือตัวเดียว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้
เช่น **อคฺคฺยาคารำ** เป็น **อคฺยาคารำ** (ลบ คฺ ตัวหน้า)

สังโยค คืออะไร

สังโยค หรือ สัญโญคะ คือ พยัญชนะที่ซ้อนกัน ๒ หรือ ๓ ตัว โดยไม่มีวัณณะ(สระ) และกาละ(เว้นวรรค)คั่นกลาง เช่น กฺก กฺข คฺค คฺฆ งฺก งฺข งฺค งฺฆ งฺขฺย นฺทฺร เป็นต้น

ทำตัวรูป

เอวสฺส = เอวำ อสฺส (ลบ ลบ)
เอวำ สฺส - **ลบ** สระที่อยู่หลังนิคคหิต = ปโร วา สโร.
เอวำ ส - **ลบ** สฺ ตัวหน้า = พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.
สำเร็จรูปเป็น **เอวสฺส**

อคฺยาคารำ = อคฺคิ อคารำ (แยก อาเทศ แยก ลบ ทีฆะ รวม ลบ)
อคฺคฺอิ อคารำ - **แยก** คฺ ออกจาก อิ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
อคฺคฺยฺ อคารำ - **อาเทศ** อิ เป็น ย = อิวณฺโณ ยำ นวา.
อคฺคฺยฺ อาคารำ - **ทีฆะ** อ หลังเป็น อา = ทีฆำ.
อคฺคฺยาคารำ - **รวม** คฺคฺยฺ เข้ากับ อา หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
อคฺยาคารำ - **ลบ** คฺ ตัวหน้า = จศัพท์ใน พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.
สำเร็จรูปเป็น **อคฺยาคารำ**

๕๗. นิคฺคหีตญฺจ. (๒ บท, อาคมวิธิ)

เพราะสระหรือเพราะพยัญชนะ ลงนิคคหิตอาคม บ้าง (เพื่อสวดสะดวก)

นิคคหิตอาคม จะลงหลังจากรัสสสระเท่านั้น เพราะนิคคหิตตามหลังรัสสสระ

ทำตัวรูป

จกฺขุ์ อุทปาทิ = จกฺขุ อุทปาทิ (ลบ อาเทศ)
จกฺขุ์ อุทปาทิ - เพราะสระ **ลง** นิคคหิตอาคม = นิคฺคหีตญฺจ.
สำเร็จรูปเป็น **จกฺขุ์ อุทปาทิ**

๕๘. อำ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตำ. (๓ บท, นิเสธวิธิ) (หรือปกติหรืออาเทส)

เพราะพยัญชนะ อาเทศนิคคหิต เป็น อำ

คำว่า "อำ"

คำว่า "**อำ**" ในสูตรนี้ มี ๒ วิธี คือ

๑. หมายถึง ◌ำ เท่านั้น ท่านใส่สระ อ เพื่อให้สวดสะดวก
๒. หมายถึง อำ มีสระด้วย จึงมีการลบสระหน้าแล้วปกติสระหลัง = สรโลโป ...

ทำตัวรูป ๑

เอวำ วุตฺเต = เอวำ วุตฺเต (ลบ อาเทศ)
เอวำ วุตฺเต - **อาเทศ** นิคคหิต เป็น นิคคหิต = อำ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตำ. (อกาโร อุจฺจารณตฺโถ)
สำเร็จรูปเป็น **เอวำ วุตฺเต**

ทำตัวรูป ๒

เอวำ วุตฺเต = เอวำ วุตฺเต (ลบ อาเทศ)
เอว อำ วุตฺเต - **อาเทศ** นิคคหิต เป็น อำ = อำ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตำ.
เอวฺอ อำ วุตฺเต - **แยก** วฺ ออกจาก อ = ปุพฺพมโธจิตมสฺสรำ สเรน วิโยชเย.
เอวฺ อำ วุตฺเต - **ลบ** สระ อ หน้า ปกติสระ อ หลัง = สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ ...
เอวำ วุตฺเต - **รวม** วฺ เข้ากับ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **เอวำ วุตฺเต**

๕๙. อนุปทิฏฺฐานำ วุตฺตโยคโต. (๒ บท, สุตตาติเทส)

การสำเร็จรูปของบทที่ไม่ได้แสดงไว้ พึงทราบว่า เหมือนวิธีที่ได้กล่าวไว้แล้ว

จศัพท์ในสูตร "โท ธสฺส จ" ให้ทำ**วิปริยายะ** คือสลับกัน ระหว่าง **ร ห น** กับ **ย ว อ** เป็นต้น

๑. รฺย เป็น ยฺร เช่น ปริยุฏฺฐาหาสิ เป็น ปยิรุฏฺฐาหาสิ
อริยสฺส เป็น อยิรสฺส
๒. หฺว เป็น วฺห เช่น พหฺวาพาโธ เป็น พวฺหาพาโธ
๓. นอ เป็น อน เช่น น อภิเนยฺย เป็น อนภิเนยฺย เป็นต้น

ทำตัวรูป ๒

ปยิรุฏฺฐาหาสิ = ปริยุฏฺฐาหาสิ (ลบ อาเทศ)
ปยิรุฏฺฐาหาสิ - สลับ รฺย เป็น ยฺร = จศัพท์ในสูตร โท ธสฺส จ.
สำเร็จรูปเป็น **ปยิรุฏฺฐาหาสิ**

อยิรสฺส = อริยสฺส (ลบ อาเทศ)
อยิรสฺส - สลับ รฺย เป็น ยฺร = จศัพท์ในสูตร โท ธสฺส จ.
สำเร็จรูปเป็น **อยิรสฺส**

พวฺหาพาโธ = พหฺวาพาโธ (ลบ อาเทศ)
พวฺหาพาโธ - สลับ หฺว เป็น วฺห = จศัพท์ในสูตร โท ธสฺส จ.
สำเร็จรูปเป็น **พวฺหาพาโธ**

อนภิเนยฺย = น อภิเนยฺย (ลบ อาเทศ)
อนภิเนยฺย - สลับ นอ เป็น อน = จศัพท์ในสูตร โท ธสฺส จ.
สำเร็จรูปเป็น **อนภิเนยฺย**

ตตฺรากาโร โยควิภาคะ คือ เมื่อลบสระหลังด้วย “ปโร วา สโร” แล้ว, อาเทศนิคคหิต เป็น ทฺ เช่น ตทมินาปิ ชานาถ

ทำตัวรูป ๒

ตทมินาปิ = ตำ อิมินาปิ (ลบ อาเทศ)
ตำ มินาปิ - **ลบ** สระ อิ หลังจากนิคคหิต = ปโร วา สโร.
ตำ อมินาปิ - **ลง** อ อาคม = ตตฺรากาโร โยควิภาคะ ใน โลปญฺจ ตตฺรากาโร.
ตำ ทฺ อมินาปิ - **อาเทศ** นิคคหิต เป็น ทฺ = มทา สเร.
ตทมินาปิ - **รวม** ทฺ เข้ากับ อ หลัง = นเย ปรำ ยุตฺเต.
สำเร็จรูปเป็น **ตทมินาปิ**

อติเทสสูตร ๖ และอุทาหรณ์

พฺยปเทโส นิมิตฺตญฺจ ตำรูปำ ตำสภาวตา
สุตฺตญฺเจว ตถา การิ- ยาติเทโสติ ฉพฺพิโธ.

พฺยปเทโส ตุ “นามำว” “ตถา กตฺตริ” นิมิตฺตำ
ตำรูปำ ปน “สฺมา นาว” ตำสภาโว “ปุมา อิว”
สุตฺตำ “อนุปทิฏฺฐานำ” “เสเสสุ นฺตุว” การิยำ.

อติเทสสูตร คือสูตรชี้แจง มี ๖ อย่าง พร้อมด้วยอุทหรณ์ คือ

๑. **พฺยปเทสาติเทส** ชี้แจงการตั้งชื่อ (ชี้แจงชื่อ)
เช่น **ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาตเวตุนาทีสุ จ.** (๖๐๑)

๒. **นิมิตฺตาติเทส** ชี้แจงเหตุและผล (ชี้แจงเหตุและผล)
เช่น **ตถา กตฺตริ จ.** (๔๔๔)

๓. **ตำรูปาติเทส** ชี้แจงรูปที่เหมือนกัน (ชี้แจงวิภัตติ)
เช่น **อมฺหตุมฺหนฺตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตฺถุปิตาทีหิ สฺมา นาว.** (๒๗๐)

๔. **ตำสภาวาติเทส** ชี้แจงลักษณะอย่างนั้น (ชี้แจงลิงค์)
เช่น **อิตฺถิยำ ภาสิตปุมิตฺถี ปุมาว เจ.** (๓๓๑)

๕. **สุตฺตาติเทส** ชี้แจงสูตร

เช่น **อนุปทิฏฺฐานำ วุตฺตโยคโต**. (๕๑)

๖. **การิยาติเทส** ชี้แจงรูปที่ทำสำเร็จแล้ว (ชี้แจงรูปสำเร็จ)
เช่น **เสเสสุ นฺตุ**ว. (๑๘๗)

จบ นิคคหีตสนธิ

—- o —-

คาถาสรุปสนธิกัณฑ์

สญฺญาวิธานํ สรสนฺธิ สนฺธิ
นิเสธนํ พฺยญฺชนสนฺธิ สนฺธิ
โย นิคฺคหีตสฺส จ สนฺธิกปฺเป
สุนิจฺฉโย โสปิ มเยตฺถ วุตฺโต.

สัญญาวิธาน สรสนธิ นิเสธสนธิ พยัญชนสนธิ และนิคคหิตสนธิ ใด มีอยู่ในสนธิกัณฑ์, สนธินั้น มีวินิจฉัยดี อันเรากล่าวกล่าวไว้แล้วในสนธิกัณฑ์นั้น

วิธาน แปลว่า **วิธี มี ๕ ตอน**

๑.	**สัญญาวิธาน**	วิธีเรียกชื่ออักษร
๒.	**สรสันธิวิธาน**	วิธีต่อสระ
๓.	**ปกติสันธิวิธาน (นิเสธสันธิวิธาน)**	วิธีปกติสระและพยัญชนะ
๔.	**พยัญชนสันธิวิธาน**	วิธีต่อพยัญชนะ
๕.	**นิคคหิตสันธิวิธาน**	วิธีต่อนิคคหิต

สนธิ ๔ วิธาน ๗

โลปาเทโส จ อาคโม วิกาโร ปกตีปิ จ
ทีโฆ รสฺโสติ สตฺเตเต สนฺธิเภทา วิชานิยา.

พึงทราบว่า ประเภทวิธีการต่อสนธิ มี ๗ อย่างเหล่านี้ คือ

๑. **โลปวิธิ** **การลบ** สระ พยัญชนะ นิคคหิต

ลบสระ	อุ.	โลกคฺคปุคฺคโล	=	สรา สเร โลปิ.
ลบพยัญชนะ	อุ.	อคฺยาคารํ	=	จศัพท์ใน พฺยญฺชโน จ วิส...
ลบนิคคหิต	อุ.	ตาสาหํ	=	กฺวจิ โลปิ.

๒. **อาเทสวิธิ** **การอาเทศ** สระ พยัญชนะ นิคคหิต

อาเทศสระ	อุ.	มฺยายํ	=	ยเมทนฺตสฺสาเทโส.
อาเทศพยัญชนะ	อุ.	โนนีตํ	=	โอ โยควิภาคะ ใน โอ อวสฺส.
อาเทศนิคคหิต	อุ.	ตมหํ	=	มทา สเร.

๓. **อาคมวิธิ** **การลงอาคม** สระ พยัญชนะ นิคคหิต

สระอาคม	อุ.	ปโรสตํ	=	กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.
พยัญชนะอาคม	อุ.	ยถยิทํ	=	ยวมทนตรลา จาคมา.
นิคคหิตอาคม	อุ.	จกฺขุ อุทปาทิ	=	นิคฺคหีตญฺจ.

๔. **วิการวิธิ** **การวิการ** สระ พยัญชนะ

วิการสระ	อุ.	โนเปติ	=	กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.
วิการพยัญชนะ	อุ.	เอกมิทาหํ	=	โท ธสฺส จ.

๕. **ปกติวิธิ** **การปกติ** สระ พยัญชนะ นิคคหิต

ปกติสระ	อุ.	อานนฺท อนิจฺจ...	=	สเร กฺวจิ.
ปกติพยัญชนะ	อุ.	ภาสติ วา ...	=	สรา ปกติ พฺยญฺชเน.
ปกตินิคคหิต	อุ.	เอวํ โหติ	=	วาศัพท์ที่ตามมาใน เอเห ฌ์.

๖. **ทีฆวิธิ** **การทีฆะ** สระ

	ปุพฺพทีฆะ	อุ. กึสูธ วิตฺตํ	=	ปุพฺโพ จ.
	ปรทีฆะ	อุ. สทฺธีธ วิตฺตํ	=	ทีฆ.
หรือ	**สนิทเทสทีฆะ**	อุ. สทฺธีธ วิตฺตํ	=	สรา สเร โลปี, ทีฆ.
	อนิทเทสทีฆะ	อุ. เอวํ คาเม มุนี จเร	=	ทีฆ. (พยัญชนสนธิ)

๗. **รัสสวิธิ** **การรัสสะ** สระ

สนิทเทสรัสสะ	อุ. ยถริว	=	เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.
อนิทเทสรัสสะ	อุ. โภวาทิ นาม โส	=	รสฺสํ.

หรือ **สนธิ ๔ วิธาน ๘**

โลปาเทโส จ อาคโม วิกาโร ปกตีปิ จ
ทีโฆ รสฺโส สญฺโญโคติ สนฺธิเภทา ปกาสิตา. (มุทิตตฺเถร)

ประเภทวิธีการต่อสนธิ ท่านแสดงไว้ ๘ อย่าง คือ **ข้อ ๑-๗ เหมือนกัน**

๘. **สัญโญคะ** ซ้อนพยัญชนะ มี ๒ นัย

(๑) **สทิสเทฺวภาวะ** ซ้อนอักษรเหมือนกัน

๑ ซ้อน ๑	อุ.	อปฺปมาโท	=	ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
๓ ซ้อน ๓	อุ.	ปคฺคโห	=	ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
๕ ซ้อน ๕	อุ.	กตญฺญู	=	ปร เทฺวภาโว ฯาเน.
		ตมฺมิตฺตํ	=	วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.

(๒) **อสทิสเทฺวภาวะ** ซ้อนอักษรไม่เหมือนกัน

๑ ซ้อน ๒	อุ.	ปญฺจกฺขนฺธา	=	วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติยปฺจมา.
๓ ซ้อน ๔	อุ.	ปคฺฆรติ	=	วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติยปฺจมา.
๕ ซ้อน ๑	อุ.	ตงฺกโร	=	วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
๕ ซ้อน ๒	อุ.	ตงฺขณํ	=	วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
๕ ซ้อน ๓	อุ.	สงฺคโห	=	วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.
๕ ซ้อน ๔	อุ.	ตงฺฆตํ	=	วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.

จบ สนธิกัณฑ์

—- o —-